

אוגדה 162 בדרך ההר במבצע "שלום הגליל"
6–11 ביוני 1982

אלחנן אורן

צה"ל – המחלקה להיסטוריה

מחקרי מלחמת שלום הגליל

אלחנן אורן

אוגדה 162 בדרך ההר במבצע "שלום הגליל"

11–6 ביוני 1982

עורכים: בעז זלמנוביץ ומאור לוי

עורכת לשונית: קרן כהן אברמוב

עימוד: זיו אורנשטיין

מפות ושרטוטים: צה"ל – המחלקה להיסטוריה

נערך מחדש והותר לפרסום באייר התשפ"ב מאי 2022.

כמה מן המקורות המופיעים בפרסום זה הם פנימיים בצה"ל ואינם עומדים לעיון הציבור.

© כל הזכויות שמורות לצה"ל – המחלקה להיסטוריה.

הקדמה

ב־6 ביוני 1982 יצא צה"ל למבצע "שלום הגליל" בלבנון. העילה המיידית הייתה ניסיון התנקשות בחיי שגריר ישראל בבריטניה, שלמה ארגוב. ניסיון זה היה פיגוע נוסף בשורת פיגועים שבוצעו מאז הוסכם על הפסקת האש שהושגה ביולי 1981 בין ישראל ובין ארגוני המחבלים. המבצע התרחב במרחב ובזמן מעבר למטרותיו שהוצגו לממשלה במוצאי שבת, 5 ביוני. בסיכום הדיון החליטה הממשלה להטיל על צה"ל את המשימה להוציא את כל יישובי הצפון מטווח האש של המחבלים בלבנון, תוך הימנעות מתקיפת כוחות הצבא הסורי בלבנון, אלא אם יתקפו את כוחותינו.

המבצע היה למלחמת שלום הגליל בהתאם להחלטת הממשלה שקבעה את תחומיה מיום פתיחתה, 6 ביוני 1982, עד תחילת נסיגת צה"ל מביירות, בירת לבנון, ב־29 בספטמבר 1982. במהלך המלחמה ולאחריה פעלו אנשי המחלקה להיסטוריה לתעד. הם הצטרפו למפקדות, אספו מסמכים ועזרים, הקליטו רשתות קשר, תדריכים, תחקירים וסיכומים, ומהם נבנה ארכיון המלחמה במחלקה ששימש בסיס לחקר המלחמה ברמותיה השונות.

במהלך שנות התשעים ובתחילת שנות האלפיים הושלמו מחקרים רבים, אך הללו נותרו חסויים לציבור הרחב. למעט מחקרו של שמעון גולן 'שליג בלבנון' על קבלת ההחלטות בפקוד העליון לפני המלחמה ומהלכה שפורסם ב־2017; ומחקרו של רפאל יקר על קרבות גיס 446 ואוגדות 90 ו־880 במרחב סולטאן יעקוב שפורסם ב־2020. כעת, לציון 40 שנים למלחמה, הוחלט לפרסם את שאר המחקרים על אודות הקרבות בלבנון לציבור הרחב.

למעט עריכה לשונית, עימוד ושינויים מינוריים הקשורים לביטחון מידע, בחרנו לפרסם את המחקרים כלשונם כפי שהופצו לראשונה בתוך צה"ל, ובכללם הקדמות הרמ"חים להיסטוריה בעת הפרסום הראשוני.

זה המקום להודות לחוקרים שטרחו על המחקר והכתיבה, ולאנשי המחלקה להיסטוריה הרבים בקבע, בסדיר ובמילואים שאספו, מיינו וקטלגו, הקליטו ותמללו, שרטטו וערכו, ועזרו לחוקרים בכל שנדרש. בזכות פועלם המסור ניתן להעמיד את המחקרים על מלחמת שלום הגליל לעיון הציבור ולביקורתו.

את מיזם פרסום המחקרים הובילו יחדיו אנשי המחלקה להיסטוריה: ד"ר מאור לוי, אליים (במיל') בעז זלמנוביץ והגב' קרן כהן אברמוב. בזכותם ובזכות רס"ן (במיל')

רמון הדר ממדור ביטחון המידע של אמ"ץ מחקרים אלה נגישים ומשמשים בסיס להעמקה וללמידה על מלחמה חשובה זו.

ד"ר אלחנן אורן שירת במשך שנים רבות במחלקה להיסטוריה של צה"ל, ובין השאר הוא כתב את המחקר המקיף "תולדות מלחמת יום הכיפורים". ד"ר אורן חקר וכתב את לחימת גיס 446 ואוגדה 162 במלחמת שלום הגליל.

מיכלסון	אלי	ד"ר
היסטוריה		רמ"ח

תוכן העניינים

הקדמת רמ"ח ההיסטוריה בעת הפרסום הראשון 7פרק א'9התוכניות טרם
המלחמה 9כללי 9הזירה 10האויב 12התכנון במטכ"ל ובפיקוד הצפון, מסתיו
1981 14פרק ב' 23ההכנות והתנועה אל מצפון לליטני 23ההכנות
והפקודות בשטח הכינוס 23ההמתנה והשהייה 28פרק ג' 33ההתקדמות
עד האווילי וחציית גשר הבסרי 33ההתקדמות עד גיבע ("תחבורה" 3)
33ההתקדמות מגיבע עד מעבר נהר אווילי בגשר בסרי 36תנועת כוחות האוגדה
עד ההיעצרות 39חציית האווילי 42סיכום 43פרק ד' 45ההתקדמות
מנהר האווילי עד ההיתקלות בנהר א-צפא, 458 ביוני 1982 45התנועה מגשר בסרי עד
ה"אוטוסטרדה" (ציר "תיסומן") 45התנועה בציר "תיסומן" וההיתקלות בנהר א-
צפא 49התנועה בציר "תיסומן" עד עין זחלתא ("בושרקה") 51ההיתקלות,
ליל 8–9 ביוני 56פרק ה' 59הלחימה ללא הכרעה בעין זחלתא, 9 ביוני 1982
59בלחץ ההיתקלות והפעילות הסורית עד הבוקר 59ההיערכות והביעור במשך היום
63לקראת יום המחרת, 10 ביוני 66פרק ו' 70חציית נהר א-צפא, כיבוש עין
זחלתא והפסקת האש, 11–7010 ביוני 1982 70עליית גדוד חיר"ם 9263 על
"הגמלים", כיבוש הכפר וחציית הגשר, 7010 ביוני 70לקראת הפסקת האש
– הדרגים הבכירים בליל 10–11 ביוני 75ההכנות, תחילת ההתקדמות והפסקת
האש מליל 10–11 ביוני 77הפעילות מ-11 ביוני עם שחר 80בהיפסק האש 82פרק
ז' 84לאחר מעשה 84נספח א' - השלבים בתוכנית האוגדה "שלי"ג", 24 במאי 1982
96נספח ב' - סגל הפיקוד – מג"דים ומעלה (חלקי) 96איור 2 : תוכנית אוגדה 162

99רשימת המקורות 102

רשימת האיורים

איור 1 : אוגדה 162 – הסד"כ העיקרי, 10 ביוני 1982 122
איור 2 : תכנון 123
איור 3 : מרשם קרב 124
איור 4 : הקרב בעין זחלתא 125

הקדמת רמ"ח ההיסטוריה בעת הפרסום הראשון

המחלקה להיסטוריה ראתה לעצמה חובה לחקור ולבחון את מהלכיה של אוגדה 162 בשבוע הראשון (6–11 ביוני 1982) בשל"ג, כחלק ייחודי בחקר המלחמה כולה, מאחר שמשימות האוגדה להתייצב בדהר אל-ביידר היו ביטוי של רעיון מבצעי. רעיון זה נועד ליצור דילמה מערכתית אצל הצבא הסורי והזדמנות לצה"ל ליצור "מקפצת הכרעה" במלחמה.

מחקרו של ד"ר אלחנן אורן פורס את העובדות, והזמן שעבר מאותה מלחמה מאפשר לנו לבחון את הסיבות שמנעו מן האוגדה להתייצב במועד המתוכנן על ציר ביירות–דמשק ולהבין מה קבע את סדר העדיפות המבצעי (המערכתי והטקטי) בדרך להשגת המטרה.

טיוטת המחקר הועברה לעיונם של מפקדים, שהשתתפו במסע הלחימה של האוגדה, והם חלק מהמחקר. בברכה,

אלי"ם (מילי) ד"ר יגאל אייל
היסטוריה רמ"ח

פרק א'

התוכניות טרם המלחמה

כללי

משנת 1976 הציב צבא סוריה כוחות בחלקים נרחבים של לבנון וביססם, וב-1981 גבר אימומו על הנוצרים. בעקבות זאת ישראל נקטה אמצעי אזהרה, ובתגובה הכניס הצבא הסורי סוללות טק"א לבקעת הלבנון. פיגועי מחבלים וירי קטיושות על יישובי הגליל ותגובות ישראל הסתיימו בהפסקת אש שנקבעה ב-24 ביולי 1981. אף שנמשכה התעצמותם של המחבלים מדרום לבנון ואף שמדי פעם נמשכו פיגועים מירדן, נזהרו המחבלים מלבצע פיגועים מתחום לבנון.

מתחילת 1982 נכנס צה"ל שלוש פעמים לכוננות מוגברת בחודשים פברואר, אפריל ומאי. ממשלת ישראל תכננה מערכה להשמדת המחבלים בדרום לבנון, במידת האפשר, בלי ליזום עימות עם הכוח הסורי, שהיה מרוכז בעיקר בבקעת הלבנון, אבל החזיק כוחות גם בביירות ולאורך הכביש הראשי ביירות-דמשק החוצה את הר לבנון ויורד לבקעה. הנוכחות הסורית בבקעת הלבנון הציבה בפני המתכננים בישראל בעיה, והללו התחבטו איך לכפות על המחבלים להפסיק את פיגועיהם בגזרה זו. לכן שקלו מהלכים שיאלצו את הסורים להסיג את כוחותיהם צפונה, בלי להיכנס לקרב עימם, כדי להשיג חופש פעולה נגד המחבלים בגזרה זאת.

בתוכניות שעובדו עד נובמבר 1981 נועד לאוגדה 162 התפקיד לנוע במהירות לעומק לבנון אל אוכף דהר אל-ביידר שבמרום הר לבנון, במעלה מן הבקעה. המטכ"ל ייחס חשיבות מערכתית רבה למהלך זה, שפיקוד הצפון יזמו. הגעת אוגדה למעבר ההררי אמורה הייתה לפתוח אפשרויות רבות-משמעות לצה"ל:

1. לנתק את הכביש הראשי בין שתי הביירות;
2. לאיים מהאגף ומהעורף על הכוח הסורי שבבקעה, כדי לאלצו להיסוג מדרומה, עם המחבלים שפעלו בחסותו;
3. לאפשר חבירה אל הנוצרים שבביירות וממזרח לה, בתקווה שהמהלך יאלץ את סוריה להוציא את כוחה מביירות המערבית.

המרחק לאורך הכבישים העיקריים מגשרי נהר ליטני עד דהר אל-ביידר מגיע לכ-100 ק"מ מגשר ח'רדלה (מצפון לברך הליטני) או כ-110 ק"מ מגשר עקיייה (מדרום-מערב

לנבטייה). המתכננים שקלו שהצלחת המהלך הזה תלויה במידה רבה בהפתעה ובמהירות התנועה. הכוח הישראלי אמור היה להגיע לדהר אל-ביידר בטרם יוכלו הסורים לעמוד על מהות המהלך ולהגיב ביעילות על האיום.

הם נועדו לשלב הנחתת צנחנים במעבר עצמו ובגשרים חיוניים לאורך צירי החבירה; הכוח המשוריין אמור היה לנוע בדרכי ההר הפנויות מכוח סורי, ולכל היותר להגיע אגב תנועתם למגע עם כוחות קדמיים שבפאתי המערך הסורי שבהר הלבנון, סביב ג'זין – "לא יותר מהתחככות", כפי שאמר לאחר זמן מאו"ג 162, תא"ל מנחם עיני.¹

הזירה

כללי²

לצורך דיוננו נצטמצם בתיאור זירת הר הלבנון מנהר ליטני צפונה, ובעיקר מנהר זהראני וצפונה, עד הכביש הראשי בירות-דמשק; הזירה נתחמת במערב במישור החוף הצר, ובמזרח – בבקעת הלבנון.

שדרת ההר – ג'בל ברוך (בארוף) – מתנשאת במזרח הזירה, ופסגות ג'בל ברוך מגיעות עד גובה 1,800–2,000 מ'. זהו שטח הררי קשה ומבותר, בחלקו עשיר בצמחיית יער. המדרונות המזרחיים לבקעה תלולים מאוד, והדרכים בהם מעטות, צרות ומפותלות. המדרונות המערביים – הרי השוף – מתונים יותר; רוב הנתיבים צרים ונזקקים לקירות תמך. האוכלוסייה הכפרית היא בעיקרה נוצרית או דרוזית, ושטחי העיבוד – מטעים ושדות – בנויים בדרך כלל על מדרגות (טרסות). הצירים ניתנים לחסימה בכוחות קטנים ובאמצעים הנדסיים, לרבות חבלה בקירות התמך, וקשה לפרוס כוחות שריון מעבריהם. כדי לגבור על המכשולים שקלו בצה"ל לתפוס מעברים חיוניים בכוחות מונחתים, כאמור, וכן אמרו לאגד משמרות קדמיים שיכללו כוחות רגליים לעקיפת מכשולים ופלסי חה"ן וצמ"ה לפריצתם. להלן ייסקרו הצירים, לפי הכינויים שבמפת השליטה "הוריקן".

צירי האורך העיקריים עד דהר אל-ביידר

¹ אלוף מנחם עיני בהרצאה במכללה לפו"ם, ב-28 ביוני 1983. סא"ל אריה בלאו, לחימת אוג' 162 במבצע שלי"ג, 6–11 יוני 1982, השתלמות מפקדי אוגדות, מחזור א', המכללה הבין זרועית לפיקוד ולמטה, ינואר 1985 (להלן: בלאו, לחימת אוג' 162), עמ' 72.

² סא"ל בני מיכלסון, "מלחמת שלום הגליל": המהלכים הצבאיים העיקריים, מערכות 284, ספטמבר 1982 (להלן: מיכלסון, "מלחמת שלום הגליל"), עמ' 25; מקור פנימי בצה"ל; מידע פרטני על השטח, לרבות נתיבים וגשרים, מקור פנימי בצה"ל.

1. ציר "צוק" (הכינוי לחלקו הדרומי): ג'רמק (ממזרח לנבטייה)–ג'זין–אל–ברוך. משם נמשך בציר "תיסומן" לעין זחלתא–מסעף אל–מדירג' בכביש ביירות–דמשק (ציר "מוש"), ומזרחה אל דהר אל–בידר. "צוק" הוא כביש צר מסוג ב', ברוחב 5.3–5.8 מ'. באופיו הגאוגרפי הוא דרך רכס העוברת בעיקרה על גב ההר.
2. ציר "טיך" (הכינוי לחלקו הדרומי): ג'רמק–ג'בע–צומת ג'זין. מכאן פונה מערבה, בציר "אדמונדס" לגשר בסרי; מהגשר הציר פונה צפונה לכייפא, ומשם בשני נתיבים לבית א–דין או לאל–ברוך, והלאה ב"תיסומן" כנ"ל. "טיך" הוא כביש סוג ב' ברובו, ובחלקו – סוג א', ברוחב 5.3–5.5 מ', החוצה את שלוחות ההר וכמה נהרות.

צירי הרוחב העיקריים במדרונות המערביים – מנהר זהראני וצפונה:³

1. ציר "גוטקס": ג'רג'וע–צרבא–מעדושה–צידון, כביש סוג ב' ברוחב 3.5–4.5 מ.
2. ציר "רוטנברג"–"היפונג": ג'בע–מג'ידל–צידון, כביש סוג ב' ברוחב 4–5 מ'. ממערב למג'ידל.
3. ניתן לפנות צפון–מזרח בציר "אנטיביוטי" אל שני הצירים דלהן.⁴
4. ציר "פריפת": חייתורא–ברתי–מסעף "אנטיביוטי", כביש סוג ב' ברוחב 3–4 מ', מפותל וקשה לרק"ם.
5. ציר "אדמונדס": צומת ג'זין–אנן–צידון, כביש סוג א' ברוחב 4–5 מ'.
6. ציר "פרשבורג": מסעף אנן–גשר בסרי–שפך נהר האוולי.
7. ציר אל–מדירג'–דיר אל–קמר–שפך נהר דאמור (כינויו "תיסומן"). זהו כביש סוג א', ברוחב 4.5–6 מ', נתיב טוב יחסית, עד כי כוחותינו כינוהו "האוטוסטרדה". קטעי ציר זה, מאל–ברוך וצפונה, משמשים גם לצירי האורך 1 ו-2.

הגשרים⁵

³ בתכנונים שבטרם מלחמה שקלה מפקדת האוגדה גם את הצירים היורדים מהר לבנון לבקעת לבנון. אולם במבצע "שלום הגליל" פעלו בצירים אלה עוצבות אחרות – "כוח ורד"י וגיס 446. לכן הן לא ייסקרו כאן.

⁴ במסמך פנימי בצה"ל ציר "גוטקס" מתואר כציר ח-3, ובמפה לא סומן כציר הכביש המחברו לציר "פריפת", המתואר כציר ח-4 (מפת הציר, עמ' 121). גם פה אין סימון של כבישי חיבור לכביש אנן–צידון (המשך "אדמונדס") המתואר כציר ח-5. אבל נראות בבירור אפשרויות חיבור, עם או בלי הכשרה קצרה, באזור הכבישים שליד ביסור (מתואר כשטח שולט "חע" במפת הציר, עמ' 121) ואסטבל. במפת השליטה מסומן שם הציר "אנטיביוטי", כביש צר המחבר את הצירים "רוטנברג", "פריפת" ו"אדמונדס".

⁵ על אודות תיאורי הגשרים והמעברים הסמוכים: גשר הסיניק שליד מג'ידל – שם, עמ' 180; גשר בסרי, שם, עמ' 184–184א; גשר נבע אצפא – שם, עמ' 190. גשרי ערב סלים וחבוש על הזהראני (שנכללו בגזרת פעולת אוגדה 36) לא יידונו כאן.

עם הגשרים החיוניים למעבר מדרום לצפון בצירים הנ"ל נמנים:

1. גשר ממערב למגידל על נהר סיניק, בציר "היפונג".
2. גשר בסרי על נהר האוולי בציר "פרשבורג".
3. גשר נבע א-צפא, מצפון לעין זחלתא, בציר "תיסומן".

האקלים

בתכנונים נשקלו התנאים האקלימיים הקשים בלבנון, בעיקר בחורף, ונוסף על כך נשקלה עריכת מבצעים משולבים והנחתות מהאוויר במסוקים, ומהים – בנחתות. בתנאי חורף היו מחמירים קשיי התנועה והלחימה במרחב ההררי – אלא שלמעשה התנהל מבצע "שלום הגליל" – לעומת כינויו – בעיצומו של הקיץ.

בשבוע הראשון למבצע, בימים 6–11 ביוני, היו הימים ארוכים, והלילות – קצרים: השמש זרחה ב-04:35 בערך ושקעה ב-18:45 בערך. חשיבותן של שעות הדמדומים פחתה, לעומת הצללת העמקים, בגלל הפרשי הגבהים והשיפועים התלולים שבמרחב ההררי; הירח המלא האיר בכל ליל 6–7 בחודש: בהמשך הלך והתמעט השבוע, ובליל 10–11 בחודש התאחרה הזריחה עד השעה 21:50 בערך.⁶ אולם במהלך המבצע נתקלו הכוחות בראות לקויה בגלל ערפלים סמיכים בלילות ובשעות הבוקר המוקדמות.

האוכלוסייה

בדרום הר לבנון משקל האוכלוסייה השיעית בולט, ובמרכזו היו הכפריים נוצרים או דרוזים. להבדלים העדתיים נודע אך משקל מועט בשבוע הראשון ללחימה, אלא שההבדלים והניגודים גברו ככל שהתמשכה שהיית צה"ל בלבנון.

האויב

כללי

כאן נציין בעיקר את יחידות המחבלים, את הכוחות הסוריים, אשר אותם הביאה האוגדה בחשבון בעת התכנון, ואת הכוחות שפעלו נגדה, למעשה, בשבוע הראשון של המלחמה. בסקירה זאת נבחין בין הכוחות המצויים בגזרה מתחילת המלחמה ובין תגבורות צפויות:

⁶ מה"ד-היסטוריה, לחימת הלילה של צה"ל בבקאע ובהר-הלבנון במלחמת שלי"ג (6–11 ליוני 1982), אפריל 1990 (להלן: מה"ד-היסטוריה, לחימת הלילה של צה"ל), עמ' 8.

1. המחבלים, שנלחצו בעת ובעונה אחת בכל חזית דרום לבנון, ובעיקר ברצועת החוף, לא יכלו לתגבר כוחות משהים באגפם שבגזרה המרכזית.
2. לעומת הכוונה להשמיד מחבלים, התוכנית נמנעה מללחוץ על הסורים לפחות בשלב הראשון של המבצע, ולכן נודעה חשיבות להערכת הדפ"אות (דרכי פעולה אפשריות) לתגובה, ולכוחות שיוכלו להגיע לגזרה מכס"ב (כוח סורי בלבנון) ואף מתוך סוריה.

המחבלים

במורדות הר לבנון נפרסו מחבלים מחטיבת "קסטל", שריכוזיה העיקריים חנו בגזרת החוף, בצור ובצידון. במרחב כולו חנו כ-6,000 איש, מהם 2,000 מדרום לליטני, 2,500 בין הליטני לזהראני, ועוד 1,500 מהזהראני צפונה. חימושם לטווח ארוך כלל ארטילריה נגררת ורקטות קטיושה – ששימשו להטרדת יישובים בארץ. נגד שריון יכלו להפעיל מטולי נ"ט (מנ"טים), כגון אָר-פִּי-גִי, ותול"רים. היערכות החטיבה הקיפה גם את רמת נבטייה ואת אזור ג'בע.

בגזרת עישייה (בין נבטייה לג'זין) נערכה חטיבת "ירמוך" ובה 6,000 איש. בגזרת ההר צפונה משם הייתה היערכות המחבלים דלילה (5,000 בכל הגזרה). המחבלים נערכו להגנה בעיקר בשטחים הבנויים, ובמקרה של התקפה ישראלית רצו להשהות ולגרום לאבדות, בתקווה שכוחות סוריים יגיעו לעזרתם.⁷

הכס"ב בלבנון

מ-1976 נערך הכס"ב למלא שתי משימות עיקריות:

1. להגן על שטחי מפתח וסוללות טק"א, כדי לוודא את שליטתו בלבנון.
2. לאבטח את האגף הלבנוני מפני התקפה ישראלית על סוריה מבקעת הלבנון.

לשליטה בלבנון נדרש להיערך בעיר ביירות ולאורך הכביש מדמשק. לאבטחת האגף הסורי הדרומי נדרש להתפרס בבקעת הלבנון מדרום לכביש הראשי. לפי הערכת המודיעין, הסורים נערכו בשלוש רצועות הגנה – רצועת אבטחה, רצועה עיקרית ורצועה שנייה:

⁷ מיכלסון, "מלחמת שלום הגליל", עמ' 27; מקור פנימי בצה"ל.

1. רצועת האבטחה השתרעה בדרום, בעיקר בבקעה ובדרום הר לבנון, נוכח אד"ל (אזור דרום לבנון) ומרחב יוניפיל, והוכשרה בעיקר לפעולת מחבלים ויחידות נ"ט וקומנדו.
2. הרצועה העיקרית (הראשונה) התבססה על הקו הקדמי שבו החזיקו. חלקה המזרחי נמשך בבקעה באזורי ראשיא אל-ואדי, כפר משכי, שולי ג'בל עראבה ומדרום לאגם קרעון. כאן נחפרו מערכים לכוחות שריון. בהר לבנון נכלל מרחב ג'זין-עשייה ברצועה זאת, ובמערב – אזור צידון.
3. הרצועה השנייה הוכנה חלקית. היא כללה את מעברי דיר אל-עשייר במזרח הבקעה, את הכביש לביירות בבקעה ובמעברי ההר ואת ביירות וסביבתה.

בביירות רוכז כוח גדול, ובו חטיבת חי"ר ממוכן ושתי חטיבות צש"ף (צבא השחרור הפלסטיני). כוחות גדודיים חנו לאורך הכביש הראשי ממזרח לעיר: במרחב מתן חמנא שבמרום הר לבנון נערכה חטיבת חי"ר מוקטנת 62, המסתייעת ביחידות ארטילריה. במרכז ההר נפרסו יחידות חי"ר ומודיעין קטנות, בעיקר במחסומים לאורך כביש דאמור.

בגזרת ג'זין-עשייה נערך גדוד חי"ר 424 מחטיבה 62, מתוגבר בשריון, בארטילריה ובנ"מ. הגנת הבקעה הוטלה על דיוויזיית שריון 1, אשר שתיים מחטיבותיה, 51 ו-91, חנו במערכים לאורך הכביש, וגדוד קדמי מכל אחת מהן נערכו בדרום בקעת הלבנון. לפני מערכיהם הוכנו בורות ייקוש ואמצעי השהיה ברצועת האבטחה.

המתכננים בצה"ל הורו לדחות את היתקלות בכוחות הסוריים ככל האפשר. הם העריכו שאם יגיב הפיקוד הסורי, לפי כל דפי"א שהיא, יתגבר, בכוחות בהיקף של דיוויזיית שריון אחת או יותר, את מערך ג'זין ואת מעברי ההר בכביש ביירות-דמשק לפי הצורך.⁸

התכנון במטכ"ל ובפיקוד הצפון, מסתיו 1981

תוכנית "אורנים"

⁸ לתיאור הכוחות הסוריים, מיכלסון, "מלחמת שלום הגליל", עמ' 26-27; סא"ל שמעון גולן, מבצע שלום הגליל, כרך א – הרקע למבצע, מה"ד-היסטוריה, נובמבר 1992 (להלן: גולן, מבצע שלום הגליל), עמ' 204-206. תיאור מפורט של האויב במערך ג'זין, סא"ל (מיל.) ד"ר רפאל יקר, המערכה על מערך ג'זין והמסע לגיבל ברוך, 6-10 ביוני 1982, במלחמת "שלום הגליל", מה"ד-היסטוריה, אפריל 1990 (להלן: יקר, המערכה על מערך ג'זין), עמ' 8-14.

בסוף אוקטובר 1981 הוצגה תוכנית "אורנים" לשר הביטחון אריאל שרון. מטרותיה המוגדרות היו להשתלט על יעדי מחבלים, להרחיקם מטווח ארטילריה, לתכנן לחבור לנוצרים כדי ליצור מצב חדש בלבנון וכן להיות מוכנים ללחום בכס"ב, אם צה"ל ייגרר לכך.

בדיון על התוכנית גרס הרמטכ"ל, רא"ל רפאל איתן, שהמבצע נועד בעיקר לפתור את בעיית המחבלים. לכן יש לשאוף להימנע מלחימה בכוחות סוריים או לדחותה ככל האפשר כדי למנוע לחץ של המעצמות להפסיק את המבצע בטרם ישלים צה"ל את השגת המטרה כלפי המחבלים. מתוך גישתו זו אף שינה הרמטכ"ל את התוכנית בתחילת מאי 1982 וביטל מהלכים שלדעתו עלולים היו לשמש עילה לסורים "לירות קצת יותר מוקדם".⁹

נשקלו תוכניות איך לתקוף את הסורים, אם הצורך יתעורר. בתוכנית "אורנים" נשקלה מתקפה מדרום הבקעה. אולם בנובמבר 1981 הציע מפקד פיקוד הצפון, אלוף אמיר דרורי, להוסיף מהלך – מסע של אוגדה לאורך הר לבנון, כדי להתייצב במעבר דהר אל-ביידר שעל כביש ביירות-דמשק, ולפעול בהמשך לפי דפ"אות שונות, אחת מהן – לתקוף את הכוח הסורי בבקעה. כוונת פיקוד הצפון הייתה להטיל מהלך זה על אוגדה.¹⁰

בדיון בדפ"אות של תגובות אויב, ובכללן ירי של מחבלים לעבר יישובים בגליל, נדון הקו שמצפוני לא יתאפשר למחבלים לירות בתותחי 130 מ"מ ובפצצות מטל"ר (קטיושות). לפיכך הועלתה הערכה שהמחבלים יקבלו מטל"רי 180 מ"מ, שטווח פגיעתם 43 ק"מ. שיקולים אלה עמדו ביסוד הגדרת טווח של 40–45 ק"מ מגבול ישראל, הן מראש הנקרה הן ממטולה, לשלב הראשון של התקדמות צה"ל לתוך לבנון.¹¹ גשר בסרי נמצא בקצה קשת 40 הק"מ; משתמע מכך שתנועה מהגשר צפונה תהיה כרוכה בהחלטה מטכ"לית או אף ממשלתית.

כאשר מפקד הפיקוד הציג את הצעתו, הנחה את מפקדתו ואת המאוי"ג לבדוק את אפשרויות העקיפה המקומיות, לבחון את נקודות התורפה בצירים, כגון גשרונים וקירות

⁹ סא"ל שמעון גולן, התגבשות התכנית המבצעית של צה"ל לקראת מבצע שלי"ג (טיוטה להערות), מה"ד – היסטוריה-ענף חקר הרמה האסטרטגית, 31 באוקטובר 1988 (להלן: גולן, התגבשות התכנית המבצעית), עמ' 252–253.

¹⁰ שם, עמ' 253, 259.

¹¹ שם, עמ' 256.

תמך, ולתכנן את תנועת כוחות החוד ואת הפעלת החי"ר בשטחים קשים. הוא אף הורה לתכנן הטסת חיר"ם מחטיבה 939 להצנחה או להנחתה בנקודות מפתח בציר. לפי התחזית על דוחק בצירים ההרריים, הודיע שהפיקוד ייתן לאוגדה קדימה להכניס את כוחותיה לצירים, שיידרשו גם לעוצבות אחרות. לנוכח הקשיים הצפויים בציר, בין השאר בירידה מאנן לגשר הבסרי, נטה שר הביטחון להעדיף תנועה לאורך ציר החוף עד דאמור ולפנות שם מזרחה. בחורף 1981–1982 נאספו נתונים על הציר, והוברר שהוא עביר לטנקים.¹²

בתחילת אפריל 1982 עודכנו התוכניות המבצעיות. עד אז נקבע שהאוגדה תישאר בעתודת מטכ"ל בשלב המבצעי הראשון של המלחמה. היא תופעל לפי פקודה, אולם משימתה העיקרית תהיה להתקדם בהר הלבנון, מייד לאחר פתיחת מעבר על נהר ליטני. רמ"ח המבצעים העריך שאם ההנהגה הסורית תבחר בלחימה, תשמש לה גם תנועה בציר החוף עילה להתערבות, ואילו אם לא תרצה בלחימה, תיזהר מלהגיב "גם אם כוח של צה"ל יעבור שני ק"מ מערבית לכוח הסורי שבאזור ג'זין".¹³

¹² שם, עמ' 41, 259.

¹³ שם, עמ' 129, 130 (וכאן דברי רח"ט המבצעים, תא"ל א' שגיא), עמ' 262–263. הובאה בחשבון אפשרות שאוגדה 36 היא שתופנה אל גשר בסרי, או תפנה בכביש דאמור מזרחה. על הבשלת המגמה לקבוע את אוגדה 162 כעתודת מטכ"ל בשלבה ההתחלתי ראו: שם, עמ' 76–77, 107–108.

תוכנית "אורנים קטן"

בתחילת מאי פרסם פיקוד הצפון את פקודת "אורנים קטן", שנועדה לכבוש את דרום לבנון עד נהר האוולי עד "ש" ועוד 24 שעות (אחרי ריכוז כוחות סדירים בתוך 36 שעות), ולהשלים את מבצע "אורנים" בהתאם לצבירת הסד"כ".
במתווה הסופי של תוכנית "אורנים" נקבעה שעת ה"ש" (שי"ן) ל-22:00, כשעת הנחת הכוחות מהאוויר ומהים. התוכנית פירטה שלבים לארבע יממות המבצע. עיקריהם ולוח הזמנים ניתנים להלן:

1. שלב מכין, מ"ש" פחות 36 שעות עד "ש" – ריכוז הסד"כ, הכנה אווירית וארטילרית.
2. שלב א' – מ"ש" עד "ש" ועוד 24 שעות – תפיסת גשרים על הליטני ועל הזהראני ו"בדרך ערפאת", בהנחתה מהאוויר ומהים ובפעילות יבשתית; חבירת כוחות שריון למונחתים.
3. שלב ב' – מ"ש" ועוד 24 עד "ש" ועוד 36 שעות – טיהור המרחב עד קו נהר האוולי-לביא – "המיוערת" (ב"דרך ערפאת").
4. שלב ג' – מ"ש" ועוד 36 עד "ש" ועוד 48 שעות – פתיחת ציר החוף עד מבואות ביירות. "החדרת כוח אוגדתי משוריין בציר הבסרי והתייצבות על כביש ביירות-דמשק במרחב דהר אל-בידר – לפי פקודה". הבקעת המתחם הסורי בבקאע לפי פקודה.
5. שלבים ד' וה' – מ"ש" ועוד 48 עד "ש" ועוד 96 שעות – השמדת הצבא הסורי בבקאע עד מרחב בעלבכ וכיבוש ביירות.¹⁴

למעשה, סד"כ אוגדה 162 היה אמור להסתכם בחטיבה מוגברת אחת: חטיבה 500, תחת פיקוד גדוד נח"ל ו"ייתכן גם גדוד טנקים 433" [צ"ל: 532 מחטיבה 460], משימתה ניתנת להסתכם כלהלן:

בשלב הראשון [למעשה, בשלבים 1 ו-2 דלעיל] כוח להתקפות-נגד ברמת הגולן, ובשעות הצהריים שלמחרת יום ה"ע" [עי"ן] יוחלט אם להותירה שם, להפנותה לציר המרכזי, או להפעילה בבקעה למשימתה בציר המרכזי בציר ח'ירדלה, שיוכשר בידי חטיבה 769; מערב סלים תנוע בשני נתיבים עד הבסרי, וממנו בשני צירים עד עין זחלתא, משם תנוע בציר אחד ותתייצב באזור דהר אל-בידר, תוך כוננות להמשיך.¹⁵

¹⁴ שם, עמ' 190–191.

¹⁵ שם, עמ' 263–264.

מניתוח פרטי התוכנית עולה שנוספו גורמים שעמדו לכאורה בסתירה לאותו מהלך מהיר אל עורף האויב:

1. מאז שאוגדה 162 נקבעה כעתודה למערכה בגולן או בבקעת הלבנון בשלב ההתחלתי, ממילא ייגרס עיכוב לקידומה בהר לבנון.
2. אם האוגדה תעבור צמוד למערך הסורי בג'זין בשלב מוקדם, עלול המעבר לפחות להצביע על כוונה. יתר על כן הוא עלול לגרור "חיכוך" או אף לחימה של ממש, בניגוד לכוונה לדחות עימות ישיר עם הסורים.
3. ביטול ההנחתה בגשר הבסרי עלול לגרור עיכוב בהשתלטות על האתר ובהכשרת מעבר, אם הגשר יחובל.
4. התקדמות מגשר בסרי צפונה, אל מעבר ל-40 ק"מ, הפכה למהלך מותנה בקבלת אישור מגבוה, שעלולה לעכבה עוד.

בליל ה', 3-4 ביוני, התנקש מחבל בשגריר ישראל בלונדון. בעקבות הפיגוע החליטה הממשלה לצאת למבצע "שלום הגליל". למחרת הפיגוע תקף חיל האוויר שתי מטרות מחבלים בדרום ביירות ואתרים אחרים, והממשלה זומנה להתכנס במוצאי שבת, 5 בחודש, כדי להחליט לנוכח ההתפתחויות. בבדיקת התוכנית ברגע האחרון חלו עוד שינויים. בין השאר, שיקולים מדיניים חברו להחלטה להקדים ככל האפשר את הפעלת צה"ל ביבשה, בסד"כ הסדיר הזמין, ובעיקר להספיק לבצע מהלכים לעומק, לפני ניסיונות אפשריים של התערבות מדינית או של תיווך, למניעת תגובה צבאית ישראלית. בעקבות זאת הוקדמה שעת ה"ש" מהלילה ליום, וכן בוטלו ההנחות מהאוויר. תא"ל אורי שגיא, רמ"ח אג"ם המבצעים, ציין שהנחתות לילה בוטלו כדי שלא לסכן כוחות,

וכיון שיתאפשר להגיע ליעדים כעבור שעה, בלי לפגוע במבצע.¹⁶ כן הוחלט לנצל את המגעים עם מפקד יוניפיל כדי להעביר מסר שאין בדעת ישראל לפעול נגד הסורים.¹⁷

¹⁶ שם, עמ' 267. הנמקת תא"ל שגיא לביטול ההנחיות, רס"ן שמיר בן-יצחק, מבצע "שלום הגליל", ניהול המלחמה ברמה האסטרטגית והאופרטיבית, 6–7 יוני 1982, המחלקה להיסטוריה-ענף חקר הרמה האסטרטגית, 8 בנובמבר 1992 (להלן: בן-יצחק, מבצע "שלום הגליל"), עמ' 174. המאו"ג סבר בדיעבד כי ההנחיות בוטלו כדי להימנע מהתנגשות בסורים, ואולי מחשש פן לא יוכלו לחבור במהירות אל המונחתים. ריאיון עם אלוף (במיל') מנחם עינן, 28 נובמבר 1995 (להלן: ריאיון עם עינן). להלן דיונים על הקדמת שעת ה"ש": א. ביום ו', 4 ביוני, דובר על פתיחת המבצע ביום א', 6 ביוני, בערב, ומפקד פיקוד הצפון ביקש להתחיל בלילה (בן-יצחק, מבצע "שלום הגליל", עמ' 203–204); ב. ב-4 ביוני בערב החליט הרמטכ"ל לפתוח במבצע בצהרי יום א' והודיע זאת למפקד פיקוד הצפון. רח"ט המבצעים חזר עוד בבוקר שבת, 5 ביוני, על המגמה להתחיל בערב (שם, עמ' 208, 210, 212); משהחליטו לפתוח בשעות היום, דנו באפשרויות להתחיל כבר בבוקר יום א' או לחכות עד אחר הצהריים (שם, עמ' 213–214). מהקדמת המהלכים של כוחות השריון בוטלו ההנחיות "ביעדים הקדמיים" (דברי מפקד פיקוד הצפון, שם, עמ' 218); הרמטכ"ל הביע חשש פן פיליפ חביב יבוא למזרח התיכון ביום ג', וגרס שעד אז צריך צה"ל להימצא בחאלדה, משמע, במבואות ביירות (שם, עמ' 213; וגם שם, עמ' 265–266). אגב, התבטאויות אלה מלמדות על גישתו המבצעית ועל מגמתו להגיע למבואות ביירות.

¹⁷ שם, עמ' 267. הרמטכ"ל הגדיר כ"הונאה" את תיאור המבצע כ"סריקה" רבת-היקף נגד מחבלים, וללא כוונה לפעול נגד הסורים. יש לתמוה שאם אכן לא הייתה כוונה כזאת, מדוע יש משום הונאה באמירת הדברים. ראה הערכת החוקר לדברי שר הביטחון שלא האמין כי יינתן להימנע מהתנגשות עם הסורים (שם, עמ' 276).

התכנון באוגדה

אוגדה 162 הועברה צפונה לפרקי זמן בשלושת מצבי הכוננות – "דמי כניסה" בפברואר, "מעשי אבות" באפריל ו"קלע עץ" שנמשך מתחילת מאי עד סוף החודש. בה בעת היא שולבה בתכנונים המבצעיים.

בתחילת מאי 1982 הוצגו לשר הביטחון התוכניות "אורנים" ו"אורנים קטן". המאור"גים נכחו, ועינן, מאור"ג 162, היה הראשון שהעיר על התוכנית. הוא גרס שיש פער בין הכוונה המדינית או המטרה, כפי שהציג השר, ובין התוכנית שהוכנה בצבא: התוכנית אינה מותאמת למטרה. המטרה המדינית היא לעסוק במחבלים ולא להגיע במודע לשינוי המצב בלבנון וללחימה בסורים, אלא להגיע אליה רק מהידרדרות או מצרכים שיתעוררו במהלך המבצע, ואילו התוכנית, במתכונתה הקיימת, מתאימה לממדים נרחבים יותר, ל"מטרות נוספות" שפירט השר.

לדעת עינן, יש לראות את הלחימה בכוחות הסוריים כמטרה, ולכן צריך לעשותה "במאורגן", כלומר כפעולה יזומה, ולא בהידרדרות.¹⁸ שר הביטחון הגיב באזהרה מפני הטעות לתכנן תוכנית מבצעית בלי להביא בחשבון את היעדים הסופיים האפשריים.¹⁹ בהלך רוח זה עיבדה מפקדת האוגדה פקודה למהלכים מהירים וארוכי טווח, פקודת "שלג 3" מ-24 במאי 1982, כדי להתייצב על כביש ביירות–דמשק באזורי צופר–דהר אל-ביידר "מהר ככל האפשר ולא יאוחר מיש" ועוד 48.²⁰ משמעות הגדרה זאת היא שמפקדת האוגדה ראתה את תפיסת דהר אל-ביידר כבר בתוך השלב האסטרטגי הראשון של המבצע בלבנון, ולא זו בלבד שציפתה להשלים את המהלך בתוך 48 שעות, אלא שהורתה להתייצב על הכביש כבר ב"ש ועוד 34", כפי שהגדירה הפקודה האוגדתית את הכוונה: "אוגדה 162 תשמיד מחבלים בגזרתה, תתייצב בכביש ביירות–דמשק עד "ש" ועוד 34 ותחבור לנוצרים בצפון ביירות עד "ש" ועוד 60 ש"י".²¹ (פירוט לוח הזמנים האוגדתי ראו בנספח א.) משום מה עוד מזכיר נוסח הפקודה חבירה לכוחות מונחתים,

18 שם, עמ' 176. על מצבי הכוננות בתחילת 1982, גולן, מבצע שלום הגליל, עמ' 106–133.

19 בן-יצחק, מבצע "שלום הגליל", עמ' 177.

20 פקודת מבצע 2 של אג"ם המבצעים למבצע "אורנים", מאפריל 1982, שם, עמ' 145–153; על אוגדה 162, שם, עמ' 149; פקודת מפקוד הצפון ל"אורנים קטן" מ-6 במאי 1982, שם, עמ' 163–172; על אוגדה 162, שם, עמ' 169; פקודת האוגדה – מבצע של"ג, פקודת מבצע 3, בלאו, לחימת אוג' 162, עמ' 56–69. באשר להגדרת כוונת פיקוד הצפון, שם, עמ' 56.

21 שם, עמ' 57.

ואולי גם בכך יש להסביר את לוח הזמנים.²² בדיעבד נראה לוח הזמנים "אופטימי" מאוד.

הסד"כ לתכנון האוגדתי כלל בעיקרו:

1. שתי חטיבות טנקים: חטיבה 500 ועוד חטיבה 7 או 460.
2. שני גדודי רגלים: גדוד חי"ר 932 (נח"ל) וגדוד חיר"ם 9263 מחט' 939.
3. אגד ארטילרי 215, שיכלול תחילה רק את גד"ב (גדוד בינוני) 155, 403 מ"מ, וגד"כ [גדוד כבד] 175 55 מ"מ, אמור היה להגיע אליו בהמשך התנועה מגשר בסרי צפונה.
4. גדוד שדה חה"ן 601.²³

שיטת ההתקדמות פירטה תנועת צג"ם (צוות גדודי משוריין) לפתיחת ציר "טין" עם הנעת צג"ם על בסיס חי"ר כעתודה להפעלת הרגלים בצירים, להחדרת עוד צג"ם ל"צירים העוקפים את "טין" ממערב, לפי הצורך. כוח עוצבתי בהיקף גדודי יוחזק בעתודה, לכיבוש המערך של הגדוד הסורי 424, כלומר ג'זין, ולהתקדמות בציר "צוק" במעלה ג'בל ברוך עד אזור "בוקוקו" (ג'ידת א-שוף) בציר "אוגוסט" או אזור "בושרקה" (עין זחלתא) בציר "תיסומן" (צירים מתוכננים ראו באיור 2).²⁴

ראוי להרהר בהשתקפותם של גורמי הערכת המצב בתוכנית זאת. גורם "זמן ומרחב" מתבטא בצפייה לתנועה מהירה, ובוודאי נוכח התנגדות מעטה. בולט קיצור הזמנים לעומת פקודת "אורנים 2" הפיקודית מאפריל, שהקצתה 48 שעות לתנועה עד דהר אל-ביידר; פקודת "שלג 3" הקצתה רק 34 שעות להשלמת מהלך זה. בדיעבד הסתייג המאוי"ג עצמו מלוח הזמנים המקוצר ודיבר על לחץ "לקזז" בו, "בשביל להתאים את עצמנו לקבלת המשימה ולא להפך".²⁵

אשר ל"זירה", מניסוח הפקודה ומהמפה הנלווית אליה ברור לחלוטין שאין שוקלים תנועה ממערב לציר "טין", כדי להתרחק מהכוח הסורי הצפוי בג'זין. אדרבה, לא זו בלבד ששוקלים רק עקיפות מקומיות ממערב לציר, אלא גם מתכננים את האפשרות לתקוף את ג'זין כדי לפתוח את ציר "צוק". מה משמעותו של שיקול זה לגבי הערכת גורם "האויב"? האם מניחים מראש שהאויב לא יפריע למהלך בציר "טין", או מעריכים שאכן

²² שם, עמ' 58.

²³ שם, עמ' 56–57. בסד"כ נכלל גדוד חי"ר 17 מוקטן. בטעות נאמר שגדוד חיר"ם 9263 הוא מחט' 623.

²⁴ שם, עמ' 57 (בטעות כתוב "שרקה" במקום "בושרקה").

²⁵ מכללה לפו"ם, גיס 446 בשלי"ג, השתלמות מח"טים, 1983, פרוטוקול 28 מאי 1983, עמ' 40.

יפריע, ואז יהיה צורך להפעיל את מחצית האוגדה לכיבוש ג'זין ולפתיחת ציר "צוק"? תהא התשובה אשר תהא, אינך מוצא בפקודה אזכור של צירים לתנועה מהירה צפונה, שלא יהיו כרוכים בהכרח בהיתקלות או ב"חיכוך" במערך הסורי שבהר, או שיביאו לכל היותר למגע שולי שייראה בעליל כמקרי, עקב תנועה לעבר צידון. די לציין שצירים כאלה היו זמינים לאוגדה 162, כשם שעמדו לרשות אוגדה 36 (ולא רק תוכנו, אלא שימשו למעשה), דהיינו הצירים היורדים לאזור ביסור, והפונים צפון-מזרח משם לגשר בסרי או מערבה – לציידן ולאול. ²⁶ המודעות לקשיים בצירים בוטאה בסעיף הנדסה בפקודה. ב"דגשים לתכנון" ההנדסי נאמר "לתכנן הימצאות צמ"ה קרוב מאד לקדמת הכוחות", פורטה הקדימה להפעלת פריצה וצוין הצורך לקבל נתונים הנדסיים עדכניים "באופן שוטף תוך ההתקדמות". ²⁷

כאמור, תוכנית זאת, כמו שאר התוכניות, עבר זמנה בימים האחרונים שבטרם מבצע "שלום הגליל", מאז ההתנקשות בשגריר בלונדון. אולם העניין בניתוח הוא שיש ללמוד על המגבלות בתהליך התכנון שבטרם מלחמה, לקראת מבצעים יזומים נגד המחבלים בלבנון, תוך אפשרות של התערבות סורית. בפרקים הבאים ייבדקו התוכניות והגשמתן במציאות של מבצע "מתגלגל" משלב אל שלב.

²⁶ מפת תכנון אצל בלאו, לחימת אוג' 162. מבחינה לימודית ראוי להרהר בכך שאין סימן לבדיקת הצירים היורדים לעבר ביסור, ששימשו את אוגדה 36, אף כי ביסור עצמה נחשבה בתוכניות ליעד חיוני במידה כזאת, שהוגדרה כיעד להנחתה: ביסור בתוכנית אג"ם-מבצעים באפריל אצל: גולן, התגבשות התכנית המבצעית, עמ' 147; ההנחתה בוטלה בתוכנית פיקוד הצפון במאי, שם, עמ' 164, 267.

²⁷ בלאו, לחימת אוג' 162, עמ' 66.

פרק ב'

ההכנות והתנועה אל מצפון לליטני

ההכנות והפקודות בשטח הכינוס

בטרם מלחמה

לא חלפה יממה מההתנקשות בשגריר בלונדון, ואחר הצהריים ביום ו', 4 ביוני, החלו מטוסי חיל האוויר לתקוף מטרות מחבלים בתוך ביירות, ובו-בזמן הופעל נוהל הקרב מהמטכ"ל לפיקודים ולזרועות. בשעה 12:00 זימן פיקוד הצפון את מאו"ג 162 לקבוצת פקודות למבצע "אורנים", שנקבעה לשעה 18:00. כאן קיבל המאו"ג פקודה לצאת מייד לשטחי הכינוס בגבעת האם (באצבע הגליל, מצפון לכפר סאלד), ונמסר יום ה"ע" למבצע: 8 ביוני 1982. האוגדה הייתה כפופה לפיקוד המרכז, וחניית הקבע שלה – בבקעת הירדן. בעת קבלת הפקודה נפרס הסד"כ הסדיר העיקרי שלה כלהלן:

1. חטיבת טנקים 500 : מפח"ט, גדוד 195 וגדוד 430 בבקעת הירדן ; גדוד 433 בתעסוקה מבצעית ברמת הגולן.
2. חטיבת טנקים 211 : גדוד 429 בבקעת הירדן ; גדוד 9 וגדוד 126 בשלומי.
3. אגד ארטילרי 215 : גד"ב 402 וגד"ב 403 בבקעת הירדן ; גד"כ 55 בשבטה.²⁸
4. גדוד שדה חה"ן 601 – מפוזר באדוריים, שבטה.²⁹

השלמות מילואים גויסו אך אחרי פתיחת המלחמה, ובהם פלוגות חרמ"ש של גדודי הטנקים וגדודי ארטילריה. הללו הגיעו אל האוגדה אך לקראת סוף השבוע. כאשר תא"ל עינן קיבל את הזימון, הוא נמצא בדרכו הביתה ממפקדתו שבבקעת הירדן. האוגדה חזרה אך באותו שבוע משהייה בכוננות בגולן במשך מרבית חודש מאי. בדרגים הבכירים העריכו שצפויה רגיעה, ועתה נערכו חילופים של מח"ט 500 ואחרים. לסוף השבוע הוצאו רבים מהחיילים לחופשת שבת.

²⁸ על אגד 215 במלחמה ועל הפעלת הארטילריה באוגדה 162, ראו גם : יעקב זיגדון וסימן טוב שגיא, תותחנים בשל"ג – ספור מלחמה, עמותת "יד לתותחנים", 2015, עמ' 256–313.

²⁹ סרן אילן אפריאט, לחימת אוגדה 162 בשל"ג (רקע נתונים וארועים), עבודת חניך פו"ם, אוג' 1989 (להלן : אפריאט, לחימת אוגדה 162), עמ' 40. העבודה מבוססת על לקט נרחב של מקורות וראיונות. על הצטברות סד"ב המילואים – הרצאת תא"ל יוסי מלמד באוגדה 162 בשל"ג, תיק השתלמות מפקדי אוגדות, מחזור ב', ינואר 1987 (להלן : אוגדה 162 בשל"ג), עמ' 17.

מפקדת האוגדה וכוחותיה התארגנו להחזיר את החיילים מהחופשה, ולנוע להתכנסות באזור גבעת האם, תוך כדי העברת כוחות מסופחים וקליטת כוחות נספחים:

1. חטיבה 211 הועברה תחת פיקוד אוגדה 96.
2. האגד הארטילרי הוכפף תחת פיקוד הצפון, כדי להשתתף בתוכנית "ציפור טרף", הכנה ארטילרית למבצע, שנועדה לפגוע במטרות מחבלים.

האוגדה נועדה לפעול אפוא בסד"כ של חטיבת שריון אחת, חטיבה 500. באותו בוקר דיווח המאו"ג בקבוצת פקודות מטכ"לית במפקדת פיקוד הצפון שהחטיבה מונה 81 טנקים, 24 מהם בגדוד 433 שברמת הגולן; חטיבה 460, שציפה לקבלה בהמשך, מנתה 110 טנקים. כן ציפה לקבל תגבורת חי"ר – גדוד נח"ל סדיר וגדוד חיר"ם מילואים.³⁰ לפנות בוקר ביום א', 6 בחודש, הושלמו ההכנות העיקריות בדרגים המערכתיים ובגדודים, לקראת שעת הי"ש שהוקדמה ל-12:00 ביום.³¹ קצין האג"ם של האוגדה, סא"ל שמי עטר, הסביר את משימות האוגדה לקציני המטה השכם בבוקר – להשמיד מחבלים ותשתיתם בגב ההר או בבקעת הלבנון, ואם הסורים יתערבו – להשמיד את הכוח הסורי שבלבנון ולחבור לנוצרים בגיוניה. לדבריו, הייתה האוגדה אמורה להיכון לפעול בשתי דפי"אות:

1. כניסה ללבנון ממרג' עיון בגשר ח'רדלה, ולהתקדם צפונה אל הבסרי, ומשם – עד מעבר דהר אל-ביידר; משם תמשיך באחת משתי אפשרויות: תיסוב מערבה לחבור לנוצרים או תרד מזרחה, לבקעת הלבנון, לסייע לגיס 446.
2. כניסה לבקעת הלבנון כדי להתקדם עד לכביש ביירות-דמשק, כדי לנצל הצלחה מזרחה, צפונה או מערבה.³²

קבוצת פקודות אוגדתית זומנה לשעה 08:00, וגם מח"ט 460 נכח בה. המאו"ג, ששב מפיקוד הצפון, מסר על הקדמת שעת הי"ש ל-11:00, ועל כך שהאוגדה תמתין עד לפנות

³⁰ על האוגדה בתחילת יוני, ריאיון עם עינן. פרטי הסד"כ – מתוך פקודת מבצע של מפצ"ן, "שלב מתגלגל". בלאו, לחימת אוג' 162, עמ' 20. נתוני רק"ם על חטיבה 500: גולן, התגבשות התכנית המבצעית, עמ' 226.

³¹ אפריאט, לחימת אוגדה 162, עמ' 40.

³² מתוך הסבר סא"ל שמי עטר, קצין האג"ם האוגדתי לצוות מה"ד-היסטוריה (ראש הצוות: רס"ן אלי זוהר), 6 ביוני בשעה 03:30. בדומה לכך – דברי המאו"ג בקבוצת פקודות מטכ"לית במפצ"ן (גולן, התגבשות התכנית המבצעית, עמ' 226–227). סא"ל עטר הציג לוח זמנים של 24 שעות, כדי להגיע לכביש ביירות-דמשק. ייתכן שטעה, לעומת לוח הזמנים של פקודת המבצע האוגדתית "שלב 3" מ-24 במאי. שם פורטו שלושת השלבים האלה: שלב א – "ש"י ועוד 6 – הגעה לערב סלים; שלב ב – "ש"י ועוד 14 – (8 שעות) מערב סלים עד הבסרי; שלב ג – "ש"י ועוד 34 (20 שעות) מהבסרי עד כביש ביירות-דמשק. יצוין שסא"ל עטר "קיצר" את שלב ג לעשר שעות בלבד, לעומת עשרים שעות (ראו פרק א').

ערב ותימצא בכוננות לנוע משעה 16:00; חטיבה 460 אולי תגיע בערב. מח"ט 500 היה אל"ם דורון רובין, מח"ט הצנחנים שעבר הסבה לחש"ן, ואשר קיבל את הפיקוד על החטיבה ב-3 ביוני, מאל"ם בן-ציון ("בני") טרן³³. המח"ט תיאר את תוכניתו, פירט בדבר הירידה לבסרי וציין את כוונתו להגיע לעין זחלתא בשני צירים. כן העיר שיש לוודא את קבלת הסיוע הארטילרי.

המאוי"ג פירט הוראותיו למח"ט 460, ועמד על נושאי תדריך שיש להעביר לכל החיילים: לאחר כוננויות וביטולן, עתה יוצאים למלחמה של ממש; חשובה המהירות בהתקפה, וככל שנקדים להגיע ליעדים – נפחית באבדות; יש להמעיט בהפעלת ארטילריה; יש להתייחס לתושבים ולשבויים בהגינות. הוא הזכיר שנפגעו מטוסים, והדגיש את הצורך לסייע לצוותי אוויר שנטשו מטוסים; לבסוף הזהיר מפני מחבלים שיוסיפו לפעול, ושאין להשאיר בשטח כלי רכב בודדים, ללא אבטחה. מפקד פיקוד המרכז, האלוף אורי אור, שנכח בקבוצת הפקודות, הוסיף תדריך על המשך הכוננות האישית מפני מחבלים ש"יתמססו" בשטח, אך יוסיפו לפעול.³⁴ מפתחת המלחמה

בינתיים הוקדמה שעת ה"ש" הכללית ל-11:00, ומפקדת האוגדה קיבלה מפיקוד הצפון התראה, שכנראה יקדימו להפעילה מכפי שתוכנן. בשעה 14:00 קיבלה פקודה לנוע "למשימה הראשונה, משימת גב ההר". למעשה החלה האוגדה לנוע כעבור כשעתיים, בשעה 15:50 [6 ביוני].³⁵ בצאתה לדרך היא מנתה את הסד"כ הזה:

1. חטיבת טנקים 500, לרבות גדוד 433 שבגולן, 88 טנקים. שני טנקים בכל גדוד מותקנו בערכות טד"ח או "נוכרי". רק 75 היו מצוותים, ושריונאים שאיחרו להגיע לשטח הכינוס, צוותו בטנקים הנותרים ושוגרו בעקבות החטיבה.
2. גדוד חי"ר 932 (נח"ל), בלי הפלוגה המסייעת, שהצטרף ממש בתחילת התנועה. תחת פיקוד הגדוד הייתה אמורה לפעול פלוגת טנקים, אבל הגדוד יצא בלעדיה בגלל עיכובי חבירה: פלוגה מגדוד 195 סופחה לחטיבה 460, ולעומת זאת פלוגת טנקים ב' של גדוד

³³ טרן נלווה לחטיבה במלחמה וקיבל תפקידי פיקוד, כפי שיתואר להלן.

³⁴ פתיחת המפקד בקבוצת פקודות באוגדה 162, גבעת האם, שעה 06:00, עמ' 1; על מינוי מח"ט 500, תחקיר מח"ט 500, 18 ביוני 1982, באוגדה 162 בשלי"ג, עמ' 1; מפקד פיקוד הצפון ערער על חילופי מפקדים בשעה זאת (דבריו בריאיון עם שמעון גולן ב-1 במארס 1993, עמ' 27-28); דברי מח"ט 500 על הירידה לבסרי, שם, עמ' 3; על התנועה לעין זחלתא, שם, עמ' 3; פרטים על חטיבה 460, שם, עמ' 5-7; תדריך המאוי"ג, שם, עמ' 12-13; דברי מפקד פיקוד המרכז, שם, עמ' 14.

³⁵ אפריאט, לחימת אוגדה 162, עמ' 40.

- 532 מחטיבה 460 סופחה לחטיבה 500 ונודעה לפעול תחת פיקוד גדוד 932. אולם הצטברות הטנקים התעכבה, ואז הפכה הפלוגה לכוח נפרד הכפוף למח"ט.³⁶
3. גדוד חיר"ם 9263 מחטיבה 939 (צנחני מילואים), שאמור היה לחבור לאוגדה בתנועה.
4. הפלס"ר עוד לא הגיע, והוחלט לצאת בלעדיו ולדחפו "לרדוף" אחרי הגוף העיקרי, כשיגיע לשטח הכינוס.
5. גד"ב 403 חת"ם – האגד היה פרוס למשימות האש שלו, והאוגדה הייתה אמורה לאוספו תוך כדי תנועה.
6. סוללות נ"מ מגדוד נ"מ 947. גדוד הנ"מ האוגדתי שבמילואים אמור היה לחבור אחרי גיוסו (אישור לגיוס ניתן בליל 7–8 ביוני).³⁷
7. גדוד חה"ן מוקטן 601, ובו לפי שעה פלוגת שדה יחידה; האחרת עמדה לחבור בעת התנועה. פלוגה שלישית ניתנה תחת פיקוד אוגדה 252. הצמ"ה (ציוד מכני הנדסי) התקני כלל גם טרקטורים ודחפורים אזרחיים מגויסים, ואלה הגיעו באיחור וקודמו. גם נגמ"שים הושלמו באיחור.³⁸
8. עוצמת האוגדה בשריון תוכפל, אם מפקד פיקוד הצפון יכפיף לה את חטיבת טנקים 460 (קורסי פיקוד לחש"ן), שכבר התארגנה ללחימה וליציאה צפונה.³⁹
9. מפקדת האוגדה פוצלה – העורפית נשארה בשטח הכינוס ליד גבעת האם, והעיקרית נעה עם הכוחות.

היסעים עד גשר עקיייה

³⁶ טנקים וצוותים בחטיבה 500 – לדברי המח"ט בקבוצת הפקודות (הערה 5 הנ"ל) פרטים על ההצטיידות החפזה של גדוד 932 בנגמ"שים ועל ריכוז הפלוגות בשטח הכינוס – בתיאור הסמג"ד בסיכום אוגדה 162 – "שלגי" (עד 11 יוני 82), סטנוגרמה מסיכום שנערך בעליי ב-2 אוג' 82 (להלן: סיכום אוגדה 162), עמ' 41–42. השווה דברי סמח"ט 500, שם, עמ' 114–115. על חילופי פלוגות בין חטיבות 500 ו-460, תחקיר מ"פ ב', גדוד 532 – כוח "דולומיט" (להלן: תחקיר מ"פ ב'), עמ' 1. כינוי הקשר "דולומיט" ניתן לה כשחברה לחטיבה 500; דברי מג"ד 195 על השארת פלוגה מ' בגולן, סיכום אוגדה 162, עמ' 19. לאחר שבוע הלחימה הראשון צורפה לגדוד הנח"ל פלוגה מסייעת מגדוד אחר.

³⁷ בלאו, לחימת אוג' 162, עמ' 42. על התעכבותה של חטיבה 967, גם: אביגדור קהלני, דרך לוחם, תל אביב: סטימצקי, 1989, עמ' 284–285.

³⁸ בתקן פלוגת הצמ"ה נכללו ארבע מחלקות: צמ"ה, דרכים, טג"ש (טג"ש אחד הגיע אחרי השבוע הראשון) וטד"ח (אג"מ מה"ד היסטוריה-ענף סיקור צה"ל, תחקיר קה"ן אוגדה 162, 17 יוני 1982, עמ' 1–2).

³⁹ בן-יצחק, מבצע "שולם הגליל", עמ' 19; אפריאט, לחימת אוגדה 162, עמ' 31. אבל לפני חצות שונתה ההוראה, וחטיבה 460 הוגדרה כעתודת הפיקוד. ראה: מחברות צוות היסטוריה בפצ"ן, מס' 3/2 (070610-061351) (להלן: מחברת צוות היסטוריה), אחרי השעה 17:00, עמ' 21; אחרי השעה 17:23, עמ' 53.

יחידות האוגדה החלו לנוע מאזור גבעת האם. סמוך לשעה 17:00 היא קיבלה מפקוד הצפון פקודה לסוב מערבה ולחצות את הנהר בגשר עקייא, ממערב לנבטייה, שבו כבר חצה בשעה 14:00 הכוח הקדמי של חטיבה 188 מאוגדה 36.

כתוצאה מהעיכוב בגשר ח'רדלה הועברה אפוא האוגדה לצירים ההרריים שכבר נגדשו ככוחות ובדרגים של האוגדה האחרת.⁴⁰ יחידותיה פנו לעלות במעלה ממטולה למשגב עם ובהמשך פנו מערבה בציר "פישול", אך נעצרו כבר באל-עדיסה, בעקבות דרגי השירות של אוגדה 36, עד שהסדיר הסמאוי"ג את עיכובם של הדרגים, וקידם את כוחותיו. אלה פוצלו לנוע בשני צירים מקבילים בדרך לציר "בושני" ולגשר:

1. מצפון – דרך דיר סיריאן, העוברת מעל מצוקי הליטני, צירים "אבולטורה" – "אוטורינו". לציר זה הופנה מח"ט 500 עם גדוד טנקים 195 ועם גדוד חי"ר 932, פחות פלוגה.
2. מדרום – דרך א-טייבה וקנטרה, ציר "פישול". בציר זה נעו מפקדת האוגדה, גדוד טנקים 430 ופלוגת רובאים מגדוד 932⁴¹ – גדוד 433, שירד מהגולן, נע בנפרד וחבר לאוגדה ב-7 בחודש לקראת מעבר נהר זהראני.

הגדוד הראשון הגיע לנהר ליטני בשעה 21:00, וקיבל פקודה לחצות צפונה, ואחר השעה 22:00 הורה המאוי"ג להתרכז מצפון לגשר "פקטיב" (קעקית א-ג'סר). בהמשך הלילה מצא שהציר לפניו מפוקק, וכי הוא "קצר" בדלק, והורה לכוחותיו להתכנס לחניוני לילה כאזור "היבסיד" (עדשית), 3 ק"מ מצפון לנהר. לפני השעה 05:00 [7 ביוני] דיווח המאוי"ג לאלוף אורי שמחוני, סגנו של מפקד הפיקוד, שעדיין לא הגיע הדלק, וזה הורה לו להמשיך בהכנות, ולהמתין לאישור נוסף לנוע.⁴²

כבר בהיסעים מגבעת האם למטולה ומשם לגשר עקייא הסתמן "פיגור" לעומת לוח הזמנים שבטרם פעולה עקב שינוי צירי התנועה ועקב הארכתם, ולפני כל מגע של האוגדה

⁴⁰ יומן חפ"ק אוגדה 162, 6–11 יוני, מחברת 15190 (להלן: יומן חפ"ק אוגדה 162), עמ' 4. הודעת קצין האג"ם לרמ"ט בשעה 17:30: "משנים כיוון. אחרי אביגדור [אוגדה 36] [לגשר] עקיה".

⁴¹ אפריאט, לחימת אוגדה 162, עמ' 41. בעקבות קשיי התנועה בציר "אבולטורה" הורה המאוי"ג בשעה 22:23 שכל כוח שיגיע מעתה יוכנס לציר "פישול" (יומן חפ"ק אוגדה 162, עמ' 8).

⁴² לפני השעה 01:00 [7 ביוני] דיווחה מפקדת האוגדה שהכוח הקדמי נמצא בצומת "התנהגות" – "פריזטולוג" (ק"מ אחד ממזרח לעדשית – "היבסיד"). רשת "נסיד" – רשת מבצעים פיקוד הצפון, (להלן: רשת "נסיד"), שעה 00:49 [7 ביוני], עמ' 29; על מצב התדלוק בשעה 05:00 [7 ביוני], אפריאט, לחימת אוגדה 162, עמ' 41; מחברת צוות היסטוריה 3/2, שעה 04:48 [7 ביוני], עמ' 72. לפי התוכנית, נועדה האוגדה להעמיס דלק על עשרה נגמ"שים, ונוסף על כך לשאת ארבעה דלקנים על כל נגמ"ש. בגלל קיצור זמן ההכנות לא הגיעו דלקנים לכל הנגמ"שים, וכמה מהנגמ"שים הופקעו עבור גדוד 932, אג"ם – מה"ד, תחקיר קת"ח אוגדה 162 בשל"ג, בהשתלמות מח"טים, לוגיסטיקה בהתקפה, ניתוח לוגיסטיקה אוג' 162 בשל"ג, פברואר 1986 (להלן: לוגיסטיקה בהתקפה), עמ' 19–20.

עם האויב. מהיציאה מגבעת האם עד החצייה אל מצפון לליטני כבר חלפו כעשר שעות, והאוגדה נכנסה לחניון בהמתנה לאישור להמשיך צפונה אל היעד הראשון, ערב סלים.

ההמתנה והשהייה

בדרגים הבכירים

כאשר נעצרו יחידות האוגדה, הן ציפו לפתיחת הציירים במהרה, וביקשו לנצל את השהות לתדלוק. אולם לא רק קשיי התנועה והתדלוק עיכבו אותן, אלא היעדר אישור מהדרג המדיני לנוע לעומק לבנון צפונה. אחר הצהריים הודיע שר הביטחון בפיקוד הצפון ש"סיכם עם ראש הממשלה על מהלך האיגוף של הכוחות הסוריים שבציר החוף ובגב ההר כדי להימנע מהיתקלות ישירה עם הסורים", וכי הוא עומד להציגו לשרי הממשלה "בצורה זהירה יותר" בדיון הממשלה שייערך בערב.⁴³

בדיון שנערך בפיקוד הצפון, בנוכחות ראש הממשלה, סיפר מפקד הפיקוד על הפניית אוגדה 162 לגשר עקיייה. הרמטכ"ל העיר שבבוקר המחרת יתברר המצב בנבטייה, ואז יוחלט אם האוגדה תנוע לציר החוף או צפונה – לג'זין. השר שרון אמר ש"מהלך האיגוף" מוסכם על ראש הממשלה, אלא שנותר לו לשכנע את חברי הממשלה (בגין נשאר ללון בצפון). השר יצא דרומה לדיון הממשלה, שנפתח בשעה 20:00. אחד השרים שאל אם האיגוף כרוך בצורך לעבור את קו 40 הק"מ, והשר שרון ענה בחיוב. אולם שאלת האישור לא הגיעה לכלל החלטה.⁴⁴

השר חזר מייד צפונה, ובשעה 22:00 נפתח בחמ"ל פיקוד הצפון דיון הערכת מצב בראשותו. בפתח דבריו ציין שהממשלה הסכימה כי מוטב לאגוף את הסורים מאשר לתוקפם, "הממשלה קיבלה את זה, היא אישרה את זה".⁴⁵ השר חזר וציין שקיבל את אישור ראש הממשלה, ואחר כך הציג את האיגוף לממשלה, ו"כולה סמכה ידיה על הרעיון". בפיקוד הצפון גם הציג את היעד לאיגוף – מעבר דהר אל-בידר. זה השטח

⁴³ בן-יצחק, מבצע "שלום הגליל", עמ' 15.

⁴⁴ על שאלת השר ראו שם, עמ' 37. מכאן עד סוף הדיון (עמ' 42) אין סיכום בדבר "מהלך האיגוף". לא נזכרה שעת גמר הדיון. על הדיון בממשלה בליל 6-7 ביוני, אריה נאור, ממשלה במלחמה, תיפקוד ממשלת ישראל במלחמת לבנון 1982, ידיעות אחרונות, 1986 (להלן: נאור, ממשלה במלחמה), עמ' 55-57.

⁴⁵ בן-יצחק, מבצע "שלום הגליל", עמ' 43. הממשלה לא שללה את המהלך, אך גם לא אישרה אותו. בהנחיה שבכתב, שהוציא השליש האישי של השר בשעה 10:00 [7 ביוני], הוזכרה "החלטת הממשלה משיבתה מ-6 ביוני, האומרת שצריך להימצא החל ממחר בעורפם של הסורים" (שם, עמ' 59).

החיוני, וצריך להגיע אליו. כיוון שפיליפ חביב, השליח האמריקני, עומד להגיע ארצה ב-7 בחודש בערב, צריך להתייצב על כביש ביירות-דמשק עד אז.⁴⁶

בהמשך הדיון בפיקוד הצפון חזר השר ואמר שאומנם בהחלטה המקורית סיכמה הממשלה בדבר כניסה עד 40 ק"מ, אלא שהערב (ב-6 בחודש) הסכימה גם למהלך לאיגוף הסורים.⁴⁷ בסיכומי הדיון הדגיש השר שני מאמצים עיקריים ל-7 ביוני – המאמץ לאורך החוף ועליית אוגדה 162 מהבוקר בצירים המרכזיים כדי להגיע לדרך שתוביל לדהר אל-ביידר. בסוף דבריו ביקש השר להנחות את המאו"גים "לעשות מאמץ אפשרי להימנע מאבדות".⁴⁸

הוראת השר בדבר אוגדה 162 היא לכאורה חד-משמעית, ולכן עולה השאלה מדוע נכנסה האוגדה לחניון לילה. האם הוראת המאו"ג נבעה רק מצורך לתדלק ולהשלים את חבירת כוחות חיר"ם וחתי"ם (האחרונים בגמר משימת האש המקורית שלהם)? אילו כך היה, חזקה על עינן שהיה מזרז את הדרגים ואת התותחנים ככל האפשר, אלא שבינתיים קיבל מפקד פיקוד הצפון הוראות מפורשות לעצור.

בחמ"ל הפיקוד ציין קצין אג"ם, בעיקרי פקודה שפירט אחרי 23:00, שאוגדה 162 מהווה עתודה כללית, "בכל מרחב לבנון, לפי פקודה תנוע צפונה, לא מקבלת יותר כוחות".⁴⁹ אחרי 01:00 [7 ביוני] תדרך הרמטכ"ל את קצין האג"ם של הפיקוד בדבר מהלכיה של אוגדה 36, שתעבור את הזהרני בחבוש בבוקר, ואחריה אוגדה 162. זאת תנוע רק לפי פקודה, ולא לפני 07:30–08:00. יש לוודא שעד אז תתדלק, "שלא יהיו לו בעיות כל היום".⁵⁰ סמוך ל-02:00 הורה מפקד הפיקוד לאוגדה לגמור כל הסידורים "עד אור ראשון".⁵¹

לא זו בלבד, שלפי הוראת הרמטכ"ל עוכבה האוגדה עד לפקודה, אלא שלפנות בוקר שמע עינן משמחוני, סגנו של מפקד הפיקוד, ששוקלים לערב את האוגדה בהשלמת הטיהור של נבטייה. זה היה בעת שחטיבה 188 החלה לעבור את גשר זהרני בחבוש

46 שם, עמ' 45–46. בדיון הממשלה נמסרה הודעת הנשיא רייגן שפיליפ חביב אמור להגיע, ושר החוץ יצחק שמיר הציע לפגוש ב-7 בחודש אחר הצהריים (שם, עמ' 38, 40).

47 שם, עמ' 51.

48 שם, עמ' 53; השווה הנחיית השר מ-01:00 [7 ביוני] (שם, עמ' 58).

49 מחברת צוות היסטוריה, עמ' 52.

50 שם, שעה 01:20 [7 ביוני], עמ' 61.

51 יומן חפ"ק אוגדה 162, שעה 01:55, עמ' 9.

(”סואיטה”).⁵² בשעה 06:00 בערך הציע שמחוני לעיין בהמשך בציר ”אפילפסיה” כדי שלא להסתבך בדרגים של חטיבה 188 ולהגיע למתג 35 (ק”מ אחד מצפון לכביש ”פרידיס”, הכביש מנבטייה מערבה, דרך נצאר, לכביש החוף ”בוקיטו”).⁵³

לקראת תנועה נערך תיאום בין מאו”ג 162 למאו”ג 36, והאוגדה שפעלה מצפון ושרדותיה תפסו את הצירים. ב-06:30 בערך סיכמו שאוגדה 162 תתקדם ממערב לנבטייה דרך חבוש כדי להגיע לציר ”טיך” ממזרח לחבוש ולציר ”אבישור” ממערבה. לפי סיכומם הורה עינן למח”ט 500 רובין לנוע באזור נבטייה-א-תחתא ולהגיע ל”טיך” 49 (לפני המסעף עם ציר ”צוק” מדרום לזהראני), ולציר ”אבישור”.⁵⁴

”מה קורה בגיבע?”

האוגדה ציפתה לדלק, והתכוננה לנוע בצירים עוקפים. אולם בבוקר עוד חיכתה לאישור לנוע צפונה. הדברים הובררו בדיון הערכת המצב, שנפתח בפיקוד הצפון, בשעה 07:00 [7] ביוני], בהשתתפות שר הביטחון. בסקירתו הזכיר קמ”ן הפיקוד שמזג אוויר מעונן מונע טיסת מזל”ט, שאמור לברר אם הסורים הוציאו כוח על הציר לאזור גיבע (”תחבורה”) שבו אמורה אוגדה 162 לנוע צפונה.⁵⁵

כאשר מפקד הפיקוד הזכיר שאוגדה 162 עדיין מחכה לאישור להתקדם, פרצה מחלוקת: השר גרס שההתקדמות נמנעת בגלל אי-הידיעה על גיבע. אבל הרמטכ”ל טען שהעיכוב נובע מסיבה אחרת – כבר בוקר ועוד נערכת הערכת מצב ולא נתקבלה החלטה.⁵⁶ על טענה זאת הגיב השר בניתוחו כי למעשה רק אי-הידיעה על הנעשה בגיבע מונעת עתה תזוזה, אבל מפקד הפיקוד חלק עליו: ”מה שמנע את ההתקדמות הוא אישור איבדנו ארבע שעות... הם באוגדה רוקעים כולם ברגליים”. גם הרמטכ”ל חזר וטען שפקודה לאוגדה חייבת לנבוע מההחלטה. השר הגיב: ”אז, דבר ראשון, תנו להם פקודה לזוז” – לגשרי חבוש. בהמשך דבריו הזכיר שרון את הרתיעה מהתנגשות בסורים, אלא שאנו יודעים שמחר (ב-8 ביוני) ”אנחנו כן נטפל בסורים, כי אין מנוס”.⁵⁷

52 מחברת צוות היסטוריה, שעה 05:24, עמ’ 76; יומן חפ”ק אוגדה 162, שעות 05:50, 06:00, עמ’ 11.

53 מחברות צוות היסטוריה, שעה 05:57, עמ’ 78.

54 בשעה 06:20 הסביר תא”ל עינן לאלוף דרורי שלא יתקדם מ”אפילפסיה” 35 צפונה עד פתיחת הצירים בידי אוגדה 36 (יומן חפ”ק אוגדה 162, עמ’ 12). בשעה 06:32 הורה למח”ט 500 על תנועה ל”אבישור” ול”טיך” 49 (שם).

55 בן-יצחק, מבצע ”שלום הגליל”, עמ’ 60.

56 שם, עמ’ 61. חטיבה 188 נתקלה בסורים בגיבע בשעה 09:30 (שם, עמ’ 148).

57 שם, עמ’ 64–66.

בהמשך הדיון הזהיר ראש אמ"ן שאוגדה 162 תיתקל בסורים מרגע שתתחיל לנוע צפונה, כבר בגיבע. השר ענה שצריך "לקחת" את הכפר, וראש אמ"ן הגיב שיהיה צורך "לשפשף את הסורים".⁵⁸ אלוף אברהם טמיר, ראש יל"ל (היחידה לביטחון לאומי) הכפופה לשר הביטחון, הדגיש את הצורך "להריץ" את האוגדה ולהקדים היערכות סורית; אלוף בן-גל, מפקד גיס 446, שאל אם תנועת האוגדה תהיה כרוכה בהבקעה, והשר השיב שמכל מקום "אם יהיו או לא יהיו סורים בגיבע", על האוגדה להגיע בהקדם לקו 40 הק"מ, כלומר להגיע לגשר הבסרי.⁵⁹

האוגדה יוצאת צפונה

הוראת השר לאוגדה לנוע צפונה נתקבלה סמוך לשעה 08:00, ונראה שאז הועברה לעיניו.⁶⁰ עדיין היו יחידות שהתעכבו לתדלוק, אולם כוחות האוגדה החלו לנוע לכיוון חבוש זמן-מה לפני 09:00. הם חצו את הכביש מנבטייה לחוף (ציר "פרידיס") ופנו צפונה-מזרחה. בשעה 09:19 דיווח מח"ט 500 שהוא בכפר חבוש, וממשיך מזרחה (אל ציר "טיין").⁶¹

לקראת התנועה צפונה איגד המאו"ג את כוחותיו בשני כוחות חטיבתיים, כוח מח"ט

500 ו"כוח טומי", בפיקוד אל"ם בני טרן, המפקד היוצא של החטיבה:

1. כוח מח"ט 500: גדודי הטנקים 195 וגדוד חי"ר 932. גדוד 433 (שהגיע מרמת הגולן) חבר לכוח זה לקראת התנועה צפונה.

2. "כוח טומי": גדוד טנקים 430 וגדוד חיר"ם 9263, שחבר לאוגדה בבוקר.⁶²

כבר מתחילת ההיסע האוגדתי לליטני היה מח"ט 500 מודאג מהיעדר מפקד סיוע חטיבתי (מס"ח), ומאי-קבלת סיוע ארטילרי. גד"ב 403 שוחרר מפעילותו המבצעית בגזרת מרג' עיון, עבר בלילה לגשר עקייה וחבר לכוח האוגדתי בעוד מועד לפני התנועה

⁵⁸ שם, עמ' 66–67, 69.

⁵⁹ שם, עמ' 70–72. עיקרי הדברים סוכמו בכתב בהנחיות השר שהוצאו ב-15:09 (שם, עמ' 74–75).

⁶⁰ מחברת צוות היסטוריה 3/3 (משעה 10:06 [7 ביוני] עד שעה 09:57 [8 ביוני]); שעה 08:00 [7 ביוני], עמ' 7.

⁶¹ ברשת "כתר" – רשת המבצעים של אוגדה 162 (להלן: רשת "כתר") (כתוב בשעה 08:35 [7 ביוני]: "תחנה ראשונה באזור יתחבורה" [גיבע]. כרגע חשובה מהירות". לא פוענחה זהות הדוברים. מתברר שהתשדורת היא מהפיקוד לאוגדה או מהאוגדה לחטיבה 500. רשת "כתר", עמ' 89. רישומי יומן חפ"ק אוגדה 162, שעות 08:55, 08:57, 09:19 [7 ביוני], עמ' 14. לעומת זאת באפריאט (לחילמת אוגדה 162, עמ' 43) מצוין ששעת הפקודה היא 09:00. ב-09:37 דיווח תא"ל עינן שראש האוגדה עבר את חבוש מזרחה והוא באזור "אדום" 2684 (ק"מ אחד מזרחה מהכפר) (מפצ"ן-מבצעים, "ניסיד", עמ' 88–89).

⁶² בהוראות המאו"ג למח"ט 500 אחרי השעה 06:30 הוא כבר מזכיר את "כוח בני" (יומן חפ"ק אוגדה 162, עמ' 12). זאת, לעומת אפריאט, לחילמת אוגדה 162, הקובע את האיגוד לקראת השעה 11:00.

מאזור "דודסון" צפונה, ושם נפרס ונזקק לתדלוק, כשאר גדודי האוגדה. המס"ח, שמונה לממלא מקום, הגיע אל מפקדת החטיבה בבוקר 7 בחודש, מכל מקום, לפי שעה היה גדוד ארטילרי יחיד בפיקודה.⁶³

מה עיכב את היציאה צפונה? מפקד הפיקוד והרמטכ"ל טענו נגד העיכוב המדיני, עד שקיבלו את האישור מהשר. אכן, אילו הקדימו במתן הפקודה מלמעלה, היה בכך לדרבן את המאוי"ג. הדרגים הקדמיים יכלו לנוע לפני כן בעקיפת נבטייה ממערב ולפתור את בעיית התדלוק באלתורים. אלא שאז עלולים היו להתעכב עד השלמת פעולתה של אוגדה 36 לפתיחת הציר בג'בע.

למעשה, אנו עדים להאטה שנגרמה מהצטברות קשיים בכל הדרגים – מלמעלה עד למטה. בהכללה, גברו אפוא אותם גורמים שקלאוזביץ כינה "חיכוך", הכרוכים פחות בהתנגדות האויב ויותר בעכבות ובעיכובים שבתוך הכוח.⁶⁴ השראת ההנהגה המדינית והפיקוד העליון, הדחף של המפקדים בדרגי השדה – אלה הם הכוחות המניעים האמורים לגבור על החיכוך. בטרם אש התבטא הלחץ מלמעלה בכך שהקדימו את יום ה"ע" ואת שעת ה"ש" כדי להאיץ את כל ההכנות ואת נוהל הקרב. אך משעה שנפתחה האש, כאשר אפשר היה לצפות ליתר דרבון ולהאצה מלמעלה, הפך היעדר החלטה מדינית לאחד הגורמים שבלמו את הכוחות ש"רקעו ברגליהם", כדבר מפקד הפיקוד.

⁶³ דברי המח"ט בסיכום אוגדה 162, עמ' 128; על דברי המס"ח של חטיבה 500, שם, עמ' 52; השוו תחקיר מס"ח 500, עמ' 1-2. המח"ט ציין שחיכה שעתיים להשלמת הפריסה הגדודית, לפני שנע מאזור "דודסון" צפונה (תיק תא"ל ספקטור, אוגדה 162 בשלי"ג, מתחקיר המח"ט ב-18 ביוני, עמ' 4).

⁶⁴ על דברי קרל קלאוזביץ על החיכוך ראו: רוג'ר אשלי לאונרד, "על המלחמה" – מדריך קצר לקלאוזביץ (תרגום: עמנואל לוטס), תל אביב: מערכות, 1977, עמ' 91-98.

פרק ג'

ההתקדמות עד האולי וחציית גשר הבסרי

ההתקדמות עד ג'בע ("תחבורה" 3)

בעקבות חטיבה 188

אוגדה 162 יצאה צפונה ונעה בעיבוריה המערביים של נבטייה, בעקבות כוחותיה של אוגדה 36, והיה ידוע לה שחטיבה 188 תפנה מערבה מצפון לנהר זהראני.

גדוד 12 שבחטיבה 1 ("גולני"), שפעל תחת פיקוד חטיבה 188, התייצב באור ראשון של 7 ביוני מעל גשר חבוש, חצה אותו וניצב מצפון, וגדוד 71 עלה ופתח את ציר "אבישור" – "גוטקס". המ"פ נהרג בהיתקלות ברומן אל-פוקא ("אדום" 2732). הגדוד המשיך לג'רגיוע ("עמרה" 1), עלה על ציר "טיין" וכבש את ג'בע ("תחבורה" 3).

גדוד 12 נשלח צפונה לאורך הציר, ובשעה 13:00 בערך מדרום לזחלתא נתקל בכוח סורי על נגמ"שים, שבא מולו. הכוח הסורי הופתע, הנגמ"שים הושמדו, ותשעה חיילים סורים נפלו בשבי.⁶⁵ לאחר ההיתקלות קיבל הגדוד פקודה להיערך להגנה במסעף "פריפת" ("אדום" 7813). כאן אמור היה להמתין עד שכוחות מאוגדה 162 יחליפוהו, ולפנות מערבה,⁶⁶ אלא שהללו בוששו להגיע, אף כי נעו בעקבות כוח שלכאורה כבר פתח את הציר.

"כוח טומי"

כאשר פוצלה חטיבה 500 לשני כוחות, עמד רק גדוד יחיד, גדוד טנקים 430, לרשות טרן, מפקד "כוח טומי". גדוד חיר"ם 9263 היה אמור להגיע אליו, אך התעכב לתדלוק, וחבר אל הכוח בהמשך התנועה. גדוד הטנקים יצא צפונה אחרי חטיבה 500, עד שזו פנתה מחבוש מזרחה, כדי לנוע צפונה בציר "טיין", ואילו גדוד 430 פנה צפונה בדרך חלופית צרה וקשה לתנועה, ציר "אבישור" – "גוטקס" – "אברוזי". הכוח חלף אפוא ממערב לערב

⁶⁵ יקר, המערכה על מערך ג'זין, עמ' 22–23, והמקורות שבמחקר זה. גם חטי' 188 – סיכום פעילות חטיבתית, עמ' 4; אוגדה 36 – אג"ם, מבצע "שלום-הגליל", סיכום לקחים ראשוני, יולי 82 (להלן: מבצע "שלום-הגליל"), עמ' 6.

⁶⁶ יש אי-בהירות לגבי מיקום האבטחה כי מצויים שני מסעפים סמוכים: מסעף "פרובסט" ("סגול" 6811), ומעט מצפונו מסעף "פריפת" ("אדום" 7813). בתשדורת ברשת "ניסיד" הודגש צומת "פריפת" ("ניסיד", עמ' 135, 136, 145–146). בתשדורת רשת "כתר" נאמר שהגדוד בין "טיין" 25 ובין מסעף "טיין" – "פרובסט" ("סגול" 6811) (רשת "כתר", עמ' 126–127).

סלים ולג'רגיוע והגיע אחר הצהריים לגיבע ("תחבורה" 3). גדוד החיר"ס חבר אליו שם, לאחר קשיים בתנועתו בצירים "גוטקס" ו"אברוזי".⁶⁷

חטיבה 500

הגדודים שבפיקוד המח"ט התקדמו מחבוש מזרחה לעבר ציר "טיין" כדי לאבטח את הירידה לגשר זהראני ("פלפלת") ואת המעלה לערב סלים ("עמרה" 2), שלפי המידע הייתה מבוצרת ומאורגנת להגנה. תחילה תפס גדוד טנקים 195 את שיחה ("אדום" 5681 על ציר "צוק", מדרום לגשר), ונערך לחצות את הנהר ולעלות על ערב סלים. בעת שהתקדם, מצא המח"ט להפתעתו שגדוד טנקים 433 (שחבר לקראת היציאה) וגדוד נח"ל 932 כבר חצו את הנהר בגשר חבוש וקרבים לערב סלים מצפון לנהר.

ערב סלים נמצאה ריקה מאויב, נתפסה סמוך לשעה 14:00, ורק אש ארטילריה סורית נורתה אליו.⁶⁸ לאחר זמן-מה, על פי הרושם הטרי ממה שעבר על החטיבה בקרבות עין זחלתא (ראו פרק ד'), העיר המח"ט ש"ערב-סלים הייתה ריקה, למזלנו. הגשר הזה. עין-זחלתא מתגמדת לעומת הביצורים שהיו בערב-סלים".⁶⁹

ייתכן שתפיסת ערב סלים ללא התנגדות והידיעה על אוגדה 36 הפועלת מצפון, גרמו למח"ט להאיץ במג"ד 433 לצאת צפונה, אולם חטיבה 188 הגיעה לגיבע בעקיפת ערב סלים וג'רגיוע ממערב, וחטיבה 500 הייתה אפוא הראשונה שנעה ב"טיין", ממעבר הזהראני ואילך.

כעת נזקק גדוד 195 לתדלוק, וגדוד 433 יצא בחוד צפונה, במעלה לג'רגיוע ("עמרה" 1). הכוח עבר את הכפר והגיע לפאתיו הצפוניים סמוך לשעה 14:45. כאן גילה מערום של מנ"טי "סאגרי", ובה בעת נתקל במארב של קומנדו סורי, שפתח באש מרנ"טי אר-פי-גי. חיילי גדוד הנח"ל השתהו בירידה מהנגמ"שים לפעולה ברגל, והמפקדים, לרבות המח"ט, התערבו אישית בלחיצה לביעור האתר.

קמביץ 500 דיווח: "קדקוד' מבצע את זה אישית עם כמה בחורים רציניים". בעת חילופי האש וביעור המדרגות שממערב לציר נהרגו שישה חיילים סורים. מכוחותינו נפצע מג"ד 433 קשה מכדור בחזה. המח"ט, שנע עם החוד, ביקש לוודא את פינוי המג"ד

⁶⁷ יקר, המערכה על מערך ג'זין, עמ' 24-25; דברי אלי"ם טרן בסיכום אוגדה 162, עמ' 157-158; הנ"ל באוגדה 162 בשלי"ג, סקירת מח"טים ב-17 ביוני 1982, עמ' 5-6; מה"ד-היסטוריה-ענף סיקור צה"ל, תחקיר קצין אג"ם אוגדתי, סא"ל שמי עטר, 20 ביוני, (להלן: ריאיון עם עטר, (עמ' 3.

⁶⁸ יקר, המערכה על מערך ג'זין, עמ' 24; דברי מג"ד 195, סיכום אוגדה 162, עמ' 16-18; דברי סמג"ד 932, סיכום אוגדה 162, עמ' 42.

⁶⁹ סקירת מח"טים בהשתלמות מפקדי אוגדות, עמ' 1.

במסוק, והשתתה במקום עד שהפצוע פונה. עקב פציעת המג"ד ועקב העיכוב בפינוי נשתתה כל הכוח, עד שחידש תנועתו צפונה בדמדומים, אחרי השעה 30: 17.⁷⁰ ככל שניתן לבקר את מעורבות היתר של המפקדים בסריקה ובפינוי, יש לציין שהאיחור בחידוש התנועה צפונה לא השפיע ממש, כי העיכובים בתנועת האוגדה נגרמו עקב הנעשה מצפון לג'בע, ובמידת מה בגלל שיקולים בדרג בכיר יותר.

בדרגים הבכירים

כבר משעות הבוקר היו מודעים בפיקוד הצפון לאפשרות של היתקלות בסורים, ושר הביטחון הזכיר זאת בשיחה עם ראש הממשלה לפני הצהריים, בעת ששקלו איך יבוצע מהלך האיגוף, וציין שצומת ג'בע הוא "המפתח להמשך התנועה צפונה".⁷¹ בדיון, שבו השתתפו שר הביטחון, הרמטכ"ל, מפקד פיקוד הצפון ועוזריהם, הביע הרמטכ"ל חשש מתנועת טנקים בלילה לאורך ציר "טיין", אולם השר עמד על דעתו שצריך להגיע לכביש ביירות-דמשק, ובשעה 13:00 בערך סיכם שיהיה צורך לשקול אם להפנות את אוגדה 162 צפונה או מערבה – לפי המידע שיתקבל על פעילות הכוחות הסוריים. אולם אז עדיין העריכו שנקודת ההחלטה תהיה מעבר גשר בסרי.⁷²

לפני השעה 13:40 קיבל מפקד הפיקוד את המידע על היתקלות חטיבה 188 מדרום לזחלתא, ושקל איך להמשיך להתקדם בלי להיתקל בסורים. הוא הסיק שמוטב כי אוגדה 162 תפנה מערבה, ואחר כך תחזור בדרך עוקפת לצירה המקורי, או אף תמשיך מערבה עד ציר החוף. בשעה 14:00 בערך הורה למאו"ג, שבהגיע כוחותיו לג'בע, יורה לפנות בציר "רוטנברג" ל"אוויזה" (כפר מלכה).⁷³ עינן שקל זאת, וציין לפני מפקד הפיקוד שכוחותיו כבר לקחו את "עמרה" (למעשה, ערב סלים, "עמרה" 2). לפיכך ביקש שאוגדה 36 תפנה את הציר ל"כוח טומי", שכבר הגיע לג'בע, להתקדמות צפונה בציר

⁷⁰ יקר, המערכה על מערך ג'זין, עמ' 24–25. דוח קמבי"ץ 500, רשת "כתר", שעה 14:48, עמ' 121. דברי המח"ט, סיכום אוגדה 162, עמ' 128–129, וביקורת עצמית על עיסוקו האישי בפינוי, שגרר את עיכוב התנועה, שם, עמ' 129; השוו אוגדה 162 בשל"ג, עמ' 5–6 (ושם – על הוראתו לתנועה מהירה צפונה). גם דברי סמג"ד 932, עמ' 43–44. לא הובהרה שעת חידוש התנועה צפונה: המח"ט אמר שיצא צפונה בדמדומים (אוגדה 162 בשל"ג, עמ' 6; ברשת "כתר" צוינו פקודות לחטיבה לנוע בשעה 16:40, ושוב ב-17:25: רשת "כתר", עמ' 137, 145); שיחות על הפינוי במסוק מתנהלות עוד ב-1735 (שם, עמ' 150).

⁷¹ בן-יצחק, מבצע "שלום הגליל", עמ' 77–78.

⁷² שם, עמ' 82–87.

⁷³ רשת "כתר", שעה 14:03, עמ' 115; השוו יומן חפ"ק אוגדה 162, שעה 14:09, עמ' 16.

"טיין" או לתנועה מערבה. בהמשך השיחה האלחוטית ציין עינן שלא יוכל לחזור לציר "טיין" בציר "פרובסט" (המסתעף מ"רוטנברג" מעט ממזרח ל"אווזה"), כי ציר זה אינו ניתן לתנועה, ולכן יוכל לחזור ל"טיין" רק משיגיע ל"בוקסליט" (היא עין א-דלב, מעט ממערב למסעף ל"אנטיביוטי", הקרוב לביסור), משמע בציר "פריפת".⁷⁴

נראה שההצעה לפנות ל"רוטנברג" הוסרה מהפרק, ובשעה 15:00 בערך הורה המאוי"ג ל"כוח טומיי" להגיע למסעף "טיין" – "פריפת", ושם יוחלט אם ממשיכים צפונה או פונים מערבה.⁷⁵ בינתיים עוד לא הגיע גדוד 12 עד מסעף "פריפת", ואילו כוח מח"ט 500 היה מעורב בהיתקלות בג'רגיוע, ובסופו של דבר המשיכה האוגדה צפונה בציר "טיין".

בכל זאת יש להרהר במשמעות הדיון האלחוטי. מפקד הפיקוד העדיף להסיט את האוגדה מערבה, ובלבד שלא תיתקל בסורים ולא תעוכב תנועתה. לעומת זאת באותו רגע היה נחוש המאוי"ג בראיית ציר "טיין" כציר התנועה שלו, ואם ייאלץ לעקוף, הוא שוקל רק את האפשרות לחזור מהר לציר זה. הוא אינו מבחין באפשרות לפנות מציר "רוטנברג" צפונה-מזרחה בציר "אנטיביוטי" כדי לעלות על הכביש הטוב "אדמונדס" ולנוע הישר לבסרי דרך אגן – "מוסכמה" (ראו איור 3).⁷⁶

משעה 15:30 כבר עסקו שתי האוגדות במגע אלחוטי ישיר בהחלפת גדוד 12 ב"כוח טומיי", אך פיקוד הצפון עדיין לא אישר להתקדם אל מצפון למסעף "פרובסט" ("סגול" 6811). רק כעבור כשעה, ב-16:25, קיבל המאוי"ג את הוראת פיקוד הצפון להמשיך בציר "טיין" למשימה המקורית במהירות האפשרית, ובעקבותיה הורה ל"כוח טומיי" לנוע "בכל המהירות ל"קניפלי" (המתחם שמצפון לסיבוב הפרסה "טיין" – "אדמונדס", ממערב לג'זין).⁷⁷

ההתקדמות מג'בע עד מעבר נהר אוולי בגשר בסרי

"כוח טומיי" לטיהור רגלי ולתנועה עד "בטמבורג" (רום)

74 רשת "כתר", שעה 14:37, עמ' 119–120; השוו יומן חפ"ק אוגדה 162, עמ' 16–17.

75 רשת "כתר", שעה 14:55, עמ' 123.

76 פנייה אפשרית מציר "רוטנברג" ל"אדמונדס" נדונה בפרק א'.

77 רשת "כתר", שעה 15:40, עמ' 130; רשת "נסיך", שעה 16:25, עמ' 156; רשת "כתר", שעה 16:35, עמ' 136.

כאשר הגיע "כוח טומי" לג'בע, התעכב לקבלת ההוראה אם לפנות מערבה או להמשיך צפונה. בשעה 15:00 בערך שאל המאויג אם רעיון "רוטנברג" הוסר, ונענה שעליו לנוע על "טיין", עד מסעף "פריפת", וכשיגיע לשם, יוחלט אם יתקדם צפונה או מערבה. לפי שעה עליו לנוע עד "אדום" 6811 (מסעף "פרובסט", חצי ק"מ מדרום למסעף "פריפת"). הוא נע לשם, לאחר קשיי מעבר ברחובות הצרים של ג'בע, וצנחני גדוד 9263 שהגיעו אליו בג'בע, הצטרפו לכוח בתנועתו. תוך כדי כך יצר קשר עם גדוד 12.⁷⁸

אחרי 16:30 קיבל "כוח טומי" הוראה לצאת "בכל המהירות" קדימה, אך למעשה נע הכוח כעבור שעה. תחילה התעכב בגלל קשיי המעבר בציר הצר, ואילו גדוד 12 פנה לצאת באותו ציר דרומה.

לכאורה התאפשר לגדוד זה לחבור לחטיבתו בפנייה מערבה לציר "פריפת", אולם ציר זה עדיין לא נפתח והוטל ספק בדבר עבירותו; לכן יצא מג"ד 12 דרומה, עד ג'בע, ושם פנה ל"רוטנברג".⁷⁹ התיאום האלחוטי בין הכוחות ויציאת גדוד 12 דרומה נמשכו יותר משעתיים, לאחר 20:00.⁸⁰ משמע, לא זו בלבד שנגרם עיכוב, אלא שבינתיים כיסה ערפל כבד את הציר וירד לילה. עיכוב זה פגע ישירות בכוונת הדרגים הבכירים, שעדיין ביקשו ל"שכנע" את הסורים שאין בכוונת צה"ל אלא לפנות מערבה, אל החוף, ולכן רצה מפקד פיקוד הצפון שהכוח עוד יספיק לעבור את סיבוב הפרסה ליד "קרניפל" באור יום.⁸¹

לעיכוב הארגוני נוספו גורמי עיכוב מבצעיים. עיני עצמו רצה להזהיר את טרן מפני אפשרות של "מארב טנקים" ב"7811" (צ"ל: "אדום" 7812 – "מסעף פריפת"). מג"ד 12 אמר לו שלפי ההערכה יש גדוד סורי לפני ג'זין, ושליש ממנו נמצא בגזרת ציר "טיין".⁸² על "ערפל הקרב" נוספו ערפילים של ממש ברדת הערב. בשעה 17:30 בערך דיווח: "הבעיה העיקרית שלי ערפל". הוא ביקש אישור מהמאויג להפעיל רגליים באגפים, אף

⁷⁸ דברי אליים טרן באוגדה 162 בשל"ג, עמ' 158–160; רשת "כתר", שעה 14:55–14:50, עמ' 122–123; שם, שעה 15:40, עמ' 130; דברי סא"ל משה סלע, מג"ד 9263 בסא"ל משה סלע, תיאור מהלכי הגדוד (גדוד 9263), חטיבה 939–אג"ם, 7 יולי 82 (להלן: סלע, תיאור מהלכי הגדוד), עמ' 2.

⁷⁹ **סיכום-12**, עמ' 6. אחר הצהריים הזכיר מפקד פיקוד הצפון למח"ט 188 באלחוט שהגדוד יוכל לצאת מערבה בציר "פריפת" (והמפגש גרס: אולי ציר "פרובסט") (רשת "נסיד", שעה 14:40, עמ' 145–146).

⁸⁰ בשעה 17:35 דיווח אליים טרן שהוא ממשיך לנוע מ"סגול" 6811 (רשת "כתר", שעה 17:35, עמ' 150), אבל עד השעה 20:05 עוד "טיפל" ביציאת גדוד 12 (שם, עמ' 163, 171–172, 180).

⁸¹ מפקד פיקוד הצפון אמר למאויג בשעה 17:33 שהוא מאשר ירי בארטילריה ובמטוסים ושמועניין שהכוח יעבור את מתג 27 ("אדמונדס" 27, ממערב לסיבוב הפרסה) "רצוי באור, שיראו אותך פונה, יורד שמאלה" (רשת "כתר", שעה 17:33, עמ' 149ב).

⁸² רשת "כתר", שעה 16:35, עמ' 136; שעה 17:44, עמ' 152.

כי הלה הדגיש ש"חשוב לנו הזמן כרגע" להגיע לירידה מערבה, מרחק כ-10 ק"מ מ"סגול" 1811.⁸³

כוח מגדוד חיר"ם 9263 החל בסריקה רגלית על הציר ובשוליו, בערפילים ובחשכה היורדת, טרם גמר החילוץ עם גדוד 12. אגב תנועת הסורקים נתקלו באש של חוליות השהיה סוריות, ונפצעו שלושה צנחנים; הם פונו קדימה עם הכוח הממונע. אחרי זמן קצר, בשעה 30:19 כ-2 ק"מ מצפון למסעך "פריפת", נתקלו הסורקים במוקשים נגד רכב שהונחו על הכביש, והחלו לפנותם ב"עוגן".⁸⁴

את תחושתו בלילה המחיש אלי"ם טרן בתגובתו, כאשר נתבע לנוע מהר: כשאני רואה את הציר, אז אם אני נתקע פה עם טנק, אז מצד אחד זה הר שאתה בקושי רואה את הקצה שלו, כי העננים מכסים אותו, ומצד אחד תהום, והציר באמת ברוחב של הטנק. אמרתי לסלע [סא"ל משה סלע, מג"ד 9263]: "קח פלוגה, שלח אותה ליוסי (אבירם, מג"ד 430), שתלך ברגל. אני מסתכל על המפה עד ג'זין. זה קילומטרים טובים. והוא [תא"ל עינן] לוחץ אותי: תרוץ. אמרתי לעצמי – שילחץ, אנחנו נלך והפעם מאובטח. קיבלתי ביטחון, כשיוסי אומר לי שהוא נוסע ראשון בטנק... כשאני ראיתי את החבר'ה של סלע הולכים ברגל, ככה מהר... עם החגורים, זה באמת נתן לי בטחון.⁸⁵

עיקר הכוח הרגלי הוחזק במרכזו, למקרה של היתקלות או התקפה מהאגף, שמפניה הוזהר. סמוך ל-00:23, כאשר התקרב הכוח לחורש מדרום לסיבוב הפרסה, נחתה עליו אש ארטילרית, וטרן ביקש להגיב בהפגזה על עמדות סוריות בג'זין ובמתחם "סמובר" (מצפון-מזרח לעיקול). באותה שעה כבר נפרס גד"ב 403 בקרבת צרבא ("נכאים") על ציר "גוטקס", והגיב על האש הסורית. בפקודת האוגדה השאיר "כוח טומי" פלוגת צנחנים לחסום את ציר "אינטרס", הפונה מזרחה לתוך ג'זין.

⁸³ שם, שעה 17:45 בערך, עמ' 153.

⁸⁴ שם, שעה 19:30, עמ' 172; שעה 19:49, עמ' 178; "פשוט הוציאו אותם [המוקשים] בידיים" (מג"ד 9263 בסיכום אוגדה 162, עמ' 76).

⁸⁵ שם, עמ' 160-161.

מענתה התעבה הערפל, ככל שהכוח החל יורד מהפיתול (בגובה כ-1,000 מ') דרום-מערב.⁸⁶ כעבור מחצית השעה הגיע עד הפנייה מערבה, לפני "אדמונדס" 27, וקיבל אישור להמשיך בתנועה רכובה.

הוא המשיך לנוע עד אזור רום ("בטמברוג"), וכאן דיווח מפקד הכוח שהוא חושב כי הגיע ל"מוסכמה" (אנן), וחושש להסתבך בצירים בערפל. הוא קיבל אישור לרדת מעט, להיעצר ולאבטח את עצמו, אבל לא להיכנס "ממש לחניון-לילה".⁸⁷ הכוח הקדמי נעצר אפוא כמה קילומטרים לפני הירידה לבסרי, בעיקר בגלל קשיי הניווט בערפל הסמיך. עם הצטרפות שאר הכוחות לחניונים באזור נתבטל "כוח טומי" לפי שעה, והיחידות חזרו לפעול תחת פיקוד חטיבה 500.

תנועת כוחות האוגדה עד ההיעצרות

מפקדת האוגדה וידאה שגדוד 9263 יחבור אל "כוח טומי", ונעה בעקבותיו. אחרי שבוטל הרעיון לפנות מערבה בציר "רוטנברג", ואחרי מתן הפקודה לכוח למהר ל"קרניפל", יצאה המפקדה ב"טיין" צפונה, ובשעה 15:17 ניצבה ב"טיין" 25, כ-2 ק"מ מדרום למסעף "פרובסט". המאויג הורה למח"ט 500 להתחיל לנוע צפונה, בציפייה להתקדמות מהירה של "כוח טומי".⁸⁸

לנוכח ההיתקלויות בכוחות סוריים קטנים ולנוכח המידע על מארבי רק"ם צפויים על הציר, נצפה עימות של ממש בקרבת ג'זין, ופיקוד הצפון הורה לתגבר את האוגדה בחטיבה 460. חטיבה זו שעלתה ללבנון בגשר ח'ירדלה ונעה צפונה בציר "צוק", קיבלה הוראה לעבור לציר "טיין" ולנוע בעקבות האוגדה.⁸⁹ באותו לילה עברה חטיבה 460 בצירים העוקפים את נבטייה ממערב, ובגלל הצפיפות בציר "טיין" הופנתה לציר "אבישור". אחרי חצות קיבלה אישור לעבור מציר "גוטקס" ל"טיין", להתקדם עד ג'בע, ולאחר מכן להמשיך באור יום, לפי פקודה.⁹⁰

⁸⁶ רשת "כתר", שעה 22:50 עמ' 211; שעה 23:05 עמ' 214; שעה 23:08 עמ' 215. על פעולת גד"ב 403: תחקיר אגד ארטילרי 215, 19 במאי 1983 (להלן: "שלוש הגליל" – תחקיר), עמ' 12. על שמיטת החסימה: סלע, תיאור מהלכי הגדוד, עמ' 2; יקר, המערכה על מערך ג'זין, עמ' 25.

⁸⁷ סיכום אוגדה 162, עמ' 161–162; רשת "כתר", שעה 23:24 עמ' 219.

⁸⁸ רשת "כתר", שעה 15:22 עמ' 125; שעה 15:33 עמ' 128; שעה 17:15 עמ' 145.

⁸⁹ על כניסת חטיבה 460 ללבנון: יקר, המערכה על מערך ג'זין, עמ' 36–37. על הפעלתה בכפוף לאוגדה 162: רשת "נסיך", שעה 07:1634, עמ' 158; על העברת החטיבה מציר "צוק" מערבה: רשת "כתר", שעה 15:21, עמ' 190–193; שעה 22:00 עמ' 200–201.

⁹⁰ שם, שעה 01:00 [8 ביוני], עמ' 232–233.

מפקדת האוגדה הגיעה לאזור "בטמבורג" והתארגנה שם להמשך ההתקדמות אל גשר האוולי בבסרי. חטיבה 500 יצאה מג'רג'וע צפונה, דרוכה להיתקלויות מהאגף המזרחי, ותנועתה רצופת עיכובים וזחילה בעקבות הכוחות הנעים לאיטם, לפי קצב הסריקה הרגלית של "כוח טומי". אף שהלילה עבר עליה כמעט ללא אירועים, הוא היה מתיש, והעייפות המצטברת מליל התנועה הקודם החלה נותנת אותותיה. לאחר זמן העיר המח"ט רובין: "אפשר היה לעצור, לישון שעתיים—שלוש ואח"כ ב"ויש" [מחי יד] אחד לנסוע עד בסרי... [במקום זה] התנועענו, נרדמנו, [אירעו] נתקים".⁹¹

אך לקראת השעה 01:00 [8 ביוני] קרבה החטיבה לפיתול "קרניפל", והמח"ט קיבל פקודה לשמוט גדוד לאבטחת מסעף "אינטרס", שבו ניצבה עד כה רק פלוגה מופחתת של צנחנים. גדוד 433, בפיקוד הסמג"ד, הוצב ממזרח למסעף.

המאו"ג החליט להשאיר באזור זה את סגנו, אל"ם דני בנדל, מחשש פן תגובה סורית מג'זין תאיים על ציר התנועה האוגדתי.⁹² בהמשך תנועתה הגיעה החטיבה לחניון האזור "בטמבורג", והעיקרית התמקמה ב"סגול" 5856, ממזרח לדרום.⁹³

התנועה הלילית בציר "טין" הצר עמדה בסימן כוננות להיתקלות בשריון וברגלים סוריים. דווקא ציפייה זאת התבדתה אחרי ההיתקלות ביציאה צפונה. האש הארטילרית באזור הפיתול הייתה הגילוי האחרון של פעילויות אויב, ועם הירידה בציר "אדמונדס" רפה המתח. המחקר על המערכה בג'זין העלה שאותן היתקלויות בכוחות קטנים לאורך ציר "טין" השפיעו מאוד על הדרגים הבכירים בצבא סוריה, וכבר באותו לילה גררו את תחילת "ההתמוטטות" של המערך הסורי בג'זין.⁹⁴

לכאורה עוד הייתה האוגדה רחוקה מגשר בסרי. אולם מההיבט המבצעי לא היה טעם לרדת לערוץ העמוק של האוולי, אלא אם המעבר מאובטח, בשליטה באש על הרכסים שמצפון לנהר, שאליהם יש לעלות מייד לאחר החצייה. אלמלא הערפל, יכלה

⁹¹ אוגדה 162 בשל"ג, עמ' 129.

⁹² רשת "כתר", שעה 01:08 [8 ביוני] עמ' 235; שעה 01:35, עמ' 239; יקר, המערכה על מערך ג'זין, עמ' 3 (כאן הזכיר הצבת החטימה עם שחר). על הסמאו"ג, אל"ם דני בנדל שהושאר באזור זה: דברי תא"ל עינן באוגדה 162 בשל"ג, עמ' 9.

⁹³ ביומני הקשר לא מצאנו זמן מדויק לכניסת מפקדת האוגדה וחטיבה 500 לחניונים. המפקדה הגיעה זמן קצר אחרי "כוח טומי"; מכל מקום, בשעה 02:30 [8 ביוני] בערך ציינה שהיא ממוקמת (רשת "כתר", עמ' 243). כבר ב-01:36 קיבלה החטיבה הוראה להתארגן לחניון ממזרח ל"בטמבורג", כשתגיע (שם, עמ' 239). לדברי המח"ט, הגיע לחניון ב-03:00 בערך (תחקיר מח"ט, אוגדה 162 בשל"ג, עמ' 6). על מיקום העיקרית ראו רשת המבצעים של חטיבה 500, "ברד", סליל 9/ צ"ב 34, שעה 03:55, (להלן: רשת "ברד" עם מס' הסליל, העמוד והשעה), עמ' 11.

⁹⁴ יקר, המערכה על מערך ג'זין, עמ' 27–29.

האוגדה להתקדם לכל היותר עד אזור עיקולי "מוסכמה" (אנן) כי עדיין לא קיבלה את האישור להתקדם מבסרי צפונה. מפקדת האוגדה לא הוציאה פקודות מקדימות לדפ"אות הצפויות.⁹⁵

בדרגים הבכירים

כאשר "כוח טומי" התקדם מאזור זחלתא-חייתורא צפונה ונכנס לערפל, נועד ראש הממשלה עם השליח האמריקאי פיליפ חביב. שר הביטחון אריאל שרון איחר מעט לפגישה, שהחלה בשעה 17:00, ותיאר את המהלכים. אגב כך מסר: "הגענו למקום שנקרא בסרי, כ-40 ק"מ מגבולנו".⁹⁶ אפשר להבין מדוע אמר זאת לפיליפ חביב, אולם ב-19:30 בערך אמר דברים דומים בפתיחת ישיבת הממשלה.⁹⁷ בהמשך הישיבה דן השר באפשרויות הפעולה, הציע להמשיך באיגוף ועורר את תמיחה אחד השרים, שהרי לא התקבלה החלטת איגוף (ראו פרק 2).⁹⁸ הממשלה החליטה להשלים את האיגוף. בגין ביקש משרון לדעת מתי יגיע הצבא לנקודה שמשמעותה השלמת האיגוף, ושרון השיב שיודיע על כך במשך היום (הישיבה הממושכת לא נסתיימה אלא אחרי חצות, ב-01:00 [8 ביוני]).⁹⁹

שר הביטחון לא הודיע לפיקוד הצפון על ההחלטה מייד מירושלים, אלא בדיון שהחל בנוכחותו ב-03:00. עתה הוברר שלא בציר החוף ולא במרכז הושגו המשימות של 7 ביוני (אוגדה 96 לא הגיעה לצומת "תיסומן" ["האוטוסטרדה של דאמור"] וגם אוגדה 162 לא הגיעה לבסרי). השר הסיק: "מה שצריך לעשות מחר [למעשה, ב-8 ביוני] זה מה שרצינו להשלים היום [7 ביוני]."¹⁰⁰

למעשה, פיקוד הצפון קבע כבר אחרי חצות שאוגדה 162 תמשיך לנוע בלילה, בעוד כל הכוחות האחרים אמורים להתארגן ולתדלק.¹⁰¹ דברים אלו סוכמו בידיעה שעוד לאוגדה כברת דרך עד בסרי.

⁹⁵ ריאיון עם אלוף (במיל') דורון רובין, 6 באפריל 1997 (להלן: ריאיון עם רובין).

⁹⁶ בן-יצחק, מבצע "שלום הגליל", עמ' 101.

⁹⁷ שם, עמ' 106. על הדיון ראו: נאור, ממשלה במלחמה, עמ' 57-58.

⁹⁸ שם, עמ' 126-127.

⁹⁹ שם, עמ' 141-142.

¹⁰⁰ שם, עמ' 187.

¹⁰¹ הקלטת רמ"ט פצ"ן (חוליית מצפ"ע, תיק 6, שעה 00:22-00:50 [8 ביוני]). בה בשעה עדכן קצין האג"ם הפיקודי את אוגדה 96 בדבר תנועה מתוכננת של אוגדות 162 ו-96 עד כביש ביירות-דמשק. ראו: סא"ל שמעון

בשעה 03:20 בערך דיווח קמב"ץ האוגדה שכוחותיו הגיעו לאזור "מוסכמה" (אנן), וביקש המשך משימות או לוח זמנים להמשך. אז נשאל: "מתי במים?" והודיע שכוונת האוגדה להמתין עד 05:00 ואז לבדוק את הקרקע והאויב ולהמשיך, וקיבל אישור להישאר "מעל המים", ולהמשיך בשעה האמורה.¹⁰² אף כי כאן ניתן לאוגדה אישור לחצות את בבסרי, עדיין לא צוינה משימתה אחרי החצייה, כלומר, אם תמשיך לחוף או תצא צפונה.

חציית האוול

אחרי השעה 05:00 [8 ביוני] מסר פיקוד הצפון לאוגדה מידע על אויב בצירים "אבגוסט" ו"רקבת", שמצפון לנהר אוולי, וב-05:20 הורה מפקד הפיקוד: "תמשיך מהר ככל האפשר למקורי שלך" – בציר "תיסומן".¹⁰³ כעבור עשרים דקות שוב התקשר האלוף, ופירט: "אתה היחיד שאושרה לו התקדמות ללא הפסקה, עליך להגיע ל'אוטוסטרדה' של דאמור. דווח לפיקוד על הגעתך לשם. הקפד על אבטחת האגף והגשר".¹⁰⁴

האוגדה המתינה לפקודה זאת, והורתה לפעול בעקבות קבוצת פקודות שנערכה לפנות בוקר. בשעה 05:41 הורה מח"ט 500: "מתחילים. יורדים ל'מוסכמה' (אנן), תוקפים את 'אדום 5888' (הגשר), ומטפסים במעלה ציר 'פרשבורג'".¹⁰⁵ הוא עצמו היה מעדיף לפעול כפי שתיאר בקבוצת הפקודות שנערכה בגבעת האם לפני פתיחת האש, כלומר, לשגר קדימה את גדוד 932 עם צוות הנדסי, באבטחת שריון מהגבעות השולטות על הכפרים שממול, אולם המאו"ג הורה להתקדם מהר, כאשר גדוד טנקים 195 מוביל.¹⁰⁶

גדוד 195 נערך, עקף את מי שחנה ממערב לו, ובהגיעו לראש השדרה החל לרדת במורד מפיתול אנן (גובה 650 מ') לגשר מורד של 250 מ', ותוך כדי תנועה פעל בירי מונע. בה בעת הופעלה אש ארטילרית על הכפר מזרעת-א-דהר ("רמסי"), בגובה 650 מ', השולט

גולן, מבצע שלום הגליל, ניהול המלחמה בדרג האסטרטגי, 8 ביוני, יוני 1991 (להלן: גולן, ניהול המלחמה, 8 ביוני), עמ' 4. בהמשך הלילה סוכמו הדברים בכתב בהנחיית הפיקוד ל-8 ביוני (שם, עמ' 7-8).

¹⁰² רשת "ניסיד", שעה 03:17 [8 ביוני], עמ' 196; גולן, ניהול המלחמה, 8 ביוני, עמ' 5. התברר שהפקודה שבכתב (ההערה הנ"ל) טרם הגיעה למאו"ג.

¹⁰³ רשת "כתר", שעה 05:10, עמ' 246; שעה 05:20, עמ' 247.

¹⁰⁴ גולן, ניהול המלחמה, 8 ביוני, עמ' 27.

¹⁰⁵ רשת "ברד", סליל 9, צ"ב 34, שעה 080541, עמ' 21.

¹⁰⁶ דברי המח"ט בסיכום אוגדה 162, עמ' 129, וביתר פירוט בהשתלמות מפקדי אוגדות. תחקיר עם מח"ט 500, עמ' 7. על התוכנית שבטרם אש לחציית האוולי ראו: פרק ב'.

על הגשר מצפון. בשעה 07:00 בערך הגיע הגדוד לגדת הנהר (גובה 400 מ'), מצא שהגשר צר מדי, החליט לחצות את האפיק הצמוד לו ממזרח, והחל לעלות בציר "פרשבורג".¹⁰⁷ החצייה עברה ללא תקלה וללא היתקלות, בניגוד למה שנצפה לפני המלחמה ובניגוד לחששו של המח"ט. אף המאו"ג עצמו העיר על המעבר לאחר מעשה, ש"היינו מתוכננים אליו וחששנו ממנו, והפתיע אותנו לטובה", והזכיר את הקושי הקרקעי בירידה ובעלייה.¹⁰⁸

סיכום

כוחות האוגדה התעכבו עקב היתקלותה של חטיבה 500 בקומנדו סורי ג'רגיע ועקב היתקלותה של חטיבה 188 בכוח סורי משוריין באזור זחלתא. היתקלויות אלה הצטיירו בעיני הפיקוד הסורי כאיום למערך של ג'יזין. הפיקוד הישראלי, המודע לרגישות הסורית, חשש מצידו מתגבור סורי ומחסימת הציר. עקב ההיתקלויות הראשונות ועקב החשש מהיתקלויות קשות יותר התקדם "כוח טומי" לאט בלילה בהיר אך ערפילי, ושאר הכוחות נשרכו אחריו.

אולם היתקלויות כמעט לא אירעו עוד, ונראה שהתוצאה הממשית של העיכובים הייתה ההתייגעות המצטברת בתנועת הלילית האיטית בצירים צרים וגדושים. יש ספק אם המהלכים היו מהירים יותר, אילו ההחלטה המדינית על התקדמות מבסרי צפונה, מעבר ל-40 ק"מ, הייתה מתקבלת ומועברת לכוחות מספר שעות של ממש לפני שניתנה הפקודה, אחרי השעה 05:00.

אשר לאפשרות המבצעית להקדים נזכור שגדוד 12 ירד באין מפריע בציר "רוטנברג", וכי אכן נשקלה האפשרות להטות את אוגדה 162 מערבה. להמחשת הסוגייה העיונית נעיר שאילו כך נהגה, סביר לשער שהכוחות יכלו להגיע לבסרי מדרום-מערב כבר ב-7 בחודש. אולם כל "אילו" גורר עוד "אילו": אף אם האוגדה הייתה מקדימה להגיע לאן, ספק אם הערפל או הצורך באישור מלמעלה היו מאפשרים לחצות מוקדם יותר. מכל מקום, האוגדה לא פנתה לציר "רוטנברג".

¹⁰⁷ דברי מוג'ד 195, סא"ל עמי אבן, בסיכום אוגדה 162, עמ' 19-20; רשת "יברד", סליל 9, ערוץ 34, עמ' 8; בתשובה לקמב"ץ האוגדה שביקש להודיע "כשעוברים את המים" (שעה 06:34), "אני צריך לעבור אותם עכשיו" (שעה 06:54). כעבור זמן אישר מפקד פיקוד הצפון להפעיל מטוסים, לפי הצורך, הן בגזרה זאת והן באזור מצפון-מערב לג'יזין (רשת "כתר", שעה 07:25, עמ' 255; שעה 07:39, עמ' 256).

¹⁰⁸ סקירות מפקדים באוגדה 162 בשל"ג, עמ' 9.

עתה, משחצתה האוגדה את האוולי, ניתן לה לחדש את "המרוץ נגד הזמן", וקודם
כול להגיע ל"אוטוסטרדה" – ציר "תיסומן".

פרק ד'

ההתקדמות מנהר האוולי עד ההיתקלות בנהר א-צפא,

8 ביוני 1982

התנועה מגשר בסרי עד ה"אוטוסטרדה" (ציר "תיסומן")

בשדרה אחת לאל-מטלה ("בוקנזי")¹⁰⁹

גדוד 195 עלה במהירות מגשר בסרי בציר "פרשבורג" מערבה, והגיע למסעף ציר "אוגוסט" (שעתיד היה לשמש אחד מצירי התנועה עד ה"אוטוסטרדה"). במסעף פנה מזרחה ועבר את הכפר מזרעת א-דהב ("רמסי") תוך הפעלת ירי ארטילרי על הכפר.¹¹⁰ בהמשך דרכו אמור היה לפנות פנייה חדה ימינה (מזרחה) בכפר אל-מטלה ("בוקנזי"), אך נראה שטעה בניווט, המשיך בציר "הביט", וסמוך לכך נורו אליו טילי נ"ט "סאגרי" מצפון, מגבעה נ"ג 746 (נ"צ 73597245), שליד ציר "הביט".¹¹¹ גדוד 195 פגע, כנראה, בגייפים, של מחבלים, שמהם נורתה האש, והמח"ט הורה לגדוד לסוב לאחור ולפנות לציר "אוגוסט".

השדרה האוגדתית נעצרה בינתיים בגלל תקלה טכנית שגרמה לשרפת מנוע של טנק, שהייתה כרוכה בהתפוצצות תחמושת. טרקטור פינה את הציר.¹¹² מפקדת האוגדה הגיעה עד השעה 30: 10 ל"רמסי", והציבה את החפ"ק שם. המאו"ג ביקש להחזיר לו את גדוד 532 ממסעף "טיין"–"אינטרס" (ממערב לגיזין), ונוסף על כך הוטל על האוגדה לאבטח את מעבר האוולי בבסרי. אולם בו-בזמן קיבל פיקוד הצפון התראה על כוח שריון סורי העולה מבקאע לגיזין, והבקשה נדחתה לפי שעה (ובצהריים הוטלה חטיבה 460 להתקפה לכיבוש גיזין).¹¹³

¹⁰⁹ אפריאט, לחימת אוגדה 162, עמ' 46.

¹¹⁰ גד"ב 403 עדיין היה פרוס באזור גשר עקיייה (ראו שם).

¹¹¹ המח"ט דיבר על ההיתקלות ב"אוגוסט" 36, אולם למעשה מדובר ב"גולוגובה" 36, מצפון למסעף (תחקיר מח"ט 500 באוגדה 162 בשל"ג, 18 יוני, עמ' 8); הדברים סותרים מה שאמר על טעות (סקירת מח"ט, 17 ביוני, שם, עמ' 2). גם דברי מג"ד 195 על טעותו (סיכום אוגדה 162, עמ' 20–21).

¹¹² תחקיר מח"ט באוגדה 162 בשל"ג, עמ' 8.

¹¹³ ריאיון עם עטר, עמ' 4; גולן, ניהול המלחמה, 8 ביוני, עמ' 38–39; על הכוח הסורי, יקר, המערכה על מערך גיזין, עמ' 33–35. למעשה, חיל האוויר לא הופעל נגד השדרה, אולם לא בגלל חשש מכניסה לאמ"ט. באותו יום פעל נגד מכ"ם בגיבל ברוך. מפקדת חיל האוויר–הענף לתולדות חיל האוויר, פעילות חיל האוויר במלחמת "שלום הגליל", יוני 1984 (להלן: פעילות חיל האוויר בשל"ג), עמ' 107.

יותר משלוש שעות עברו מאז חציית האוּוּלִי, ואחרי העיכובים הראשונים פיצל מח"ט 500, בשעה 10:30 בערך, את השדרה החטיבתית לשני ראשים: הימני ינוע בציר "אוגוסט", והשמאלי ינוע בציר "הביט" וימשיך ב"גולוגובה".

בדרגים הבכירים

כאמור, האיץ דרורי בעינן לחצות את האוּוּלִי ולצאת צפונה במהירות, ואוגדתו היא העוצבה היחידה שקיבלה אישור להרחיק עד ה"אוטוסטרדה". על משמעותה של ההתקדמות בגזרה המרכזית עמד שר הביטחון בדיון ממשלה שהחל בשעה 10:30, ובו הזכיר שהציר האוגדתי מצוי באמ"ט הסורי, ועל כן המליץ לפתוח עוד ציר התקפה מערבי יותר צפונה.¹¹⁴ ראש אמ"ן שגיא העריך שהסורים טרם גילו את כוונות צה"ל.¹¹⁵ אחרי השעה 12:30 חזר רמ"ח המבצעים על הכוונה שהאוגדה תגיע לכביש דאמור בבתלון, ותהיה מוכנה להמשיך לדהר אל-ביידר.¹¹⁶ אולם תשומת הלב בפיקוד הצפון ובמטכ"ל התרכזה עתה בהתקפה על ג'זין ובהיתקלות הוודאית בכוחות יבשה סוריים בעיירה.¹¹⁷

¹¹⁴ גולן, ניהול המלחמה, 8 ביוני, עמ' 46. למעשה העריכו שהאוגדה תיכנס לאמ"ט, כאשר תנוע ב"תיסומן" מזרחה וצפונה (שם, עמ' 70).

¹¹⁵ שם, עמ' 52.

¹¹⁶ שם, עמ' 57.

¹¹⁷ יקר, המערכה על מערך ג'זין, עמ' 36–38, 40–41.

כוח המח"ט בציר "אוגוסט"

אוגדה 162 התאגדה שוב, בדומה ל-7 בחודש, בשלושה כוחות כדי לנוע בשני צירים :
1. כוח מח"ט 500, ובו גדוד טנקים 195 (מוביל) וגדוד נח"ל מופחת 932, ינוע בציר "אוגוסט" עד מסעף "תיסומן" ("האוטוסטרדה") בבתלון ("נמציה"). זה היה כוח המאמץ העיקרי, ומפקדת האוגדה נעה בעקבותיו.

2. כוח סמח"ט 500, בהרכב גדוד טנקים 430 וגדוד חיר"ם 9263, ינוע בציר "הביט" – "גולגובה" – "טריקולור" עד מסעף "תיסומן" ממזרח לבית א-דין ("נרודניה").

3. בעקבות הכוח הקודם ינוע "כוח טומי", עתה בהרכב גדוד טנקים 433 ופלוגת רובאים מגדוד נח"ל 932. הכוח היווה עתודה אוגדתית. כאמור, המאו"ג ציפה לקבלת גדוד 532.

כוח המח"ט פנה ב"אוגוסט" מזרחה, ואחר כך סב צפונה ממערב לערוץ נהר אל-ברוך, שממזרחו מתנשאים רכסי השוף. גדוד 195 עבר את ביקון ("גוארין") ונע למזרעת א-שוף ("אגוראיי"). ב-30:11 בערך ביציאה צפונה הבחינו הכוחות בשדרת רכב סורית מלווה ברק"ם שנעה צפונה בציר "צוק", המקביל ל"אוגוסט" ממזרח לנהר, ונסעה מאזור הכפרים חארת ג'נדל ענטור ("טופולוגי") לעבר ג'ידת א-שוף ("בוקקו"). בתגובה על הירי מהשיירה, ניתן אישור לפתוח באש. המח"ט ציין כי ביקש את האישור כי זאת הייתה הפעם הראשונה למגע אש ודאי עם סורים.

ממרחק 2 ק"מ נורתה משאית סורית שהתקרבה לגשר ב"צוק" 18, והפגיעה בה חסמה את הציר וגרמה לגודש רכב מדרום לגשר. לרק"ם הישראלי היה זה כעין מטווח, שבו הושמדה ברובה שיירה שמנתה כשבעים כלי רכב, בהם משאיות ומכליות דלק. תוך כדי הירי ביקש המאו"ג להפעיל כוח אוויר נגד שדרת האויב.¹¹⁸ בפיקוד הצפון, לפני שנתקבל מידע מפורט על טיב הרכב, נחלקו הדעות אם מדובר בשדרת רכב הנמלטת מג'זין, או בכוח הנע לתפוס עמדות בציר "תיסומן". אלא שהרמטכ"ל פסק ש"זה לא באופי שלהם לעשות חסימה כזאת".¹¹⁹ בדיעבד יש להעיר שדבריו היו נכונים רק אם התייחסו לשדרה שנעה בציר "צוק".

כוח המח"ט המשיך צפונה, עבר את מסעף ציר "שפך" (העולה לרכס השוף), ובהגיעו לפני השעה 13:00 למסעף "סוככי", ציר הפונה לצפון-מערב, נראה כוח טנקים יורד מא-

¹¹⁸ תחקיר מח"ט באוגדה 162 בשל"ג, עמ' 8-9.

¹¹⁹ גולן, ניהול המלחמה, 8 ביוני, עמ' 61; יקר, המערכה על מערך ג'זין, עמ' 37.

סמקניה ("בורושי"), וכמעט פתח באש, אולם ברגע האחרון נמנעה תקלת אש על כוחותינו (ראה להלן).

הכוח קרב ל"אוגוסט" 60, והמח"ט הורה לכוחות המשנה להשתלט על מסעף "תיסומן", על כפר נברח ("נמציה" 1) שממערב למסעף ועל בתלון ("נמציה" 2) שממזרח לו. כעת החמיר המחסור בדלק, והכוח נזקק לאלתורי תדלוק, לרבות שאיבה מתחנות דלק אזרחיות.

כוח הסמח"ט ו"כוח טומי" בציר המערבי

בעת התעכבות זאת חבר כוח הסמח"ט לריכוז החטיבתי, ומפקדת האוגדה התמקמה ב"אוגוסט" 60. הכוח נע בציר המערבי, נתקל בהמשך דרכו בחוליות מחבלים, שהשהו את תנועתו אך במעט, באזורי הכפרים ע'ריפה ("רקבת") וענבל ("הורטין"). הכוח עמד לעבור מציר "גולוגובה" לציר "טריקולור", אולם לפני שהגיע לכפר בית א-דין ("נרודניה"), סטה מג"ד 430 עם כמה טנקים מזרחה, לציר "סוככי". בהמשך דרכו כמעט נתקל באש מכוח המח"ט, אך הוחזר בעוד מועד. טעות הניווט בצהרי היום אומרת דרשני; אין להתעלם מהעייפות המצטברת של המפקדים בימים ובלילות רצופים כמעט של תנועה, עם מתח של היתקלויות מדי פעם.¹²⁰

הכוח חזר והמשיך בתנועתו, נתקל באש מחבלים בבית א-דין, ואחרי 13:00 הגיע למסעף ה"אוטוסטרדה", והציב חסימה מערבה. עד כאן הגיע הכוח לפי הפקודות, ועתה המתין להוראה להמשיך לנוע, ובינתיים התארגן ועשה את המרב לתדלק, כמו כוח המח"ט. "כוח טומי" הגיע עד אזור מסעף "הביט" – "אוגוסט" (אל-מטלה – "בוקנוי") ונשאר שם עד הלילה, וחיכה שיצטרף גדוד 532, האמור להגיע ממבואות ג'זין.¹²¹ תדלוק מאולתר

צריכת הדלק במסע האוגדה עד ציר "תיסומן" עלתה על התחזיות, בגלל שינוי הצירים כבר בפתיחת המסע, בגלל הצירים הסתומים, אבל בעיקר בגלל התנועה האיטית הכמעט רצופה של הרק"ם. לכך נוספו קשיים לוגיסטיים – אי-התייצבות כל גדוד ההספקה לשעת פתיחת המלחמה (שהוקדמה, כידוע), הסתמים והפקקים בצירים.

¹²⁰ על הטעות ועל מניעת היתקלות בכוחותינו בדברי מג"ד 195 בסיכום אוגדה 162, עמ' 23; דברי המח"ט – שם, עמ' 116 (מג"ד 430 לא דיבר). השעה לא הובררה בדיוק כי אין רישומי רשת "ברד" בשעות 08:12–15:53, אך זה אירע לפני כניסת גדוד 430 לציר "טריקולור", שדווחה לרשת "כתר" בשעה 12:47.

¹²¹ דברי אל"ם בני טרן בסיכום אוגדה 162, עמ' 162–163. "כוח טומי" חבר לאוגדה באזור "אוגוסט" – "תיסומן" לקראת בוקר 9 ביוני, ולשם הגיע גדוד 532 (דברי מג"ד 532, שם, עמ' 71–72); זאת לעומת האמור אצל אפריאט (לחימת אוגדה 162, עמ' 49, 58).

בעקבות זאת נאלצו כוחות האוגדה לתדלק "מן הבא ביד". יש שמשכו מתחנות דלק אזרחיות בצירי "טריקולור" ו"תיסומן", בהיעדר זרם חשמל הסתייעו באזרחים שהפעילו משאבות יד, ויש שתדלקו מחביות ומדלקנים, מהרכב המועט של הדרגים שנצמדו ליחידות ולא נותקו מהן.¹²² מכל מקום, פעולה זאת התארכה, אף מעבר לעיכוב שנגרם עד קבלת הפקודה להמשיך במסע לעבר כביש ביירות-דמשק (ציר "מושי"). בעת התדלוק הגיעה ל"אוגוסט" 60 פלוגה מגדוד 532 מחטיבה 460 (כוח "דולומיטי"). הפלוגה, שסופחה לחטיבה 500 בטרם מלחמה, הייתה אמורה לפעול תחת פיקוד גדוד נח"ל 932. אולם עד בוקר 7 ביוני היא התעכבה בשטח הכינוס להגעת הטנקים האחרונים שלה מהנגב. היא הוכפפה למח"ט 500 ככוח נפרד, ונעה בעקבות הדרגים, עד שהצליחה לחבור לשדרת כוח המח"ט בעת הירי על השדרה הסורית בג'דידת א-שוף. גם היא הגיעה כמעט ללא דלק, והשלימה את התדלוק לקראת ערב.¹²³ בעת העיכוב "החרים" גדוד חה"ן 601 טרקטור אזרחי מסוג די¹²⁴8.

התנועה בציר "תיסומן" וההיתקלות בנהר א-צפא

בדרגים הבכירים

כבר בצהריים היה פיקוד הצפון מודע לכך שהאוגדה "קצרה" בדלק. האלוף אף נתבקש לשקול תדלוק בהיטס, בגלל הסתיימות בצירים.¹²⁵ אחרי 12:00 דיווח המאו"ג על הופעת מטוסי קרב סוריים, וכעבור מחצית השעה דיווח שעומדים לעלות ל"אוטוסטרדה" מציר "טריקולור". כן עודכן הפיקוד בדבר הגעת הכוח המערבי ל"אוטוסטרדה" לפני השעה 13:00. הרמטכ"ל, ששהה בפיקוד, ביקש לשגר מזל"ט ללמוד את מצב האויב בדהר אל-בידרך.¹²⁶

אלא שהתקדמות בציר "תיסומן" הייתה טעונה אישור מהדרג המדיני. שר הביטחון חזר לפיקוד הצפון מדיון בממשלה, וערך דיון שהחל בשעה 14:30. בתחילתו ציין הרמטכ"ל שהאוגדה עומדת להיכנס לאמ"ט, וכי כרגע בפיקוד ממתנינים למידע שאמור

¹²² דברי אלוף מ' עינן בלוגיסטיקה בהתקפה, עמ' 17; דברי קצין תחזוקה אוגדתי – שם, עמ' 19, 20.

¹²³ תחקיר מ"פ ב', גדוד 532, עמ' 21.

¹²⁴ תחקיר חה"ן אוגדתי 162, 17 ביוני 1982, עמ' 6.

¹²⁵ גולן, ניהול המלחמה, 8 ביוני, שעה 11:55 בערך, עמ' 61–62.

¹²⁶ שם, עמ' 61–64.

להתקבל מהמזל"ט על הנעשה בדהר אל-ביידר. השר הגיב שאין לעצור בתנועה בגלל כניסה לאמ"ט, אלא אם יעלה צורך בסיוע האוויר.¹²⁷

כאשר קמ"ן פיקוד הצפון העריך שכנראה לא איכנו הסורים את תנועת אוגדה 162, הגיב השר שיש לנצל את "הערפל" הסורי להתקדמות מהירה. הרמטכ"ל העיר שקצב התנועה מותנה בכך שאזור הכביש הראשי ודהר אל-ביידר "נקיים" יחסית מאויב. אם יידרש סיוע אוויר, שמשמעו – לגבור קודם כול על מערך הטק"א, ואם לא תארע היתקלות שתצריך סיוע אוויר, האוגדה עשויה להגיע למעבר דהר אל-ביידר בערב בשעה 19:00–20:00, והזכיר שאם התקדמו בינתיים, כבר נכנסו לתחום אמ"ט (אזור מוגן טילים). בהמשך הדיון הזכיר מפקד הפיקוד כוונה להעביר אל האוגדה גד"כ, שיונחת בראש החוף באולי.¹²⁸

ב-15:30 בערך סיכם הרמטכ"ל את עמדתו, ובאשר לאוגדה 162 – עמד על הכוונה לתת לה בסיוע את הגד"כ שיונחת ואת גד"ב שינוע אליה ביבשה; באלה תוכל האוגדה לפעול נגד מערך הטק"א בבקעת הלבנון. בתוך דבריו הודיע הקמ"ן, ש"הציר ריק", והרמטכ"ל הורה להניע את האוגדה. השר הדגיש שעליה לצאת מייד במהירות האפשרית, וכי עליה להתפרס בכביש הראשי "עד הערב".¹²⁹ כאשר אלוף דרוי העיר שהפיקוד המתין עד כה לקבלת הפקודה, הזכיר השר שיקולים מדיניים, ובכללם אפשרות של התערבות סובייטית, והרמטכ"ל ציין שמכל מקום עתה תצא האוגדה לדרך, אבל בלי סיוע אוויר. בשעה 15:40, בעוד הדיון נמשך, הודיע הפיקוד לאוגדה: "רשאי לנוע כמתוכנן".¹³⁰

הדיון נמשך עד השעה 16:00. ההתקדמות עד כביש דמשק–ביירות נתפסה כתנועה בשני צירים – מגזרת החוף לעבר עאללי, ובגזרת אוגדה 162 – אל מעבר ההר בדהר אל-ביידר. השליש האישי של השר ציין בפתיחה לסיכום שדרוש הישג בכביש הראשי, "המהווה איום וקלף מדיני". בהמשך הסיכום אישר להשתלט על עאללי (בכביש הראשי, במעלה ההר שממזרח לביירות). על פי הסעיפים הנוגעים ישירות לאוגדה 162:

¹²⁷ שם, עמ' 70–71.

¹²⁸ שם, עמ' 72, 73.

¹²⁹ שם, עמ' 78–79. לקביעת הזמן ראה להלן, הערה הבאה.

¹³⁰ שם, עמ' 79; רשת "נסיד", עמ' 285. הנוסח המקביל ב"כתר" מפרט: עד ציר "מוש" (רשת "כתר", שעה 15:40). בשעה 15:20 שאלה האוגדה אם יש תשובה בדבר המגמה להמשך, ונאמר לה להמתין (רשת "נסיד", עמ' 283).

10. עוד הערב צריך להגיע לכך שיהיה לנו כוח כלשהו על ציר ביירות דמשק. מיד עם הגעת אוגדה 162 לציר, יתפרסו הכוחות לאורך הציר. יש ליצור במהירות האפשרית את הקשר בין עליו לבין כוחות אוגדה 162.
11. שר-הביטחון מצדד בפעולה ארטילרית נגד בסיסי הטק"א הסוריים בבקאע.¹³¹

הנה כי כן, אומנם האוגדה הגיעה לציר "תיסומן" כשהיא קצרה בדלק, ונשתתנה באלתורי תדלוק, אולם באותה עת לא פעלה בלחץ ובדרבון מלמעלה, אלא המתינה לאישור, שלא הועבר אליה אלא בשעה 40:15. מפקד הפיקוד היה שותף לתחושה שהכוח הקדמי הוא שהמתין לאישור להמשיך לנוע.

התנועה בציר "תיסומן" עד עין זחלתא ("בושרקה")

מייד עם קבלת האישור מפיקוד הצפון העבירה מפקדת האוגדה את הפקודה למח"ט 500 לנוע, בעודו משלים את ההתארגנות ואת התדלוק. המח"ט הורה מייד לכוחו לצאת מזרחה.¹³²

גדוד 195 נע ב"אוטוסטרדה" ויצא מפאתי בתלון ("נמציה" 2), אך כאן נפגע טנק מ"פ במפתיע מטיל נ"ט (טיל נגד טנקים) שירה מסק"ר "גאזל" סורי שהופיע מצפון.¹³³ 3 אנשי הצוות נפצעו וטופלו, אך הטנק חסם את הכביש. לא הצליחו להזיזו בדחיפת טנקים, ולא ניגשו לסלקו מהציר בצמ"ה, מחשש שהתחמושת תתלקח. נכשלו ניסיונות לעקוף בצידי הכביש, בין לולים. המח"ט שקל לעקוף את הציר, ויצא בעצמו לבדוק ציר עוקף לעבר בריח "בזמן" 3 שעל ציר "גהצן". כעבור זמן מצא שהמעקף אינו מתאים וחזר. עתה הובא דחפור גלגלי לכרסם ונגס בדופן הכביש בצד הטנק הפגוע. מפעילו נזהר שלא לגעת בטנק

¹³¹ גולן, ניהול המלחמה, 8 ביוני, עמ' 90-91.

¹³² לא מצאנו את הפקודה ביומן החפ"ק וביומני הקשר "כתר" ו"ברד" (בגלל פערים ברישום), אבל ברור שהמח"ט הורה לכוחותיו לנוע בציר "תיסומן". מדבריו עולה שהיה אצל המאוי"ג וקיבל את הפקודה בעל-פה (סיכום אוגדה 162, עמ' 130).

¹³³ בשעה 15:55 ביומן "כתר" נרשמה פגיעה מאש נ"ט, ובהמשך העריך המדווח שהאש נורתה ממסוק (רשת "כתר", עמ' 302). מג"ד 195 תיאר את הופעת זוג מסוקי "גאזל" בטיסה מצפון לדרום (סיכום אוגדה 162, עמ' 24). ברור עם הענף לתולדות חיל האוויר, בהשתתפות ח"א-למד"ן, העלה שב-8 ביוני אחר הצהריים חדרו ללבנון שתי שיטות מסק"רים; שתי רביעיות הגיעו אל גזרת אוגדה 252 בבקעת לבנון ואל גזרת אוגדה 96 בחוף. אין להם מידע על פעולת הזוג שפגע באוגדה 162 (מידע מרע"ן תולדות חיל האוויר, 7 באוגוסט 1994).

מחשש התפוצצות. המלאכה נטלה זמן. נראה שהכוחות יצאו, אך אחרי השעה 18:00, מפאתי מזרח בתלון ("תיסומן" 45).¹³⁴

המח"ט, שעמד על הצורך של גדוד 195 להתארגן, החליט להניע קדימה את פלוגה ב' שבגדוד 532 ולשגרה לחוד, להפעלה עם גדוד נח"ל 932. עדיין לא הורחב המעבר ליד הטנק הפגוע, ובשעה 18:30 בערך החלו יחידות משנה של טנקים ושל נגמ"שים לעבור מזרחה.¹³⁵

המח"ט היה מודע לדרישה לנוע מהר, אולם לאמיתו של דבר נעו כוחותיו לאט בגלל עוצמתם המועטת ובגלל הידיעה על הקשיים בעורפם. לפיכך בשעה 18:30 בערך אישר לסגנו להניע כוח גם בציר המקביל "גהצן".¹³⁶ מאותה שעה פקדו את נגמ"ש המח"ט תקלות קשר, והוא נאלץ לעבור תחילה לנגמ"ש צ"ן, ולאחר מכן הפקיע לעצמו טנק ועבר אליו בעת התנועה האיטית בכפר פרידיס ("אבידוס" 1). גם הקשר עם המאו"ג נקטע. מרישומי הרשתות אין לקבל תמונה ברורה על מה שנמסר למח"ט מתעבורת הקשר שבדרגים הבכירים, אולם יש להניח שהוא, או המס"ח – ברשת הסיוע, קלטו משהו מהאזנה, ולפחות את מאמצי מפקדת האוגדה לחדש את הקשר.¹³⁷

כוח המח"ט המשיך לנוע. גדוד 195 זירז את התארגנותו והצטרף אליו תוך כדי תנועה. בינתיים ירדה החשכה, אולם בשקיע השמש זרח ירח כמעט מלא (שעת השקיעה – 18:45, סיום דמדומי ערב – 20:25; אור ירח – 20:20).¹³⁸ הכוח הקדמי הגיע לעיקול העליון בכניסה לעין זחלתא ("בושרקה") בשעה 19:45, והתכונן לרדת לגשר עין דארה ("פריבור").

כעבור שבוע תיאר המח"ט את הגעתו לכפר כך :

לחוץ כולי... עייף מאד, ממש עייף, מיום שבת [5 ביוני] בערב לא עצמתי עיניים, כמו כל החטיבה... הגענו בסביבות 2100, אני מעריך, לעין-זחלתא [למעשה, ב-19:45], במבנה מאד מאד טיולי: חוד, ז"א מחלקת טנקים בחוד, אחריה פלוגת חי"ר עם מפקדת הגדוד,

¹³⁴ רשת "כתר", שעה 17:51, עמ' 305. על הניסיונות לעקוף את הטנק הפגוע ראו תחקיר מח"ט 500, אוגדה 162 בשלי"ג, עמ' 9-10; סקירת המח"ט, שם, עמ' 3; סיכום אוגדה 162, עמ' 117, 130-131, 153 (מפקד הפלס"ר יזם את הבאת הדחפור). דברי מג"ד 601 חה"ן, שם, עמ' 64-65.

¹³⁵ רשת "כתר", שעות 18:26, 18:29, עמ' 319.

¹³⁶ רשת "ברד" – רשת המבצעים של חטיבה 500 (להלן: רשת "ברד"), שעה 18:32, עמ' 17.

¹³⁷ על תקלות הקשר ראו תחקיר המח"ט באוגדה 162 בשלי"ג, עמ' 11; השווי דברי המח"ט בסיכום אוגדה 162, עמ' 131-132; דברי המאו"ג, שם; סקירות מפקדים, שם, עמ' 10. רישומי רשת "ברד" נפסקים לפני השעה 19:00 ומתחדשים בשעה 05:29 [9 ביוני].

¹³⁸ אג"ם-מה"ד-מחלקת היסטוריה, לחימת הלילה של צה"ל, עמ' 25.

אני בתוכם, מחלקת הנדסה אחרי, מגיעים לעיקול... קצת עוצרים, קצת מקשיבים, צופים, שקט מצריים, הכול בסדר. אני אומר לו: קדימה, תרד לגשר עם מחלקת טנקים.¹³⁹

כך נכנס כוח המח"ט לעין זחלתא. עד מהרה הוברר למח"ט שהגיע במעט מדי, וחמור מזה – במאוחר מדי. בתחקיר כעבור שבוע. סיפר רובין, שבגמר התדלוק אמר לו המאו"ג שצריך למהר, "לפני שהם [האויב] יגיעו, הם בדרך לשם".¹⁴⁰ בנוסח דומה דיבר בכנס סיכום אוגדתי באוגוסט 1982 על כך שעתה "בפעם הראשונה" הוא חש "בדחיפות שבפקודה לרוץ מהר", כי הם [האויב] עומדים לתפוס עמדות".¹⁴¹

מה הרקע לדברים אלה, הכוללים לכאורה את המידע המודיעיני הראשון על אויב בעין העלול להימצא בעין זחלתא? המח"ט עצמו הוסיף ואמר, שעד אז ראה את עין זחלתא רק כבעיה של שלושה בורות ייקוש בפיתולי המורד לגשר. הוא היה מודע לכושר ההשהיה של בורות ייקוש מאז מבצע ליטני, וידע שאם יימצאו מפוצצים, צריך יהיה לעקוף לגשר בציר "גהצן", המגיע אליו מתחת לבורות (שבאזור "סגול" 9079).¹⁴² לאחר זמן הדגיש גם המאו"ג, שלחץ על המח"ט למהר, וציפה שעוד יסיפק לעבור את "הפקק" של עין זחלתא באור יום, כדי להקדים אויב שעלול להגיע.¹⁴³

אולם לעומת הדברים שלאחר מעשה עומדות תופעות של שעת המעשה: התנועה עד עין זחלתא לא הייתה מהירה ולא ננקט מבנה תנועה של כוננות למגע היתקלות, בעיקר בולט היעדר ניסיון לשגר את הפלס"ר, כולו או חלקו, קדימה לסייר ולהגיע לנקודות המפתח – לתופסן או לצפות עליהן.

אפשר להוסיף ולהקשות שהעיכוב לצורך התדלוק זימן ממילא אפשרויות להכנות מקבילות להמשך התנועה, וקודם כול לסיורים מכינים בצירים האפשריים, ושיגור

¹³⁹ תחקיר מח"ט, אוגדה 162 בשלי"ג, עמ' 11. לפי הרשתות, נאמר ברשת "כתר" (לפיקוד) כבר בשעה 19:45 שהחטיבה הגיעה ל"בושרקה" (עמ' 332); ברשת "נסיד" דיווחה האוגדה ב-20:00 שהחטיבה ב"בושרקה" יורדת מייד ל"פריבור" (עמ' 325).

¹⁴⁰ תחקיר מח"ט באוגדה 162 בשלי"ג, עמ' 10.

¹⁴¹ סיכום אוגדה 162, עמ' 131.

¹⁴² תחקיר מח"ט באוגדה 162 בשלי"ג, עמ' 10; השווה סיכום אוגדה 162, עמ' 132. הנושא של מפה 91 הוא: "2 נקודות ייקוש שפיצוץ יגרום לעיכוב". צוינו שני בורות וסומנו 1074, 1075 (לעומת דברי המח"ט, מדובר בשני בורות ייקוש). אל"ם רובין היה מודע היטב למשמעות של בורות ייקוש. במבצע ליטני, במאסר 1978, פקד על כוח בה"ד 1, ונטרל בור ייקוש בכביש מטייבה לעינדוריה. ראו פרק 6, פסקה א' בתוך: סא"ל (מיל.) ד"ר אלחנן אורן, מבצע "ליטני" מארס 1978, אג"ם-תה"ד-מחלקת היסטוריה, דצמבר 1998.

¹⁴³ סיכום אוגדה 162, עמ' 183.

כוחות קלים קדימה מייד עם קבלת האישור לתנועה לפני 16:00. האם העייפות המצטברת היא שגרמה לכך? האם מפקדת האוגדה עוררה והניעה להכנות להתקדמות למגע? תשובות להערות אלה אף הן תהיינה מותנות לא מעט במהות המידע על האויב הצפוי, ונדון בכך להלן. אלא שנקדים ונתאר עוד ניסיון להתקדם בציר החלופי. ניסיון לנוע בציר "גהצן"

בתכנון שלפני המלחמה נשקל שימוש בשני צירים מקבילים לגשר נבי א-צפא, הצירים "תיסומן" ו"גהצן", ולפחות נועד ציר "גהצן" לשמש ציר חלופי למקרה שייגרם עיכוב ב"פקק" בורות הייקוש בעין זחלתא.¹⁴⁴ הציר מתואר בתיק השטח כעקיפה צפונית של "תיסומן" ("ע" 14) מנברח לעין דארה; הוא נשלט מצפון סמוך לגשר; הציר הוא כביש סוג ב, ברוחב 4–5 מ', נוח לתנועה, הפריסה מצומצמת ויש עקיפות מקומיות בשטחים המיושבים, אולם העקיפה והפריסה קשות ולעיתים אף בלתי אפשריות בשטחים השוממים.¹⁴⁵

אולם כשהאוגדה הגיעה ל"אוטוסטרדה", העדיפו המאו"ג ומח"ט 500 לנוע רק בציר הרחב שנפתח לפנייהם. ברוח זאת הורו לסמח"ט 500 להניע את כוחותיו בעקבות כוח המח"ט, ולהשאיר רק את גדוד 430 בהמתנה ב"תיסומן" 43 למקרה שיתעורר צורך לנצל את ציר "גהצן" כעקיפה.¹⁴⁶

אפשרות זאת חזרה ונראתה חיונית, כאשר כוח המח"ט התעכב בגלל הטנק הפגוע, ופיקוד הצפון דחק להתקדם, ולו בציר החלופי. בשעה 18:00 בערך התקשר מפקד הפיקוד לקצין האג"ם האוגדתי ותבע "לעשות כל מאמץ". בהקשר זה דרש להניע כוח ב"גהצן", אבל קצין האג"ם הסביר לו שיקולים שכנגד: הציר, היורד לבקעת הנהר, נשלט מציר "ביזילי" שבגדתו הצפונית, מאזורים "טביריו" ו"בור גלן". כמו כן המחסור בדלק מצדיק לנוע בכביש הראשי, כי צריכת הדלק תפחת.¹⁴⁷

בשעה 18:15 בערך ביקש קצין האג"ם, בשם המאו"ג, מהפיקוד להניח לו את השיקול, והוא יחליט בתוך רבע שעה אחרי בדיקה אם יש אויב באל-ברוך ("אבידוס"). אם שם פתוח, מוטב להניע את הכוחות בכביש "תיסומן", לעומת תנועה איטית יותר ב"גהצן". האלוף הסכים להניח את ההחלטה לתא"ל עינן. אכן, בשעה 18:30 בערך

¹⁴⁴ בלאו, לחימת אוג' 162, מרשם תכנון מבצעי (בכיס האחורי).

¹⁴⁵ מקור פנימי בצה"ל.

¹⁴⁶ דברי המח"ט בסיכום אוגדה 162, עמ' 117.

¹⁴⁷ רשת "ניסיד", בשעות 17:54 ו-18:06, עמ' 306; גולן, ניהול המלחמה, 8 ביוני, עמ' 101.

דיווחה האוגדה שכוח 2 שלה מתחיל לנוע ב"גהצן" (ההוראה הועברה ישירות למג"ד, קיבלה בדיעבד הסכמת המח"ט). היה זה בשעה שכוח המח"ט אך החל להידחק ולעבור בצד הטנק הפגוע בכביש, ועוד לפני שהוברר המצב באל-ברוך; כאמור לעיל, זאת נמצאה ריקה מאויב.¹⁴⁸

ברשתות ובדברים שנאמרו לאחר זמן, לא מצאנו מה התדריך שניתן למג"ד, כאשר יצא לדרכו בחשכה היורדת.¹⁴⁹ תקלות הקשר אינן מאפשרות מעקב מדוקדק אחרי מהלכיו, אבל מתברר שהגדוד נע ממסעף "תיסומן"–"גהצן" ("סגול" 2017, ממערב ל"תיסומן" 43), פנה מזרחה ב"גהצן" 80, אבל כבר בפיתול החד שב"גהצן" 81 כרסם אחד הטנקים הראשונים את השוליים השמאליים של הכביש, במקום שמצוק תלול מצמצם עד מינימום את רוחב הכביש, וצינור ניקוז עובר מתחתיו.

הטנק שבר את הצינור ונטה שמאלה. המעבר נחסם, ומכאן ואילך עסק הגדוד בחילוץ הטנק הנוטה אחורה, ובדי עמל הוסבה כל השדרה לאחור וחזרה למסעף "תיסומן" משעה 21:00, ועד 21:45 טרם הגיע הגדוד לשם.¹⁵⁰

אחרי הפסקת האש נשלח כוח סמח"ט 1 ("כוח דייר") מעין זחלתא אחורה לפתוח ולהכשיר לתנועה את ציר "גהצן". הכוח נע באור יום ומצא שהוא עביר.¹⁵¹ לאחר זמן פטר המאו"ג את האירוע באמרה "שומר פתאים השם", שכן הגדוד עלול היה להיקלע למארב קטלני, אילו המשיך בדרכו ב"גהצן".¹⁵² אין לקבל דברים אלה כפשוטם, מה עוד שהם מבוססים על מידע שלאחר זמן על האויב. ראוי להרהר בכך כי השחות באזור "תיסומן" 43 לא נוצלה לסיור מכין בציר אלא לתצפית מקרבת המסעף בלבד. עוד

¹⁴⁸ רשת "נסיך", לפני השעה 16:18, עמ' 308; שעה 30:18 בערך, עמ' 310. גם ברשת "ברד" נקלטה הודעה (כנראה של הסמח"ט), בשעה 32:18, שמתחיל לנוע ב"גהצן". מח"ט 500 אמר בדיעבד שהוראת המאו"ג ניתנה בהסכמתו המלאה (תחקיר מח"ט באוגדה 162 בשל"ג, עמ' 11).

¹⁴⁹ בסיכום האוגדתי הסביר המאו"ג שהגדוד הוכנס ל"גהצן" בלחצו שלו, כי רצה לעבור את עין זחלתא עוד באור יום (סיכום אוגדה 162, עמ' 164). אולם הדברים אינם מסתברים, אלא על רקע המידע על האויב שלאחר המעשה.

¹⁵⁰ המג"ד תיאר את האירוע בריאיון, 28 בפברואר 1995. הוא ציין שבגלל המצוק הגבוה נותק הקשר עם המח"ט. על האירוע נרשם ביומן החפ"ק אוגדה 162, שעה 57:8, עמ' 29, (צ"ל: 20:57): "ציר 'גהצן' שבור, לא ניתן לנסוע עליו, לא ניתן לסדר אותו. מסובבים את יחידת-משנה 2 אחורנית". השווה דוח הסמאו"ג לפצ"ן ברשת "נסיך", שעה 07:21, עמ' 79, 346; גולן, ניהול המלחמה, 8 ביוני, עמ' 106–107. קרוב ל-45:21 שוב דיווחה האוגדה לפיקוד על הכוח שמסתובב וחוזר ב"גהצן" ועוד לא חזר ל"תיסומן" (רשת "נסיך", עמ' 338–339). בלאו (לחימת אוגדה 162, עמ' 44) ובעקבותיו אפריאט (לחימת אוגדה 162, עמ' 52–53) קובעים את אירוע "גהצן" בשעה 21:45.

¹⁵¹ ריאיון עם אלוף גבי אשכנזי (סמח"ט 1 בעת המבצע), 12 במארס 1997 (להלן: ריאיון עם אשכנזי); אלוף רובין לא זכר זאת (ריאיון עם רובין).

¹⁵² סיכום אוגדה 162, עמ' 11.

מתבקש הרהור על השהיית התנועה בציר זה עד 18:30, בעוד שיצאו מזרחה ב"תיסומן" כבר לפני 16:00, והתעכבו שם מאז.

ומה שקלו הדרגים הבכירים והורו לאוגדה אחר הצהריים ובערב:

ההיתקלות, ליל 8–9 ביוני

הדרגים הבכירים – מה ידעו על האויב, ומה ידעה האוגדה?

כזכור, פיקוד הצפון נתן את האישור לנוע אל ציר "מוש" לפני השעה 16:00. בשעתיים הבאות, במגעי הקשר בין הפיקוד לאוגדה, נתקבלה תמונה של היעצרות ושל תזוזה ב"אוטוסטרדה", ובשעה 17:13 ציפתה מפקדת האוגדה שכוח המח"ט יגיע לגשר א-צפא (באזור "פריבור") בתוך 45–60 דקות. מפקד הפיקוד הורה בשעה 17:45 שאם לא יגיעו תוך חצי שעה, יש לנוע ב"גהצן".¹⁵³

שר הביטחון הגיע לחמ"ל הפיקוד באותו זמן ותבע להורות לאוגדה להגיע לכביש הראשי, אבל בשעה 17:51 דיווח קצין האג"ם האוגדתי למקבילו בפיקוד, שראש השדרה עדיין לא הגיע מזרחה מ"תיסומן" 45, כלומר, למעשה טרם זו. מפקד הפיקוד, על דעת שר הביטחון, הגיב והורה למאוי"ג לעשות "כל מאמץ להגיע למשימה [משמע, ליעד] שהגדרתי קודם".¹⁵⁴ כאמור, בגלל העיכוב המתמשך ב"תיסומן" סוכם אחרי השעה 18:00 לקדם כוח ב"גהצן", למרות הסתייגותו הקודמת של המאוי"ג.

ממש באותו זמן קיבל הפיקוד מידע שעמיד (תא"ל) עלי אסלן, נמצא בדהר אל-בייזר ומנהל את המערכה משם, וכי ניתנו הוראות לכוחות להגיע לשם. הערכה זו עשויה הייתה להתריע אפשרות קרובה להיתקלות בכוחות שבעין לאורך "תיסומן", אולם אין ברשת הפיקודית וברשת האוגדתית אימות לכך שהמידע נמסר לאוגדה, וממילא אין לדעת אם הובא לידיעת מח"ט 500.

המידע הראשון מהפיקוד, שעשוי היה להתפרש באוגדה כהתרעה מפורשת כזאת, נתקבל בשעה 18:48, כאשר מפקד הפיקוד בירר אם יש לאוגדה גודד ארטילרי המסוגל

¹⁵³ רשת "נסיך", שעה 17:13, עמ' 299; שעה 17:45, עמ' 403; גולן, ניהול המלחמה, 8 ביוני, עמ' 98–99.

¹⁵⁴ רשת "נסיך", עמ' 305–306; גולן, ניהול המלחמה, 8 ביוני, עמ' 99.

לירות על מסעף אל-מדירגי ("תיסומן"–"מוש"), ונענה שגד"ב 403 בדרך ועשוי להיפרס באזור "אוגוסט" 60 כעבור 45 דקות.¹⁵⁵

נראה שדוחק הזמן וקשיי הקשר בין האוגדה ובין חטיבה 500 הגבירו את תחושת הדחיפות, שאותה זכר המח"ט, מצד אחד, אך מצד אחר מעצם פעילותם של כוחות האוגדה, ניכר שהמח"ט וגם מפקד הכוח, האמור לנוע ב"גהצן", לא קיבלו התרעה על היתקלות צפויה, ולא ערכו את כוחותיהם לקראת היתקלות אפשרית.

בדוח האוגדתי נאמר שעקב קשיי קשר לא הגיע מידע מפיקוד הצפון, והקמ"ן האוגדתי שמע דברים שאמר מפקד הפיקוד למאו"ג ב-19:00 בערך על מיקום כוחות קדמיים באזור, וכי המידע הועבר למח"ט (אלא שבסריקת הרשתות וברישומי יומן חמ"ל לא מצאנו מידע של ממש מחוץ למה שנאמר לעיל; וכאמור, ספק אם מח"ט 500 קלט את התשדורות).¹⁵⁶ לפי המידע מהחטיבה דיווח קמב"ץ האוגדה לפיקוד בשעה 20:00 בערך שהחטיבה הגיעה ליעדה, ותגיע מייד לנבע א-צפא ("פריבור").¹⁵⁷ כעבור שעה כבר לחץ שר הביטחון לדחוק באוגדה להגיע עוד באותו ערב לכביש ביירות–דמשק.¹⁵⁸ כעבור עשר דקות, בשעה 21:55, רשם קצין ההיסטוריה בחמ"ל את הידיעה הראשונה על היתקלות.¹⁵⁹

ההיתקלות לפני הגשר¹⁶⁰

מה קרה בכפר, במורד לגשר, מאז הורה המח"ט לרדת אליו? כוח קדמי של שתי פלוגות טנקים עם מחלקת רגלים ועם מחלקת הנדסה אחת עבר את הכפר בפיתולי המורד, בלי שעוכב בבורות הייקוש, כיוון שהללו לא חובלו, ואגב תנועה זיהה שני טנקי אויב והשמידם. הכוח המשיך לנוע, הגיע לעיקול האחרון ופנה מזרחה לגשר, ואז נתקל באש

¹⁵⁵ רשת "נסיד", עמ' 313; השווה רשת "כתר", עמ' 325–326. מן המידע על הפעלת ארטילריה בסיוע לחטיבה 500 בליל 9–8 ביוני עולה שאין מידע מתי הגדוד התפרס ואם ירה על מסעף אל-מדירגי. כמו כן התברר שבמשך הלילה טיווח הגדוד מטרות אש סכנה. תחקיר מס"ח (הודפס ב-28 בפברואר 1983), עמ' 3–4; דברי המס"ח בסיכום אוגדה 162, עמ' 53.

¹⁵⁶ בלאו, לחימת אוג' 162, עמ' 48. להערכת המקור: עמ' 48–50 וכן עמ' 31–32.

¹⁵⁷ גולן, ניהול המלחמה, 8 ביוני, עמ' 105–106.

¹⁵⁸ שם, עמ' 108.

¹⁵⁹ מחברת צוות היסטוריה 6/5, שעה 21:55, עמ' 4. בשעה 22:40 נרשם מידע על מגע אש ועל השמדת טנקים (שם, עמ' 5). ראו גולן, ניהול המלחמה, 8 ביוני, עמ' 107–108. יש לציין שמידע זה אינו מצוי ברשתות "כתר" ו"נסיד". המידע הראשון ברשת "כתר" נרשם בשעה 22:58 (ראו להלן, הערה הבאה).

¹⁶⁰ בעקבות אפריאט, לחימת אוגדה 162, עמ' 52, 54 ומקורותיו.

טנ"טים והחל לנוע אחורה, באזור של מצוק מימין ומעביר מים (נ"צ 74977378).¹⁶¹ תוך כדי תנועה התהפך טנק והידרדר במדרון המצוקי. הטנקים האחרים המשיכו לנוע אחורה, ותוך כדי תנועה פגעו בעוד טנקים ובנגמ"ש של הסורים.

מכאן ואילך נעשו ניסיונות של פלוגת טנקים ושל פלוגת רובאים להגיע לגשר או למעבר צמוד במים ולחלץ את צוות הטנק שנפל במדרון, אך לשווא. הניסיונות נמשכו, והמח"ט החליט להתארגן להמשיך בפעולה סדורה מבוקר המחרת.¹⁶² במי נתקלו הכוחות? לפי דיווחים מהשטח ולפי המידע שרוכז מאז ההיתקלות, עמדו הסורים על מגמת תנועתה של האוגדה והריצו לציר "תיסומן" כוחות חסימה קטנים, ובלבד שיקדימו להגיע.

בין הראשונים שהגיעו היו גדוד טנקים וגדוד קומנדו, שפוצלו לכוחות קטנים ותפסו עמדות מאולתרות באזור הגשר ועל הרכס שמצפון לנהר א-צפא באזור הגשר ומדרום-מערב לו.¹⁶³ כוחות ראשונים אלה הקדימו אך במעט את כוח מח"ט 500, הציבו "רגל על הקרקע" וכך קבעו את העובדה שהאוגדה נעצרה. "זריזין – מקדימין", אמרו חז"ל, ואנשי צבא יוסיפו: "הזריזים – זוכים". לידל הארט העיר ב-1935 שבנסיבות זמננו ערכו של החייל הראשון שימקם את מקלעו, כפול מזה של אויב שיגיע אחריו.¹⁶⁴ בידי הסורים עלה ליישם לקח זה בעוד מועד בנקודת המפתח. עובדה טקטית זאת, על השלכותיה בתחומים האופרטיביים והאסטרטגיים, הזדקרה לעין בימים הבאים.

עובדה טקטית אחרת נעלמה מן התודעה: הסורים לא פוצצו את בורות הייקוש, אם משום שלא היו מוכנים ואם משום שלא הספיקו, וכך נותר ציר "תיסומן" עביר. זאת לזכור, ציר "גהצן" נחשב מלכתחילה כמעקף וכציר חלופי מפני האפשרות הקשה, שיגיעו אל הבורות אחרי ייקושם. על כל פנים, בגזרת האוגדה חלף זמנן של ההיתקלויות מתוך תנועה. כאשר תתחדש המתקפה, תבוצע באופן יזום וסדור.

¹⁶¹ המח"ט ציין שלא גילו כל הכנות לפיצוץ בורות ייקוש (ריאיון עם רובין). על חשיבותו הטקטית של מעביר המים: לעומת הגשר הרחוק יותר, ראו תחקיר מח"ט 500 באוגדה 162 בשל"ג, עמ' 12. בדיעבד אפשר לעמוד מדבריו בסיכום האוגדתי שהורה לכוח הקדמי לרדת עד מעביר המים (סיכום אוגדה 162, עמ' 133).

¹⁶² פרטים על ההיתקלות ועל הניסיונות להגיע לגשר בליל 8-9 ביוני ראו: מפקדת חילות השדה-תו"פ לשכה, "עין-זחלתא – הסתבכות בקרב חטיבתי בשטח בנוי והררי", מבצע של"ג – תחקירי קרבות, דצמבר 1986 (להלן: תחקירי קרבות בשל"ג), עמ' 48-52. כן מקהנ"ר, עוצבת "כפיר" [חט' 500] במערכת שלום הגליל, ללא תאריך, עמ' 16-17.

¹⁶³ בלאו, לחימת אוג' 162, עמ' 48, 54 (נראה שבעמ' 48, במקום גדוד קומנדו 12 צ"ל: 82). דיון בגרסה הסורית הרשמית על ההיתקלות ועל הקרב בפרק ז'.

¹⁶⁴ ב. ה. לידל הארט, מחשבות על המלחמה (תרגום: י' ואלך), תל-אביב: מערכות, 1989.

פרק ה'

הלחימה ללא הכרעה בעין זחלתא, 9 ביוני 1982

בלחץ ההיתקלות והפעילות הסורית עד הבוקר

המח"ט נקרא למאו"ג

אחרי חצות 8–9 ביוני פסקו הניסיונות לחלץ את הרק"ם הפגוע, ולפחות הטנקיסטים, מקרבת מעביר המים. לפני חצות דיווח המח"ט למאו"ג על "בונקרים כמו בערב-סלים" ועל טנק ש"נדפק על הגשר" [למעשה, מעביר המים], וב-01:22 חזר והודיע על הטנק ה"תקוע" ועל בונקרים וח"ר ("ירוקים").¹⁶⁵ לאחר זמן זכר שהודיע כי האויב "יושב חזק", וגרס ש"אי-אפשר ככה לצאת לעבור את הגשר", אלא יש לאכך את האויב ולתקפו.¹⁶⁶ מדבריו השתמע שיש לתכנן ולהתכוון לפעולת יום, ונראה שלא ציפה לפעילות התקפית של הסורים. מפקדת האוגדה דיווחה לפיקוד הצפון ב-01:20, שיידרש סיוע אוויר ותיעשה "עבודה איטית, ארוכה מאד, גם ביום".¹⁶⁷

המאו"ג הגיב סמוך לכך על הודעתו החוזרת של המח"ט, ושידר לו: "תגיע הנה בעניין המוצבים של הירוקים והטנק", ואימת את תגובת המח"ט ש"זה אומר שמוותרים על כיבוש היעד הלילה". עינן החליט לצאת קדימה מהמפקדה שבאזור "אוגוסט" 60, והועיד את הפגישה עם המח"ט בבית לא גמור 2 ק"מ מדרום לפאתי הכפר (באזור "תיסומן" 48).¹⁶⁸ נלוו אליו קצין האג"ם, הקמ"ן ואל"ם בני טרן, מפקד "כוח טומי", אך נראה שהידיעה על כך לא הגיעה לכל מפקדי היחידות.¹⁶⁹

המח"ט השאיר את קצין האג"ם בפיקוד ויצא למפגש. המאו"ג סיכם את הדיון: לקראת הבוקר ינועו גדודי הח"ר לתפוס את השטחים השולטים, לאכך את האויב וליצור עימו מגע. לאחר השלמת הטיהור הרגלי יעבור הכוח המשוריין של החטיבה את

¹⁶⁵ יומן חפ"ק אוגדה 162, שעות 11:23 [8 ביוני], 50:23, 22:01 [9 ביוני].

¹⁶⁶ תחקיר מח"ט 500 באוגדה 162 בשל"ג, עמ' 13. אל"ם רובין לא זכר בדיוק מתי דיווח, שיער שזה היה בשעה 00:01–02:00.

¹⁶⁷ יומן חפ"ק אוגדה 162, שעה 01:30 [9 ביוני]; רשת "נסיד", עמ' 370.

¹⁶⁸ על שיחת המח"ט והמאו"ג, יומן חפ"ק אוגדה 162, משעה 01:30 [9 ביוני]. מפקדת האוגדה דיווחה בשעה 02:49 ש"המפקד יצא לפגישה עם מח"ט 500" (רשת "נסיד", סליל 12, ערוצים 22, 32, עמ' 6). על דברי המאו"ג ראו בסקירות מפקדים באוגדה 162 בשל"ג, עמ' 10.

¹⁶⁹ סא"ל עמי אבן, מג"ד 195, בריאיון ב-4 בספטמבר 1995.

הכפר ואת הגשר, וינוע לעין דארה ("בונטין"). בו-בזמן יהיה על "כוח טומי" לפנות צפון-מזרח על ציר "סילבאנוס", ולתפוס שטחים שולטים על עין דארה. הפגישה נמשכה כשעה וחצי, והמח"ט יצא לשוב לחטיבה והגיע בשעה 15:04 בערך.¹⁷⁰

לאחר זמן גרס המח"ט שטעה בכך שעזב את מקומו ונסע אחורה. עם זאת העיר ש"המצב לא ניבא שחורות", וסבר שיחזור כעבור זמן קצר.¹⁷¹ בדיעבד יש להצביע על המידע שמסר המח"ט, כעילה לקריאתו אחורה.

מפקדת האוגדה ו"כוח טומי"

מאז ההיתקלות נשקלו באוגדה אפשרויות לעקוף את הכפר. במשך הלילה התכנס "כוח טומי" בקרבת מסעף "תיסומן" – "אוגוסט". הכוח מנה את גדוד טנקים 433 עם פלוגת רובאים מגדוד נח"ל 932, והמתין עד רדת הלילה באל-מוטלה ("בוקנזי") לגדוד 532 מחטיבה 460. כשזה בושש לבוא, נע בציר המערבי עד "תיסומן" ומשם מזרחה. גדוד 432 חבר ל"כוח טומי" השכם בבוקר.¹⁷² כאמור, מפקד הכוח השתתף בפגישה עם מח"ט 500, והמתין להוראה להיכנס לפעולה במעלה ציר "סילבאנוס", היוצא מ"תיסומן" מדרום לפאתי עין זחלתא, ב"אדום" 0064.¹⁷³

מכות אש מנ"טים ומנ"ל ונסיגה למדרגה העליונה של הכפר¹⁷⁴

הסורים לא המתינו לעלות השחר. הרגיעה שאחרי ניסיונות החילוץ מאזור מעביר המים לא נמשכה זמן רב. פצצה מנ"ט אָר-פֶּי-גֵי נורתה מאזור כרמים שממזרח לכביש. מג"ד 195 הורה למ"פ הנח"ל לסרוק, אך לא נגלה אויב. עם אור ראשון הורה קצין האג"ם

¹⁷⁰ תחקירי קרבות בשל"ג, עמ' 54–55. על הגרסה בלאו, לחימת אוג' 162, עמ' 45; אפריאט, לחימת אוגדה 162, עמ' 56.

¹⁷¹ תחקיר מח"ט 500 באוגדה 162 בשל"ג, עמ' 13. כן העיר שבהיותו מג"ד במלחמת יום הכיפורים לא עזב את גדודו גם בעת ביקור הרמטכ"ל. לנסיבות הפגישה יש להעיר שהמאוי"ג יצא להיפגש עם מפקדים סמוך לכוח הקדמי, וכי המח"ט, כדבריו שלו, נענה משיקוליו בזמן המעשה. אגב, המח"ט טעה באומרו כאילו הוזמן לחפ"ק האוגדתי שכן לא הוקם חפ"ק. אחר כך דילגה העיקרית ל"טריג" 1335, ממערב ל"תיסומן" 48, נ"צ 74997355 (אפריאט, לחימת אוגדה 162, עמ' 64).

¹⁷² דברי אל"ם בני טרן בסיכום אוגדה 162, עמ' 162–164. אג"ם-פצ"ן דיווח בשעה 15:05 [9 ביוני] שהגדוד בדרך (גולן, ניהול המלחמה ברמה האסטרטגית והאופרטיבית, 9 ביוני 1982, תוה"ד-היסטוריה, אוגוסט 1991 [להלן: גולן, ניהול המלחמה, 9 ביוני], עמ' 17). ראו גם פרק ד'.

¹⁷³ סקירות מח"טים באוגדה 162 בשל"ג, עמ' 6.

¹⁷⁴ הסקירה על כוח המח"ט מכאן ואילך – בעקבות תחקירי קרבות בשל"ג, עמ' 53 ואילך.

למג"ד 430 להעסיק ממקומו על הכביש מטרות אויב ככל שיוכל. הגדוד ריכוז שלושה טנקים, בערך באותו קו גובה (מתברר, ממערב לנהר, על ציר "ביינהיים").¹⁷⁵ קצין האג"ם החליט לכנס את הכוחות הקדמיים שנתרו פזורים במורד הכביש, ולעורכם במדרגה העליונה של הכפר. כאשר החזיר את חפ"ק החטיבה, הניע עימו את נגמ"שי פלוגת הנח"ל הקדמית, ומג"ד 195 נותר עם הטנקים, והוא עצמו בטנק המוביל, בלי לחוש, משום מה – שאין לפניו עוד נח"לאים.

מאחור הצטברו בינתיים היחידות שהגיעו ב"תיסומן": הפלוגות האחרות של גדוד 195, גדוד חיר"ם 9263, הפלוגות האחרות של גדוד נח"ל 932 ושל גדוד 430, שחזר מניסיון התנועה ב"גהצן" וכבר הספיק להעסיק באש טנקים סוריים.

בשעה 04:00 בערך פגעה פצצת נ"ט באחד הטנקים הקדמיים של גדוד 195. ירי המנ"ט גרר פרץ אש בלתי מבוקר של טנקים, ובעקבותיו – ירי סורי של מנ"טים ואש נק"ל מטווחים קרובים מאוד, מבין הבתים והכרמים הסמוכים. התחוללה מהומה של נסיגת רק"ם אחורה במעלה הכפר, ולעומת זאת ניסה מג"ד 195 להניע כוח במורד, עד שהוברר לו שבהיעדר חי"ר שלנו מלפנים עליו להוציא את הכוח אחורה. מפקד הסיוע החטיבתי הפעיל את משימות הסכנה הארטילריות, ובדיעבד נראה שהאש סייעה למנוע את תגבור הכוח הסורי הקדמי. אולם הסורים פעלו, חלקם, מטווחים קרובים בפנים המרחב ש"נסגר" במשימות האש.¹⁷⁶

החפ"ק החטיבתי התמקם בכיכר שבמעלה הכפר. הרק"ם שנסוג, החל מצטופף בכיכר וברחובות הצרים משמאל ומימין. מג"ד 195 הורה למ"פ הנח"ל לחלץ נפגעים מהטנק הפגוע, אולם הניסיון גרר עוד פגיעות מאש נק"ל.

המח"ט חוזר ומנסה לייצב את המצב

בעוד המח"ט בדרכו מהפגישה עם המאו"ג נתן פקודת התראה באלחוט והורה למג"די החי"ר להמתין לו ב"צומת הכפר" (בכניסה הדרומית), הוא החל לקלוט את התשדורות מכוחותיו, וחשש פן האויב פועל בהתקפה מאורגנת. בהגיעו לעין זחלתא, נקלע למהומת

¹⁷⁵ שם, עמ' 57. יש לברר את האמור על כך שהטנקים הסוריים נפגעו באזור "המחצבה". זאת מצויה צמוד למעביר המים (שם, עמ' 50), ולכן לא ייתכן שהטנקים הסוריים היו בערך בקו הגובה של גדוד 430; נראה שמדובר בטנקים מעל אזור המחצבה, מעבר לנהר. לשעת האירוע: תחילת דמדומי השחר ב-9 ביוני בשעה 02:54, זריחה – בשעה 04:33. זמנים אלה התאחרו בעמקים מוצלים, בגלל הפרשי הגובה הגדולים של הרים ומדרונות תלולים. הנתונים המטאורולוגיים אג"ם-מה"ד-מחלקת היסטוריה, לחימת הלילה של צה"ל, עמ' 25.

¹⁷⁶ תחקירי קרבות בשל"ג, עמ' 53; דברי מג"ד חת"ם 403 בסיכום אוגדה 162, עמ' 53-54.

הירי. מייד הורה לפלוגת הרפואה להפעיל תחנת איסוף במעלה הכפר. הוא ירד מהגייפ והגיע רגלית למג"ד 195 להתעדכן. כן הורה להיעצר ולחדול אש. למג"די החי"ר הורה להצטרף אליו, באזור המנסרה, במדרגה המרכזית (אחרי הפיתולים הראשונים, מול ה"מסולעת", ראו איור 4). באזור זה התארגן להגנה ומיקם מכשיר קשר שהוריד מהרק"ם.¹⁷⁷ מהמעקב אחרי האש הסורית הסיק שכנראה היא נורית משטחים נחותים כלפי מעלה, ולכן מעטות הפגיעות, וכי התפקיד הראשון הוא לטהר את המטעים ואת הכרמים בפעולה רגלית.

בעודו ממתין למג"די החי"ר, סייר המח"ט עם מג"ד 195 וניסה שוב לחלץ את השריונאים מהטנק, אך שוב נהרגו ונפצעו חיילים בניסיונות אלה.¹⁷⁸ בו-בזמן נגלו טנקים סוריים בכביש למטה, במסעף "תיסומן"–"גהצן" שבין מעביר המים והגשר, בטווח 700 מ' בלבד. הטנק של מג"ד 195 תמרן לתפוס עמדה במדרון קדמי, פגע בכמה טנקים, וחזר מייד לעמדת המתנה במדרון אחורי.

אולם לא הטנקים הסוריים אלא לוחמי הקומנדו הם שעדיין החזיקו ביוזמה, והללו ריתקו את עיקר כוח המח"ט למדרגה העליונה של עין זחלתא. הערכת הקרקע מן ההיבט ההתקפי

הכפר עין זחלתא בנוי על הכביש הנפתל ויורד אל נהר א-צפא, הזורם בבקעה צרה הנשלטת ממזרח, ממורדות הרי השוף, וממערב – משלוחה תלולה הנמשכת מאזור צופר דרומה. הרכס הבולט בשלוחה כונה רכס "הגמלים". מרכז הכפר בנוי על מדרגה עליונה, ורצועת שטח בנוי יורדת עם הכביש למדרגה נמוכה יותר.

בהמשך המורד הכביש יוצא אל בקעת הנהר במבתר, שחלקו נוצל למחצבה. מייד מצפון לגשר הנהר הכביש עולה במדרון אל העיירה עין דארה, וממשיך מצפונה עד מסעף אל-מדירג'. המדרונות הם עתירי צמחיית יער וחורש. מדרום-מזרח לנהר המדרונות מתונים יותר ונוצלו להכשרת הקרקע למדרגות ולנטיעת כרמים. כיפות קטנות משני עברי הכביש, כגון "המסולעת" ממערב ו"גבעת האורנים" ממזרח, יכלו לשלוט בתצפית ובאש על הכביש ועל הגשר, אולם השיפועים ואופי הצמחייה הקשו להציב טנקים בעמדות אש.

¹⁷⁷ תחקירי קרבות בשל"ג, עמ' 55. ניתן להפיק רק מעט מידע על פעולת כוחותינו מרשת "ברד" ב-9 בחודש.

¹⁷⁸ על ניסיונות החילוץ תחקירי קרבות בשל"ג, עמ' 56; רשת "כפיר", עמ' 19–21.

נוסף על הכבישים הסלולים משתי גדות הנהר, נמשכו דרכים לא סלולות במורדות המזרחיים, ונראה שהן מאפשרות עקיפת השטח הבנוי וחסימות צפויים על הכביש.

ההיערכות והביעור במשך היום

פעולת הרגלים משני עברי הכביש¹⁷⁹

בעוד המח"ט חיכה לשני מג"די החי"ר, כבר היו חיילי גדוד הנח"ל מעורבים בפעולות ביעור, תוך הדיפת הסורים שירו מטווחים קצרים. הכוחות הקדמיים ביערו בפאתי השטח הבנוי וכלפי הכרמים שממזרח לכביש, ספגו פגיעות ולא התקדמו הרבה מהמנסרה, אולם צפונה משם השתלטו על "גבעת האורנים" (איור 4), השולטת על אזור הכרמים. בהמשך הקרב נודעה חשיבות לגבעה זאת גם כעמדת אש לקומץ טנקים.

מג"ד 195 היה מעורב בלחימה עם חיילי הנח"ל במדרגה העליונה בביעור סורים מהכיכר ומאזור התאג"ד (גם סגל החובשים היה מעורב לעיתים בחיפוי עצמו). לא התאפשר למג"ד 932 להגיע למח"ט, ואת הנחיותיו קיבל ממג"ד הצנחנים בשובו מאזור המנסרה. הנח"לאים השלימו את הביעור במדרגה העליונה עד הצהריים.

המח"ט הורה למג"ד הצנחנים לכבוש את "המסולעת" ני"ג 1034, משמאל, מדרום, לכביש (ראו איור 4). שניהם קיוו כי השליטה בגבעה תקל גם את פינוי הנפגעים שלצד הכביש.

גדוד הצנחנים ניסה לתקוף את המסולעת פעמיים, בכיוון כללי מדרום לצפון, אך לא הצליח להיאחז בכיפת הגבעה בגלל אש נק"ל מדויקת, שפגעה בתוקפים מהאגף, ובגלל אי-יכולתם לאכזר ולשתק את מקורות הירי. שניים מהצנחנים נהרגו, וחמישים בערך נפגעו בקרבות היום. כן נכשלו ניסיונות לבער את מקורות האש שבכרמים, בחיפוי טנקים מגדוד 195, שנעו הלך וחזור לאורך הכביש.¹⁸⁰ תוך הניסיונות גילו הצנחנים שני טנקים סוריים צמוד למעביר המים, ואלה הושמדו באש טנקים, למרות קשיי הכיוון ולמרות הצורך להיחשף כלפי המורד.

בלית ברירה נאלץ המח"ט לוותר על עוד ניסיונות לחלץ נפגעים, והכוחות הוסגו למדרגה העליונה. ריכוז הכוחות גרר הפרדת-מה והקל את הפעלת האש הארטילרית לאזור הפריסה של הרגלים הסורים.

¹⁷⁹ תחקירי קרבות בשלי"ג, עמ' 57–58.

¹⁸⁰ על פעולות גדוד 9263 : סלע, תיאור מהלכי הגדוד, עמ' 3–6.

הצבת כוחות טנקים וירי נ"ט

כאמור, כבר מאז השחר פעלו טנקים מעטים מעמדות מאולתרות. בהמשך היום פעלו המג"דים של הגדודים 430 ו-195 לייעל את הפעלת הטנקים בתנאי הקרקע הקשים – שטחים בנויים וגבעות מיוערות, ולעיתים נאלצו להתגבר על קשיים בהנמכת הקנים. מג"ד 430, שחיפש עמדות ממזרח לכביש, מאז הירי בשעות השחר, יצא לסייר רגלית, פגש את המח"ט, והחליטו יחד לפעול מגבעת נ"ג 1080 (ראו איור 4), ולהסתייע בצמ"ה לדילול הצמחייה ולשיפור משטחי הירי. טנקים הוצבו כיחידים ובמחלקות, ובמשך היום הצליחו לפגוע, להערכתם, בכ-15 טנקים ומשאיות. המג"ד וסגנו היו מעורבים אישית בירי הטנקים שלהם. הקמ"ן הגדודי תפס תצפית על גג המלון שבכפר, ושיפר את ציון המטרות לטנקים. הצלחתם העיקרית הייתה פגיעה בכמה טנקים סוריים מתוך שדרה שנתפסה בתנועה דרומה מאל-עזוניה ("פריבור" 1).

לקראת הצהריים נורתה אש ארטילרית סורית על עמדות הטנקים, וזו הכבידה עליהם לדלג לעמדות חלופיות. לעיתים חייבה פעילות הרגלים הסוריים חייבה את השריונאים אש מרגמות 60 ו-81 מ"מ.

גם מג"ד 195 היה מעורב אישית בירי טנקים מאז השחר. סגנו החל פורס טנקים מכיכר הכפר דרומה, הפעיל טנקים נגד מסוקי אויב שהופיעו בהמשך היום, ואחר כך כיוון אש גם נגד טנקים באזור עין דארה ודרום לה.

גדודי השריון השיגו מידת שליטה באש, והיא מנעה את השריון הסורי מלפעול התקפית, שיתקה את ניסיונם לפעול באש נ"ט יעילה ואילצה אותם לתפוס מחסות.¹⁸¹ הפעילות ב-9 בחודש לא הביאה אפוא לחידוש ההתקדמות, אלא ביססה את הכוחות במדרגה העליונה של הכפר ובעמדות חיפוי, לקראת פעולה התקפית בהמשך. האויב

מבוקר 9 ביוני ובמשך היום התקבל מעט מידע על כוחות האויב בעין זחלתא ובכביש הירוד ממסעף אל-מדירג'. לא נוסף כמעט מידע על זהותם ועל ארגונם של כוחות הקומנדו, שפעלו בגופים קטנים ומפוצלים. התגלו כוחות רק"ם פלוגתיים ומחלקתיים, ובין אלה – שדרות שנעו בציר ונתגלו בצאתן מעין דארה ("בונטין") דרומה, ובדרכים המסתעפות מ"תיסומן" והעולות לרכס שממערב לנהר א-צפא, בהן הדרך לאע'מיד

¹⁸¹ פרטים על טכניקת האש של גדודי הטנקים, כלהלן: גדוד 195 – תחקירי קרבות בשל"ג, עמ' 58, 61–62; גדוד 430, שם, עמ' 59.

(״אדום״ 9098 ב״פריבור״ 2) וציר ״ביינהיים״ (המסתעף מ״תיסומן״ ממזרח לגשר, ליד ״אדום״ 9087 (ב״פריבור״ 3).

תשומת הלב הוסבה מהבוקר לרמת הכפר אעימיד, השולטת על כביש ״תיסומן״ ממערב, אשר זכתה לכינוי ״השולחן״. כוח האויב הוערך כשני גדודי קומנדו המסתייעים בשריון. ב-30: 13 בערך אף דיווחה החטיבה, כאילו האויב מפתח התקפת-נגד בשני כוחות מעברי הכביש, והזהירה על קרבת חי״ר האויב, המונעת הפעלה יעילה של הארטילריה.¹⁸² למעשה, נעצרו הרק״ם והחי״ר הסורי באש.

ניתנו התראות על הופעה צפויה של מטוסים ושל מסוקים סוריים, והועבר מידע על מערכים מרוחקים יותר, בכללם על מיקוש ב״תיסומן״ 59 (ק״מ מדרום למסעף אל-מדירג).¹⁸³ בין פריטי המידע על האויב מצפון השתרבב גם מידע מתרה מהפיקוד על רק״ם בלתי מזוהה בעורף, באזור ״בוקקו״ בציר ״שפך״.¹⁸⁴

מעלות השחר נפגעו רק״ם סורי שנתגלה לכוחותינו. שריונאי חטיבה 500 התרשמו שאש הטנקים הייתה כמעט חד-צדדית, וייתכן שהסורים התקשו בזיהוי טנקי צה״ל. יש טנקים סוריים שנחשפו לזמן רב בניסיונות להיחלץ, ויש ששינו עמדה אחרי יריית כל פגז.¹⁸⁵

לפי המידע שהתרכז בערב בפיקוד הצפון, בגזרת דהר אל-ביידר-אל-מדירג-עין זחלתא פעלה חטיבה (טנקי טי-62), עם גדוד מחטיבת טנקים (טנקי טי-55). לפי דוחות מהשטח, נפגעו 12–15 טנקים סוריים, והושם לב להידללות האש ולאפשרות של תחילת נסיגה. ההיערכות הסורית הוגדרה כ״פקק״ בגישות לדהר אל-ביידר.¹⁸⁶ לא נצפתה פעילות התקפית סורית, אך האוגדה, מלומדת ניסיון מאמש, נדרכה לאבטחה יעילה בלילה.

הפעילות באוויר

כוונת האוגדה הייתה לסייע למהלכי החטיבה מהבוקר במטוסי קרב ובמסוקי נ״ט שהופעלו לראשונה בקרב, אולם למעשה אירעו קשיים בתקשורת, והרשתות הועסקו זמן

¹⁸² יומן חפ״ק 162, שעה 29: 13 [9 ביוני].

¹⁸³ המידע ברשת ״ברד״ (סליל 12, ערוץ 25), עמ׳ 5–8 (שעה 05: 40–06: 40), עמ׳ 9 (שעה 06: 57).

¹⁸⁴ רשת ״כתר״, שעה 09: 45, עמ׳ 33.

¹⁸⁵ תחקירי קרבות בשל״ג, עמ׳ 62.

¹⁸⁶ גולן, ניהול המלחמה, 9 ביוני, אחרי השעה 30: 20, עמ׳ 98, 104; סיכום הרמטכ״ל, שם, עמ׳ 120.

רב בניסיונות לזהות ולציין מטרות. נעשו ניסיונות לתקוף בעיקר רק"ם בקרבת הגשר. צוותי המסק"רים דיווחו על פגיעות בשלושה טנקי טי-26 ובמשאית.¹⁸⁷ כאמור, הובחנו ניסיונות של מסק"רים סוריים לפעול בגזרה, וכאשר נגלו מסוקים, סולקו באש נ"מ של מקלעים ואף של תותחי טנקים.¹⁸⁸ לפנות ערב שוב ניסתה האוגדה להפעיל מסק"רים, נגד כוחות אויב באזור "סילבאנוס", אבל לבסוף לא נתאפשר לתקוף בחשכה היורדת, בגלל ערפילים.¹⁸⁹ הרמטכ"ל עצמו גרס בפיקוד הצפון בערב שחיל האוויר תקף את ריכוזי הסורים בדהר אל-ביידר, והופתע למצוא שהמאויג ואנשי מטהו לא ידעו על כך. מתברר שאכן חיל האוויר לא תקף שם.¹⁹⁰ בסיכום, הפעילות האווירית לא היוותה ביום זה יותר ממטרד לשני הצדדים.

לקראת יום המחרת, 10 ביוני

מפקדת האוגדה

מאז פגישת המפקדים בטרם שחר הניח המאויג למח"ט 500 לפעול, והמפקדה טיפלה בסיוע אווירי, ולפי שעה לא נראה טעם לקדם את "כוח טומי". בגלל המחסור בדלק ביקשה האוגדה הספקה בהיטס ועסקה בהסדרים לשב"ה (שטח ביצוע הטסות) באזור שמדרום למסעף "תיסומן" – "אוגוסטי". עד סוף השבוע קיבלה האוגדה כ-1,000 טון של אספקה במתלי מטען מוטסים ב"רכבת אוויר" של מסוקי "יסעור" (על סד"כ האוגדה ב-10 ביוני – ראו נספח א').¹⁹¹

עם ייצוב המצב אחר הצהריים הורתה האוגדה ל"כוח טומי" לקדם חי"ר, ובעקבותיו טנקים, ממסעף "תיסומן" – "סילבאנוס" צפון-מזרח לעבר "סילבאנוס" 44,

¹⁸⁷ תחקירי קרבות בשלי"ג, עמ' 59. דוח צוותי המסק"רים (מטייסת 160) מכתב רע"ן תולדות חי"א, 31 יוני 94. על טיפול מוקדם בקבלת סיוע אווירי רשת "כתר", סמוך לשעה 03:00, עמ' 8–9; שעה 04:00, עמ' 14. על הפעלת הבכורה של המסק"רים – סא"ל דוד פולק. מפקד טייסת 190, בסיכום אוגדה 162, עמ' 100.

¹⁸⁸ תחקירי קרבות בשלי"ג, עמ' 61.

¹⁸⁹ רשת "ברד", סליל א, ערוץ 8, בשעה 17:25–18:09, עמ' 20–33.

¹⁹⁰ גולן, ניהול המלחמה, 9 ביוני, עמ' 102. בספר חי"א בשלי"ג, עמ' 126 נאמר שחיל האוויר ביצע 27 גיחות באזור עין זחלתא–עין דארה, שש גיחות בציר "מוש" ושמונה גיחות בגזרה המרכזית מצפון ל"מוש" אך לא נאמר דבר על אזור דהר אל-ביידר, ולמעשה, פעל חיל האוויר שם מ-10 בחודש (בעמ' 125 צוינה פעולתם של ארבעת מטוסי "יעיט" נגד בר אליאס–עין צופר).

¹⁹¹ רשת "כתר", שעה 09:45, עמ' 39; שעה 11:13, עמ' 49; תחקיר עם סמאויג 162 בלוגיסטיקה בהתקפה, עמ' 29, 24; הודפס ב-3 ביולי 84, עמ' 15–16.

מסעף שממנו יוצא ציר, דרך הכפר במחרי, לעבר עין דארה ("בונטין").¹⁹² למעשה התעכבה ההתקדמות. בשעה 13:45 בציר זה עוד ניצבה פלוגת טנקים מגדוד 195 בני"ג 1207, יותר מק"מ מדרום למתג, ותפקידה – חיפוי על האגף של הכוחות בעין זחלתא. אף לאחר הוראת מפקד פיקוד הצפון לקראת חשכה, בשעה 17:30 בערך, הודיע המאו"ג למח"ט 500 שאינו שולח עדיין את "כוח טומי" למתג 44, והוסיף החלטתו: "לא להתחיל לנוע גם אם שקט אצלך, מהר קדימה" (משמע, לא לנוע קדימה, גם אם שקט), תחילה צריך להרחיב את הפריסה, לחפש את האויב, ולאחר דיווח מהמח"ט, יחליט.¹⁹³ באותו יום הגיעו ל"אוגוסט" 60 שתי פלוגות חרמ"ש מילואים של גדודי הטנקים מחטיבה 500, שגויסו לאחר פרוץ המלחמה, ונעו מאצבע הגליל בצירים הגדושים. מפקדת האוגדה החליטה שלא לצרף לגדודים אלא להחזיקן במרוכז.¹⁹⁴ אך 24 שעות חלפו מאז שהאוגדה והחטיבה המובילה אצו להקדים ולהגיע, אלא עתה המפקדים נוקטים גישה הפוכה – לאט, אבל בטוח. משהו נשתנה אפוא והאם רק באוגדה?

בדרגים הבכירים

כבר מהמידע הראשון על ההיתקלות בליל 8–9 ביוני הרהרו במפקדת פיקוד הצפון על פתיחת ציר חלופי ובצורך לתגבר את האוגדה בארטילריה, לרבות גד"כ למשימות נ"ס (נגד סוללה), לקראת חידוש ההתקדמות בבוקר.¹⁹⁵ מאז ואילך העביר פיקוד הצפון מידע על האויב, ביקש להתעדכן היכן החוד של חטיבה 500 והעביר מידע על מגמות תגבור לאוגדה. אחר הצהריים הודיע הפיקוד

¹⁹² על פלוגת גדוד 195 ראו רשת "ברד", שעה 13:45, עמ' 37; על ההוראה ל"כוח טומי" – רשת "כתר", שעה 13:42, עמ' 57.

¹⁹³ רשת "כתר", שעה 17:34, עמ' 78; גולן, ניהול המלחמה, 9 ביוני, שעה 15:15, עמ' 78.

¹⁹⁴ מידע על פלוגות החרמ"ש, לרבות החרמ"ש של הפלוגה, מריאיון עם רס"ן ידן מורן (המ"פ שפיקד על ההיסע), 22 בינואר 1996. לאחר הפסקת האש הוכפפו הפלוגות ל"כוח ידן", בפקוד אל"ם משה שפירא, שאבטח את המרחב העורפי, מגשר בסרי צפונה ופעל נגד מחבלים (ריאיון עם אל"ם שפירא, אוגוסט 1989).

¹⁹⁵ גולן, ניהול המלחמה, 8 ביוני, עמ' 112–113, 128, 134.

שמתכוונים להעביר לה את גדי"ב 670 ("אלדון") – אלא שזה אמור היה להגיע מאצבע הגליל.¹⁹⁶

כן נמסר לאוגדה על הכוונה לשלוח אליה כוח בצירי ג'בל ברוך. כבר בשעה 14:00 דיווחה האוגדה שהכוח יפעל תחת פיקוד "כוח טומי". נראה שציפו מכוח זה שירחיב את גזרת ההתקדמות ויפתח את ציר "סילבאנוס" לעבר דהר אל-בידר. בשעה 15:40 נראה לאוגדה שהכוח אמור להגיע בציר זה עד כביש ביירות-דמשק ("מושי").¹⁹⁷ אולם למעשה לאוגדה הגיע למחרת כוח גדודי מוגבר בפיקוד סמח"ט "גולני" ("כוח דייר"). עוד נשקלה האפשרות לתגבר את האוגדה בחטיבת טנקים 514, אלא שזאת הועברה בציר "שפך" לכוח יוסי מגיס 446.¹⁹⁸

המגעים בין הדרגים הבכירים לאוגדה שיקפו את המפנה בהערכות המצב, מאז ההתקפה על הכוח הסורי בג'זין ב-8 ביוני ומאז ההיתקלות בעין זחלתא בו-בערב. העניין של הדרגים הבכירים במסעה של האוגדה הוכפף לשיקול המדיני-ביטחוני שעמד עתה במרכז ההערכה – האם לתקוף את סוללות הטק"א הסוריות בבקעת הלבנון ומתי לתקוף אותן? שר הביטחון והמטה סברו שהממשלה תאשר את המתקפה. ההחלטה ניתנה אך לקראת צהרי 9 ביוני, אולם כבר לפני הצהריים נודע הדבר למאוי"ג: סגן הרמטכ"ל, אלוף משה לוי, הגיע אליו ועמד על הנעשה; תוך כדי אמר לו "בסוד" שאחר הצהריים יותקפו הסוללות, ולכן אין טעם "להתעקש" על עין זחלתא, אלא יש להסתפק ביישור הקו, עד שאפשר יהיה לקבל סיוע אוויר התקפי.¹⁹⁹

¹⁹⁶ על גדי"ב 670 (מא"א 454 של אוגדה 90) בגולן, ניהול המלחמה 9 ביוני, עמ' 8; רשת "כתר", שעה 15:15, עמ' 73, 72, 68.

¹⁹⁷ על כוח סמח"ט 1 בגולן, ניהול המלחמה 9 ביוני, עמ' 65-68, 70, 74, 77-78. על מגמות הפעלתו ראו יומן חפ"ק 162, שעה 15:40 [9 ביוני]; על קבלת "כוח דייר" תחת פיקוד "כוח טומי" ראו רשת "ניסיד", שעה 14:00 [9 ביוני], עמ' 529.

¹⁹⁸ על חטיבה 514 ראו גולן, ניהול המלחמה 9 ביוני, עמ' 58-59, 109, 111-113.

¹⁹⁹ דברי המאוי"ג בלוגיסטיקה בהתקפה, עמ' 17. בחוברת לא צוין מתי אמר המאוי"ג את דבריו. מכל מקום, הוא ציין שאף למפקד גיס 446 לא נאמר מראש על המתקפה האווירית על הסוללות (סא"ל (במיל) אלחנן אורן, גיס 446 בלחימה בגזרה המזרחית במבצע "שלי"ג", אג"ם-תוה"ד, מחלקת היסטוריה, יוני 1995 [להלן: אורן, גיס 446], פרק 4, פסקה 1). על ביקור סגן הרמטכ"ל באוגדה ב-9 ביוני לפני הצהריים בגולן, ניהול המלחמה, 9 ביוני, עמ' 58-59 (דברי אלוף לוי בפיקוד הצפון בשעה 11:15, בשובו מהאוגדה. אגב בביקור נלוו אל סגן הרמטכ"ל אלופים יקותיאל אדם, אורי אור, יונה אפרת ודן שומרון). נראה שהתקשורת להנחתת מסוקו ליד "תיסומן" 48 משתקפת ברשת "ניסיד", שעה 9:25-10:25, עמ' 486-490; רשת "כתר", שעה 10:24-10:48, עמ' 44-46.

סמוך לפתיחתה של המתקפה האווירית על סוללות הטק"א אמר מפקד הפיקוד למאו"ג שלא לנסות להבקיע "בכוח" כי יש סיכוי שיינתן להקצות לאוגדה סיוע אוויר.²⁰⁰ אחרי גמר הגיחות התקשר אלון שמחוני להודיע למאו"ג על התוצאות הטובות. באותו הקשר מסר על מידע שלפיו מפקד כוח הטנקים הסורי בעין זחלתא חש לחוץ ומבקש אישור לנסיגה, ולכן הציע לו לשקול התקדמות.²⁰¹ מכל מקום, כעבור שבוע אמר המאו"ג שהלחימה התעכבה "משלב מסוים ביודעין על-ידי בתיאום עם הפיקוד, על-מנת להמתין... [להשמדת הסוללות, כדי] לקבל סיוע-אוויר".²⁰²

בדרגים הבכירים התגבשה החלטה להימנע מריבוי אבדות בהמשך ההתקדמות בגזרה זאת, שבה הגיעו האבדות ביממה האחרונה לשמונה הרוגים, 47 פצועים ושמונה נעדרים (כמתבר ברק"ם פגוע), לפי הדיווח.²⁰³ לפי הערכת המצב, לרבות התרשמותו של הרמטכ"ל, אשר חזר מן האוגדה, הודגשו קשיי השטח: מדרונות תלולים, שטחים בנויים, קשיי ירידה מצירים, והסיקו שצריך לפעול לאט, בזהירות ובסיוע אוויר קרוב, לרבות הטלת פצצות מצרר, על התוואים השולטים. בסיכומו של דיון בפיקוד הצפון אמר הרמטכ"ל שהפעולה בגזרה תהיה תלויה במזג האוויר (הפעילות האווירית היא, בעיקר, תהא תלויה בו). על האוגדה יהיה לפעול בבוקר לאט, "בחיפוי, בזהירות, בלא להסתכן שכן השטח קשה מאד".²⁰⁴

הכוחות נערכו למהלכים יזומים ביום המחרת ולכוננות נגד הפתעה ביוזמת האויב בלילה השני של עין זחלתא.

²⁰⁰ מחברת צוות היסטוריה 6/5, שעה 43:13, עמ' 56. השיחה אינה מובאת אצל גולן, ניהול המלחמה, 9 ביוני. השווה דברי המאו"ג להלן.

²⁰¹ גולן, ניהול המלחמה, 9 ביוני, שעה 19:17, עמ' 87.

²⁰² סקירות מפקדים באוגדה 162 בשל"ג, עמ' 11.

²⁰³ גולן, ניהול המלחמה, 9 ביוני, שעה 30:19, בערך, עמ' 96. קציני היסטוריה שמו לב להתרשמות הקשה של מפקד פיקוד הצפון ממספרי האבדות.

²⁰⁴ נראה שהרמטכ"ל הגיע לפיקוד הצפון מביקור באוגדה. סביר שהוא משתקף ברשת "כתר", שעה 30:18–19:00, עמ' 84–87, תיאום הנחתת "אורח". אין מידע על כך במחקרו של גולן. על דברי הרמטכ"ל ראה שם, לפני השעה 00:22, עמ' 109. השווה שם, עמ' 120 (בדיון עם שר הביטחון, לפני חצות).

פרק ו'

חציית נהר א-צפא, כיבוש עין זחלתא והפסקת האש,

10–11 ביוני 1982

עליית גדוד חיר"ם 9263 על "הגמלים", כיבוש הכפר וחציית הגשר,

10 ביוני

התוכניות וההכנות

המאוי"ג יצא אל מח"ט 500 בכפר בצהרי 9 ביוני ודן עימו בתוכנית לחידוש ההתקפה בבוקר המחרת. אם בחטיבה או באוגדה עוד רצו לפעול התקפית בו-ביום אחר הצהריים, ביטלו כוונות אלה אחרי דברי לוי ודרורי להמתין לסיוע אוויר. בשעה 15:00 ערך קבוצת פקודות. כן העיר על לקחי ההיתקלות והתקפות האויב לפנות בוקר ותדרך גם בדבר היערכות מאובטחת ללילה.²⁰⁵ כאמור, "כוח טומי" נועד לפעול מהבוקר בציר "סילבאנוס".

הוסדרה אבטחת לוחמי חרמ"ש וחי"ר לטנקים, והצמ"ה נוצל לשיפור עמדות הטנקים ואזורי החניונים. כן תואמו משימות אש-מגן וסכנה לנשק המסייע והארטילרי. בלילה כמעט לא אירעו תקריות אש נק"ל, אולם בחצות נמסר מידע על עשרים כלי רק"ם הצפויים לרדת מה"שולחן" (אזור ני"ג 1084, "אדום" 9076), בציר "ביינהיים". כעבור רבע שעה זוהו הכלים, אך עבר זמן רב עד להארה יעילה, ובשעה 31:00 [10 ביוני] דווח על פגיעה בשני כלים.²⁰⁶

התוכנית ל-10 ביוני התבססה על קידום שני גדודי החי"ר, בחיפוי טנקים ובסיוע ארטילרי. לא תוכנן סיוע אוויר קרוב, כי עדיין לא התאפשר להסדירו. למעשה, נדרש חיל האוויר להמשיך בהתקפות על סוללות טק"א ששרדו ממתקפת 9 ביוני, וכן לסייע לגיס 446 בבקעת הלבנון לתקוף מטרות בעומק, אולם הובטח סיוע גם לגזרת האוגדה.

²⁰⁵ על פעולת כוח המח"ט בתחקירי קרבות בשל"ג, עמ' 63–64.

²⁰⁶ רשת "ברד", שעה 01:00 [10 ביוני], עמ' 79–80; זיהוי הטנקים – שם, ספרור חדש, סליל 14, ערוץ 8, שעה 17:00, עמ' 15; דוח על פגיעות, שם, שעה 31:00, עמ' 19; טיפול בהארה ארטילרית, שם, שעה 20:00–38:00, עמ' 17–23. נראה שפרשה זאת משתקפת בתיאור משובש בתחקירי קרבות בשל"ג, עמ' 63–64 (שם צוינה תחילת האירוע ב-00:22 לערך. בין השאר, נאמר שהטנקים נסעו באורות דולקים מצפון לדרום).

האוגדה ציפתה לקבלת סיוע אוויר, ואכן הוקצו לה שלושים מטוסי קרב ושני מסוקי קרב.²⁰⁷ הפעם נועד גדוד 9263 לנוע באיגוף עמוק יותר, לחצות את הנהר ולעלות לכבוש את רכס "הגמלים" של הכפר אעימיד (במרחב "פריבור" 2). היעדים לפעולת הגדוד יצוינו כאן, מדרום לצפון:

1. מסעף "בזיליי" – "ביינהיים" ("אדום" 8073).
 2. נ"ג 1084 ("אדום" 9076) – שוק א-צ'חור, שכיננוי "הגמל הקטן".
 3. טריג 1294 (ליד "אדום" 0098) – אל-חצן, הוא "הגמל הגדול".²⁰⁸
- פלוגת הטנקים "דולומיט" מגדוד 532 הייתה אמורה לחפות על הצנחנים בכינון ישיר, בעיקר לפאת השטחים הבנויים, מעמדותיה שממערב לנ"ג 1080 (טווח 1,200–1,400).
- גדוד נח"ל 932 אמור היה להתקדם ולטהר בחורשות ובמטעים שבמורדות ממזרח לכביש, בדירוג אחרי התקפת הצנחנים. על הגדוד הוטל להגיע עד הגשר, בחיפוי גדודים 430 ו-195, ולאבטח את מעבר הנהר בו ומצדדיו.

כיבוש רכס "הגמלים" (אעימיד)

אחרי כישלון הניסיונות של הצנחנים ב"מסולעת" ב-9 בחודש הקפידו המח"ט והמג"ד על ההכנות, על התיאומים ועל התצפיות לאור יום. כאמור, כבר הובחנו כלי רק"ם היורדים מהרכס בלילה; מהבוקר תקפו מטוסי קרב, ובין מטרותיהם היו רק"ם ורכב ברכס, והתברר שהיה בכך להקל על הצנחנים.

טנקי החיפוי התמקמו משעה 10:00, ובשעה 10:16 ניתן האישור לגדוד לנוע בציר שירד ממערב לכפר אל נהר א-צפא. ב-12:00 בערך החלו הצנחנים לעבור בשטח חשוף לתצפית אויב. התנועה הואטה עד גמר מעבר "המים" ב-14:15. אז החלו עולים במעלה התלול ממערב לנהר והגיעו לקו ההתחלה לפני 15:00. הם לא נתקלו בהתנגדות של ממש, ולאחר כיבוש "הגמל הקטן" התקדמו לאיטם, כאשר כוח משנה סורק את המערות שבמדרון המזרחי. תוך כדי ההתקדמות פגעו במנ"ט "דרגון" בטנק לפני 17:30, והגיעו

²⁰⁷ פעילות חיל האוויר בשלי"ג, עמ' 128.

²⁰⁸ סלע, תיאור מהלכי הגדוד, עמ' 6; זיהוי ה"גמלים" – גם במרשם אפריאט, לחימת אוגדה 162, עמ' 62.

לתצפיות על מטרות אויב בציר "תיסומן", וצינו לחטיבה מטרות בקטעים לאורך הציר שנתרו עד כה "מתים".²⁰⁹

הטיהור ממזרח לכביש עד הגשר

גדוד 932 פעל בשני צירים והתחיל לנוע זמן מה אחרי הצנחנים, שנעו ברכס "הגמלים". הוא נע איטית לתפוס את הבתים שחלשו על חלקות המטע, ואחרי שתפסוהם, לנוכח אש נק"ל שנידלדלה, המשיכו בטיהור והגיעו לתצפיות אל מאחורי המצוקים שנתנו מחסה לרגלים ולרק"ם הסורי. בשילוב של תצפית ושל תיאום עם השריון נפגעו רק"ם סורי פעיל, שעד כה נחשב פגוע או נטוש.

המג"ד נפצע תוך כדי הטיהור, וסגנו קיבל את הפיקוד. אחרי השעה 17:30 הגיעו הנח"לאים לאזור הגשר, וסמוך ל-18:00 דיווח הגדוד שהכוחות הקדמיים הגיעו במעלה "תיסומן" צפונה עד נ"ג 1066, ליד הפיתול החד בגבול "פריבור" 2-3. לפי המידע מהגדוד, הורה המח"ט אחרי השעה 18:00 לכוחות הטנקים לרדת במורד עד הגשר, לחצותו ולהתקדם במעלה הציר לעבר אל-עזוניה (ב"פריבור" 1). בשעה 19:12 דיווח המח"ט לאוגדה שהגשר בידו ושהשריון מתחיל לחצות צפונה.²¹⁰

"כוח טומי" נמצא ב"סילבאנוס" לכיבוש במחרי, ו"כוח דייר" – ב"אנגומו".²¹¹ ב-9 ביוני עדיין לא התאפשר להפעיל את "כוח טומי" בגלל צפיפות כוחות השריון במדרגה העליונה של עין זחלתא ולאורך הכביש שמדרום לכפר.²¹² גם בבוקר 10 בחודש, כאשר הכוח היה אמור להגיע למסעף "סילבאנוס" ("אדום" 0064) ולעלות על הדרך ההררית הצרה, שררה אנדרלמוסיה באזור. בני"ג 1207, מעט מצפון למסעף, ניצבו טנקים של

²⁰⁹ פעולת הגדוד מתוארת בקיצור בתוך: סלע, תיאור מהלכי הגדוד, עמ' 6 (אולם יש אי-דיוק בתיאור הפעולה ברכס בתחקירי קרבות בשל"ג, עמ' 66, ובעקבותיו – אצל אפריאט, לחימת אוגדה 162, עמ' 61). ראה גם דברי המג"ד בסיכום אוגדה 162, עמ' 84-85. לוח הזמנים ניתן לשחזור חלקי על פי קטעי רשת "ברד", שעות 16:10-17:40, עמ' 120-183. להלן עיקרו: עמ' 135 (שעה 12:00) – נע בשטח פתוח; עמ' 155 (שעה 14:15) – מגמר מעבר המים; עמ' 162 (שעה 14:53) – מתי אתה מתחיל?; עמ' 183-184 (שעה 17:40) (מציינ מטרות על "תיסומן". מצטפא טלאס, בספרו הפלישה הישראלית ללבנון, מערכות, 1988 (להלן: טלאס, הפלישה הישראלית ללבנון), מתאר את הפעולה כהנחתה ממסוקים בשעה 09:00, שאילצה את הסורים "לבצע תמרון התחמקות" ולהיערך מדרום לעין דארה (עמ' 155).

²¹⁰ המידע על גדוד 932 ברשת "ברד" מועט. על הפעולה ראה תחקירי קרבות בשל"ג, עמ' 66-67. באשר לפקודה לגדודי הטנקים 195 ו-532 ראו רשת "ברד", שעה 18:05, עמ' 192 – לעומת תחקירי קרבות בשל"ג, עמ' 67 (שם צוינה השעה 30:16). על דוח החטיבה ראו רשת "כתר", סליל 14, ערוץ 25, שעה 19:12, עמ' 20. אגב, אין כמעט מידע של ממש ברשת "כתר" בשעות 20:21 [9 ביוני] ו-17:08 [10 ביוני].

²¹¹ על פעולת הכוח ב-10 בחודש ראו דברי אל"ם בני טרן באוגדה 162 בשל"ג, סקירות מפקדים, עמ' 6-7, וכן בסיכום אוגדה 162, עמ' 165-167. המידע על הכוח ברשתות לקוי בחסר: אין רישום מרשת הכוח. כאמור בהערה 6 אין כמעט מידע ברשת "כתר".

²¹² לאחר זמן גרס אל"ם טרן שלא "לחץ" על המאו"ג להכניס את כוחו לפעולה כבר ב-9 בחודש (סיכום אוגדה 162, עמ' 171-172).

סמג"ד 195 וקיימו מגע אש עם רגלים סוריים (בדרך כלל כונו "קומנדוי"), שבמסעף "סילבאנוס" 44. גדוד 433 מ"כוח טומי" אמור היה להיכנס ראשון, ואחריו – גדוד 532, אלא שגם התעכבה יציאת הפלוגה של גדוד 195, והאזור נפגע מאש ארטילרית סורית וכן מאש טנקים סוריים, שירו מאזור עין דארה ("בוטנין"). לפני הצהריים הגיע גדוד 433 לני"ג 1274 ומשם – למסעף "סילבאנוס" 44, ונערך לאבטח את האגף ההררי (כלפי "סילבאנוס" 46), והחל לנוע ב"ציר ללא שם" (כפי שכונה ברשתות) – דרך בסלילה, היורדת לעין דארה. בעת הפעולה פגע מסק"ר סורי בנגמ"ש הנדסי וגרם לאבדות. בתנועה איטית הגיע הכוח לפנות ערב להיערכות לכיבוש הכפר במחרי ("אדומים" 1083 ו-1089). שני הכוחות פעלו עתה בצירים מתמקדים, והאוגדה תיאמה כיווני אש.

נגמשיי החרמ"ש נכנסו לכפר אחרי חשכה, והכוח נערך לאבטחה, נוכח פעולה רגלית בלילה.²¹³ גדוד 532 לא הוכנס לציר. כבר לפני הצהריים העבירה האוגדה את הגדוד תחת פיקוד כוח המח"ט, לקראת חידוש ההתקדמות בציר "תיסומן".²¹⁴

בעת שנכנס "כוח טומי" לציר "סילבאנוס", עוד נחזתה אפשרות להמשך התנועה בציר ההררי, החוצה בשטח המיוער. כאמור, היה כוח גדודי עושה את דרכו צפונה בציר "אנגומו", לאורך רכס ברוך. הכוח, בפיקודו של סא"ל גבי אשכנזי, סמח"ט גולני ("כוח דייר"), ועם הכפפתו לאוגדה 162 היה אמור לחבור ל"כוח טומי", כשיגיע למסעף "אנגומו" – "סילבאנוס" (ליד "סילבאנוס" 46), כק"מ ממזרח לבמחרי וכ-200 מ' מעליה. "כוח דייר" פעל לפני כן בכפיפות ל"כוח ורדי" בגיס 446, הגיע לציר "שפך", וב-10 בחודש, עם שחר, כבש את תחנת המכ"ם שמדרומו ("אבונימה", בקצה הדרומי של ציר "שעז"). שם התארגן להמשך התנועה, ובין השאר, קיבל אספקה בהיטס.²¹⁵

בצאת הכוח בציר "שעז" – "אנגומו" הוא מנה פלוגת טנקים מוקטנת מחטיבה 188, שתי פלוגות מגדוד חי"ר 51 בפיקוד הסמג"ד (שחזרו אליו מחטיבה 460), מחצית הסיירת לרבות מחלקת מני"טי "עורב", ופלוגת חה"ן חטיבתית – שנועדה לפעול הן כפלסים הן

²¹³ רשת "כתר", שעה 17:08, עמ' 2–1; שעה 18:00 בערך, עמ' 4–5; שעה 18:38, עמ' 15; שעה 19:50, עמ' 25. בשעה 17:08 נמסר לכוח מידע על אויב במרחק 400 מ' מצפון-מערב ל"אדום" 1083 (רשת "כתר", עמ' 1). דברי אל"ם טרן בסיכום אוגדה 162, עמ' 56–166.

²¹⁴ רשת "ברד", שעה 09:10, עמ' 100–101.

²¹⁵ על כוח סמח"ט גולני עד כיבוש המכ"ם, ראה: יקר, המערכה על מערך ג'זין, עמ' 58–60. את ההספקה בהיטס קיבל אחרי פנייה ישירה של מפקד הכוח לאלוף שמחוני בפיקוד הצפון (ריאיון עם אשכנזי). על פעולתו מכיבוש המכ"ם ובכפיפות לאוגדה 162 ראו ריאיון עם אשכנזי, סמח"ט 1, נערך ב-26 באוגוסט 1982, עמ' 29 ואילך.

כרגליים, אולם לא סופח לה צמ"ה. לצוות גדודי זה צורפה פלגה רפואית מפח"ח (פלוגת חובשים חטיבתית) וחוליית חימוש, שתיהן בנגמ"שים.²¹⁶

מפקד הכוח שיגר בראש את גדוד 51 ואת הטנקים, ובעקבותיהם – הסיירת ופלוגת ההנדסה. הכוח יצא בציר "שעז", הגיע למסעף "אנגומו" והמשיך בדרך ההררית הבלתי סלולה, בגובה 200 מ' ויותר מעל ציר "תיסומן". מוקדם אחר הצהריים, באזור מתג 25, פגע מסק"ר סורי בשני נגמ"שים, האחרונים בשדרת גדוד 51 – נגמ"שי הרפואה והחימוש. שניים נהרגו ועשרה נפצעו – הנפגעים הראשונים של "כוח דייר".²¹⁷ מפקד הצג"ם הורה לסמג"ד 51 להתקדם ולחבור ל"כוח טומי", אולם מחצית הכוח התעכבה מאחורי הנגמ"שים הפגועים שחסמו את הציר, ועבר זמן רב עד שניתן לפנות את הנפגעים ולסלק את הנגמ"שים במדרון. אף שקלו באוגדה להפנות את הכוח המעוכב אחורה ולהורידו לציר "תיסומן".²¹⁸

אחר הצהריים נפגע והוּבַעַר נגמ"ש של הסיירת מירי של מסק"ר סורי (מפקד הכוח גרס שאש נ"מ של "כוח טומי" פגעה בו, אבל אל"ם טרן הודיע לו שהכוח ירה בכיוון הפוך); אולם אש ארטילרית, שנורתה בשוגג על הנגמ"ש הבוּעַר, היא שגרמה לאבדות בסיירת.²¹⁹

החלק הקדמי של גדוד 51 המוקטן הגיע למסעף "אנגומו" – "סילבאנוס" אחר הצהריים, אך שאר הכוח הגיע לשם לפני חצות, וכך חבר למעשה ל"כוח טומי", ואחר כך התרכז "כוח דייר" ב"סילבאנוס" 44 ואבטח עצמו לשארית הלילה.²²⁰ הכוח הרגלי באגף ההררי הוסיף לאוגדה יכולת להפעילו ביום המחרת הן להתקדמות בציר הן לאבטח את האגף של הכוחות האמורים לנוע בציר "תיסומן".

הסיוע הארטילרי והאווירי

²¹⁶ על מבנה הכוח ראו: יקר, המערכה על מערך ג'זין, עמ' 59; השלמות לעניין זה לפי ריאיון עם סמח"ט 1, עמ' 1–2, 30. מקור פלוגת הטנקים מתוך ריאיון עם סמח"ט 1 (זאת לעומת יקר, המערכה על מערך ג'זין, מרשם בעמ' 97. שם נאמר שהיא מחטיבה 514). הפלוגה מנתה 12 טנקים, שלושה מהם נותרו מאחור בגלל תקלות טכניות (על פי ריאיון עם סמח"ט 1, עמ' 24). בליל 9–10 ביוני נותרו רק שלושה פעילים, והאחרים נותרו ללא דלק עד התדלוק ב-10 בחודש.

²¹⁷ ריאיון עם סמח"ט 1, עמ' 31. רשמים מתקיפת המסק"רים והתגובות בגדוד ראו גם בחוברת: גולני ב"שלום הגלילי" (חטיבה 1 חינוך), אוקטובר 1982, עמ' 22–23.

²¹⁸ רשת "כתר", שעות 10: 18, 23: 19, עמ' 10, 22.

²¹⁹ ריאיון עם סמח"ט 1, עמ' 33 וריאיון עם אשכנזי; לעומתם – אל"ם טרן בסיכום אוגדה 162, עמ' 169.

²²⁰ רשת "כתר", שעות 30: 23, 35: 23, עמ' 38, 40.

האגד הארטיילרי האוגדתי החל מתכנס באזור "אוגוסט" – "תיסומן" מ-9 ואילך, לפי יכולתם של הגדודים להשלים את ההתגייסות ואת התנועה המפרכת בצירים הסתומים. לגד"ב 403, שסייע לחטיבה 500 מתחילת המבצע, נוספו הגד"כ האוגדתי 55, גד"כ אוגדה 36 ועוד חמישה גד"בים, ארבעה מהם של האגד ושל גד"ב 670 מאוגדה 90.²²¹ סד"כ ארטיילרי זה סייע לכוחות המתקדמים באגפים ולשריון שחצה את גשר א-צפא בערב. המאו"ג ראה לנכון לשבח את האגד על יעילותו, עד כדי "ביצוע מושלם" במהירות הנחתת האש וכושר התגובה, העסקת המטרות והשמדתן.²²²

הפעילות האווירית ב-10 בחודש סייעה לרתק את הסורים בגזרת עין זחלתא – עין דארה ופגעה בריכוזים הסוריים בדהר אל-בידר ולאורך ציר "מוש". נראה שכוחות האוגדה חשו פחות בסיוע מטוסי הקרב, ולעומת זאת גילו רגישות יתר להופעת מסק"רים סוריים. יתר על כן, הועברו התרעות ברשתות, והכוחות המצטופפים חשו פגיעים. למעשה, פגעו מסק"רים בשני נגמ"שים של "כוח דייר" ובנגמ"ש של "כוח טומי". באותו יום הקצה חיל האוויר שלושה טייסות מטוסי קרב לגזרה המרכזית, ואלה ביצעו 83 גיחות נגד שריון ורכב באעי'מיד (רכס "הגמלים"), בעין דארה ולאורך הצירים "תיסומן" – "מוש" ובדהר אל-בידר. לפי הפירוט, 43 גיחות נערכו בגזרת עין זחלתא, ו-36 גיחות – בגזרת דהר אל-בידר (ועוד ארבע נערכו בגזרת בחמדון, ממזרח לעאליי).²²³ כמו כן הופעלו שני מסק"רים, ששיגרו שלושה טילים נגד שתי מטרות (ולא ברורות התוצאות).²²⁴ סוללות גדוד הנ"מ האוגדתי השתלבו בעיקר בירי נגד מסק"רים סוריים.²²⁵

לקראת הפסקת האש – הדרגים הבכירים בליל 10–11 ביוני

פיקוד הצפון והפיקוד העליון התרכזו בלילה בניצול השעות שנותרו עד להפסקת האש הצפויה בצהרי 11 ביוני, למהלכים לייצוב ההישגים בבקעת הלבנון, לנוכח המידע על

²²¹ לפי מרשם מ-13 ביוני מנה סד"כ א"א 215 : גד"כ 55, גד"בים 403 (סדיר), 531, 8146; גדניים 206; גד"א 5258. אולם גדוד מכמ"ת 419 של האגד הושאר מאחור. לאגד סופחו גד"כ 334 (מאוגדה 36) וגד"ב 670 (מאוגדה 90). השלמת מידע לני"ל – תחקיר סגן המפקד, ב"שלוש הגליל" – תחקיר, עמ' 4; תחקיר קצין אג"ם אגדי, עמ' 13–15.

²²² סקירות מפקדים באוגדה 162 בשלי"ג, עמ' 8.

²²³ פעילות חיל האוויר בשלי"ג, עמ' 128, 131, 143.

²²⁴ שם, עמ' 143; מכתב רע"ן תולדות ח"א מ-31 ביולי 1994. דברי מפקד טייסת מסק"רים 190 בסיכום אוגדה 162, עמ' 104.

²²⁵ דברי מג"ד נ"מ 206 בסיכום אוגדה 162, עמ' 93–95.

כניסת דיוויזיה 3 למערכה, ממזרח ומצפון. הדיון בפיקוד הצפון, בניהולו של שר הביטחון, הסתכם בהוראה להיערך להדוף את מתקפת-הנגד הצפויה של דיוויזיית השריון הסורית, בתוואים שלא יחרגו מקשת 40 ק"מ מגבול הארץ (כמתברר ממטולה). בעיקר במזרח הבקעה עוד נדרשה התקדמות כדי להגיע לטווח זה ולהתקרב לכביש ביירות-דמשק, ואילו ל"כוח יוסי" (פלד) במערב, על ציר "שבתון", אף ניתנה הוראה להיסוג מעט דרומה.²²⁶

אם נגע הדיון לאוגדה 162, נקטה גישה זהירה ואף ספקנית לשאלה אם היא צריכה להמשיך להתקדם לעבר דהר אל-בידר או אף אל מסעף אל-מדירג' ("תיסומן" – "מושי"). מפקד הפיקוד הבהיר לשר שבליה זה האוגדה לא תגיע לכביש, וכי היא נתונה בלחימה קשה. האלופים אברהם טמיר, ראש יל"ל (היחידה לביטחון לאומי), ושגיא, ראש אמ"ן, העירו שאין להתעקש בגזרת האוגדה.²²⁷

הועלו הצעות שהעידו בבירור כי לא ב"אוטוסטרדה" ייעשה המאמץ. מפקד הפיקוד שקל להעביר כוחות מ"זנב האוגדה" לבקעת הלבנון. אלוף (במיל') אהרון יריב, אשר שהה בפיקוד הצפון, העיר שאם החטיבות הסוריות אינן ערוכות בכל כוחן לאורך כביש ביירות-דמשק, רצוי להגיע עד הכביש בגזרת חטיבה 35 (ממזרח לחוף). הרמטכ"ל גרס שהאוגדה תתרום למערכת השב"ש בבקעת הלבנון, בכך שתרתק אליה כוחות סוריים. שר הביטחון שקל לנסות מאמץ מסיבי של חיל האוויר ולהתקדם באיטיות, כדי למנוע אבדות רבות. הוא הודה בכך שזאת "פקודה לא טובה".²²⁸ לקראת סוף הדיון דיברו מפקד הפיקוד והרמטכ"ל במושגים של "לחץ צפונה, והרמטכ"ל הטעים שביקר באוגדה בערב.²²⁹ הנחיות השר לסיכום הדיון פירטו את תפקיד האוגדה: "יש לנסות להגיע לציר הכביש תוך התקדמות איטית במינימום אבדות".²³⁰

הדיון וההנחיות שניסח השר בסיכומו, עשויים לשקף את צמצום המטרות והמשימות עקב האילוצים שהכתיבו את הפסקת האש הקרובה. בתנאים שנוצרו אין עוד

²²⁶ על הדיון בפיקוד הצפון ראו סא"ל שמעון גולן, מבצע שלום הגליל, ניהול המלחמה בדרג האסטרטגי, ה-10 ביוני, תוה"ד-היסטוריה, ספטמבר 1992 (להלן: גולן, ניהול המלחמה, 10 יוני), עמ' 107-147; אורן, גיס 446, פרק 6, פסקה 2.

²²⁷ שם, עמ' 115, 117 (דרורי), עמ' 120 (טמיר), עמ' 121 (שגיא).

²²⁸ שם, עמ' 125 (דרורי), עמ' 126 (יריב, רמטכ"ל), עמ' 137-138 (שר הביטחון).

²²⁹ שם, עמ' 141-142, 144. על תקשורת לקראת בוא מבקר לאוגדה (כמסתבר, הרמטכ"ל) ברשת "כתר", שעה 18:05, עמ' 9. השווה רשת "כתר", עמ' 6, 12.

²³⁰ גולן, ניהול המלחמה, 10 יוני, עמ' 146.

משמעות למסע בגזרה המרכזית, לעומת הציפיות בתחילת המלחמה, וכל שיעשה בגזרה זאת יישאר משני, לעומת המערכה בבקעה.

גורם שלא בוטא בדיון – שנשקל או שנחשב למוכן מעצמו, אבל ראוי שנצביע עליו – הוא שהאוגדה כבר פעלה מעבר לקשת 40 הק"מ, והתקדמות לכביש "מוש" בוודאי הייתה חורגת מעבר לטווח זה, והרי לנוכח מגבלת הטווח הורו ל"כוח יוסי" לזוז אחורה בציר "שבתון". מכל מקום, מאז הדיון בפיקוד הצפון לא דחק כל דרג בכיר באוגדה להגיע עד הכביש.

ההכנות, תחילת ההתקדמות והפסקת האש מליל 10–11 ביוני

התוכניות וההכנות

מפקדת האוגדה הייתה מודעת לאפשרות של הפסקת אש מוקדמת, מאז שקיבלה את ההתראה – כשאר האוגדות – על הפסקת אש אפשרית כבר בשעה 20:00 ב-10 בחודש. לאחר זמן אמר תא"ל עינן שההודעה "הבהילה אותנו".²³¹ כשהגיע הרמטכ"ל לאוגדה אחרי חשכה, נועד עימו ועם מפקדי הכוחות החטיבתיים והרגיעם שאין הפסקת אש לפי שעה.²³² לדברי המאוי"ג, הודיע לו הפיקוד בשעה 04:00 בערך על סיכוי שהפסקת אש תיכנס לתוקפה בשעה 14:00, וסוכם שיש להיכנס להתקפה בסיוע אוויר, כדי להגיע לאזור הכביש בצהריים.²³³

מרדת הלילה התארגן כוח מח"ט 500 לתנועה, ודחפור כבד קודם לראש השדרה. המח"ט הורה לגדוד החיר"ם לרדת מאע'מיד ל"צומת" ("אדום" 9087), מסעף "ביינהיים" – "תיסומן" ולהשאיר למעלה פלוגה, עם כוח של טנקים, שיועלה אליה.²³⁴ גדוד נח"ל 932 אבטח את הגשר, והפלסים של גדוד חה"ן 601 קודמו להכשיר ולשפר את המעבר.

²³¹ שם, עמ' 68. ברשת האוגדה לא מצאנו ההודעה, ייתכן בגלל היעדר קטעים.

²³² סקירות מפקדים, דברי המאוי"ג באוגדה 162 בשל"ג, עמ' 11. מח"ט 500 זכר שהרמטכ"ל העניק לו את המינוי.

²³³ שם. ייתכן שאין השעות מדויקות כל צורכן. ההודעה לא נרשמה ברשתות, ואולי הועברה בטלפון. עוד ייתכן שמפקד הפיקוד הגיע לאוגדה אחרי 06:00 ותדרך את המפקד (רשת "כתר", סליל 16, ערוץ 25, שעה 06:10, עמ' 122; שעה 06:17, עמ' 24. לאחר שנים לא זכר המאוי"ג שמישהו מהפיקוד הגיע באותו בוקר, או שהוא עצמו קיבל הוראות מהפיקוד. הוא זכר שבעת בירור העניין אמר מפקד פיקוד הצפון שהודיע את המועד לקצין האג"ם האוגדתי בשעה 04:00 [1 ביוני] בערך, אולם הלה לא זכר זאת.

²³⁴ רשת "ברד", שעה 32:18, עמ' 202; שעה 50:18, עמ' 209–210.

הללו הוצרכו לסלק טנק סורי שבער, וחששו מפיצוץ. מפעיל צמ"ה העז והצליח לדחוף את הטנק, אף שאירע פיצוץ.²³⁵ גדוד 195, ועימו פלוגת צנחנים, יצא במעלה הכביש כדי להגיע ל"פאתי הכפר העליון" (הכפר נבע א-צפא), עד "עיקול הטנק" בקו "פריבור" 2-3. לצנחני גדוד 9263 נאמר להמשיך רגלית עד "הכפר הבא", במרחק 2 ק"מ (כמתברר באל-עזוניה). אחר כך שינה המח"ט את הוראתו לצנחנים – להתקדם רכוב מ"הצומת", וב-30: 20 יצאו קדימה.

בחוד שבכביש אירעה תקלת אש מפגיעת טנק בצמ"ה, ובעקבות זאת נפגעו פלסים. שוב נחסם הכביש לזמן-מה, אולם הפעם סולק העיכוב תוך פחות מעשר דקות.²³⁶ אולם מדרום לגשר שוב נתהווה "פקק" של יחידות שריון. עקב הוראות המח"ט לערוך את השדרה בסדר מסע נדחקו היחידות קדימה. (בדיעבד, נראה שמוטב להיערך לתנועה, כשהיחידות בחנויניהן, ו"להעלותן" לציר אחת אחת, לקטע פנוי של הציר עד לחניון הבא, צר ודחוק ככל שיהיה, ובלבד שהצירים יישארו פנויים).²³⁷ בשעה 00: 22 [10 ביוני] דיווח המח"ט על מיקום הכוחות הקדמיים: על הכביש, 400 מ' מדרום ל"אדום" 0103 (כלומר, הם הגיעו למסעף לאעימיד, בכניסה הדרומית לאל-עזוניה, בגבול "פריבור" 1-2); ב"אדום" 9096, בקצה הצפוני של אעימיד. במידע על האויב ציין ריכוז ב"עיקול הגדול של 'בונוטין'".²³⁸

בשעה 07: 23 בערך הודיע המאו"ג למח"ט שנותר זמן ורצוי שיספיקו לנוח. כשעה לפני כן, אחרי יציאת הרמטכ"ל, שידר למח"ט דברי עידוד: "האנשים שלך עשו עבודה יפה מאוד".²³⁹ הוא היה מודע לעייפותם, ולאחר זמן שיבח, ביחוד, את מאמצם של צנחני המילואים, וסיכם את מהלכי האוגדה ב-10 בחודש במלים שהביעו סיפוק: למחרת (ב-11 בחודש) אנו מתחילים את ההתקפה, בדיוק כפי שתכננו אותה שני לילות קודם לכן [בליל 8-9 ביוני], למרבה האירוניה, וההתקפה הזאת הולכת לאט ומתגלגלת והכול בסדר, וישנה תחושה שהזמן לא מציק לאף אחד; להפך, התחושה העיקרית היא

²³⁵ תחקירי קרבות בשל"ג, עמ' 67-68. כן: מקהניר-חינוך, חה"ן בשל"ג, אפריל 1984, עמ' 32-33. את זיהוי "הצומת" ראו גם "ביציאה מהגשר": רשת "ברד", סליל 14, ערוץ 8, שעה 19: 55, עמ' 5.

²³⁶ רשת "ברד", שעה 19: 21, עמ' 216; שעה 19: 30, עמ' 219; שם, סליל 14, ערוץ 8, שעה 20: 00, עמ' 8; שעה 20: 30, עמ' 19.

²³⁷ שם, שעה 20: 50-20: 56, עמ' 25-26, 28-29.

²³⁸ שם, שעה 21: 00, עמ' 30-31. השוו שם, שעה 21: 50, עמ' 39-40. ראו פרק ז', פסקה ג', סעיף "מנהלה וקשר".

²³⁹ שם, שעה 21: 50, עמ' 38-39.

לחסוך באנשים ובידיעה שיש לעשות זאת במסודר, ועם מינימום נפגעים, ולצאת לכביש
ביירות-דמשק. ואכן זאת התכנית שמתגלגלת.²⁴⁰

נראה שתוכנית האוגדה ל-11 ביוני פורטה למפקדי הכוחות במפגש שבערב, בנוכחות
הרמטכ"ל או אחרי צאתו. התקשורת ברשתות מאפשרת לעקוב אחרי פרטים, אם נדרש
תיאום מתחילת התנועות, עם שחר:

1. כוח המח"ט אמור היה להתקדם בציר "תיסומן" אל מסעף "מוש" ולהיות נכון לפנות
מצפון לעין דארה לדרך העפר הפונה לדהר אל-ביידר (תוואים לזיהוי הדרך: "אדומים"
2,113, 3,123, 4,125.

2. "כוח טומי" אמור היה לאבטח את האגף בציר "סילבאנוס", לרדת ב"ציר ללא שם" לעין
דארה, ולהיות נכון לפנות לדרך העפר שמצפון לעין דארה.

כגבול גזרות בין שני הכוחות נקבע "גמר העיקול" ב"בונטיין" (ה"פרסה" שבקצה
המזרחי של העיקול).²⁴¹

מבוקר 11 ביוני נאמר ל"כוח טומי" שמשימתו היא לאבטח את אגפו של כוח
המח"ט, בתנועה לעבר "סילבאנוס" 50, אולם "כוח דייר", האמור לנוע בציר, נעצר
כשעלה על מוקש כבר ב"אדום" 3081 (כק"מ מצפון-מזרח למתג 46). כוח זה קיבל הוראה
להתקדם רגלית לתוואי השולט הבא ממזרח לציר – "אדום" 3,087,²⁴² ואילו למח"ט 500
נאמר שמשימתו הראשונה היא להגיע עד הצהריים ל"תיסומן" 58, כ-1.5 ק"מ מדרום
למסעף "מוש", נקודה שממנה ניתן לשלוט באש על כביש ביירות-דמשק.²⁴³

²⁴⁰ שם, שעה 07:23, עמ' 56. רישומי רשת "ברד" נפסקים בשעה 09:00 [11 ביוני], עמ' 67.
²⁴¹ לוגיסטיקה בהתקפה, עמ' 18. על עיכוב בכוח המח"ט בגלל "עייפות של 939" ראו שם. כעבור שנים חזרו
המאויג והמח"ט וציינו גורם זה (ריאיון עם גורם זה (ריאיון עם עיני; ריאיון עם רובין).
²⁴² פרטים על התוכנית ראו: רשת "כתר", סליל 14, ערוץ 25, שעה 00:23, עמ' 35-37. גבול גזרות – שם, סליל
16, ערוץ 25, שעה 00:06, עמ' 21.
²⁴³ שם, שעה 06:25-30, עמ' 26-27.

הפעילות מ-11 ביוני עם שחר

מפקדת האוגדה ציפתה לתחילת תנועה משעה 08:00, וב-20:08 ביקש הקמב"ץ משני הכוחות לדווח על "כל תזוזה" שלהם.²⁴⁴ אולם ההכנות לתנועה הופרעו מדי פעם בגלל התרעות על מטוסים ועל מסק"רים, ובו-בזמן הופיעו גס מסק"רי חיל האוויר באזור. מטוסי חיל האוויר החלו לתקוף השכם בבוקר באזור עין דארה-דהר אל-ביידר, נערכו 52 גיחות, 28 מהן באזור עין דארה ו-24 בדהר אל-ביידר. מתקיפה בשוגג נפגע "כוח טומי", ושניים נפצעו.²⁴⁵ שני זוגות מסק"רים דיווחו על פגיעות בתשעה טנקים סוריים,²⁴⁶ אך מסוק אחד נפגע מאש כוחותינו; אנשי הצוות נחלצו.²⁴⁷ האגד הארטילרי פעל בהיקפו המלא, עד שהאש פסקה למעשה. תפוקת הפגזים של האגד מעידה על התלות באש של גדוד יחיד עד שרוכז אגד של ממש: נורו בסך הכול כ-8,500 פגזים, אבל יותר ממחציתם – 4,500 פגזים – ירה גד"ב 403, שמתחילת המבצע פעל בכפוף לאוגדה.²⁴⁸

נראה שקצרה רוחו של מפקד "כוח טומי" לנוכח האיטיות בהכנות ולנוכח האזהרות מפני נפגעים, בנוסח "בזהירות, בזהירות, חבל על כל נפגע". בשעה 09:00 אף התלוצץ ברשת: "מתי גומרים? זה יום ששי".²⁴⁹ לאחר מעשה יש בדברים מן האירוניה. בהמשך הבוקר עלתה אוגדה 36 על הרשת האוגדתית, והתקבלה התרשמות שאותה אוגדה יוצאת מזרחה למעצר בית א-דין ("טריקולורי"), שגם ממנה עולים צירים צפונה. לקראת ההתקדמות יצא המאו"ג בנגמ"ש והתמקם ליד החפ"ק של מח"ט 500. בשעה 11:00 הודיעה מפקדת האוגדה ל"טומי" שכוח המח"ט עומד לצאת צפונה, אבל

²⁴⁴ יומן חפ"ק 162, שעה 08:20 [11 ביוני].

²⁴⁵ סימני התרעה ואף בהלה מפני מסק"רים ראו שם, עמ' 31-32; ניסיונות זיהוי, שם, עמ' 32-35; מידע על מיגים ועל הוראות "חדל", שם; על פעולת המטוסים והמסוקים של חיל האוויר ראו פעילות חיל האוויר בשל"ג, עמ' 150, 157.

²⁴⁶ דוח צוות בראשות אלון אורי אור לפני הרמטכ"ל שעסקה בנושא היפגעות כוחותינו בידי כוחותינו. ראו: לשכת הרמטכ"ל-מזכירות הפיקוד העליון, היפגעות כוחותינו ע"י כוחותינו בשל"ג, 26 בינואר 1983, עמ' 567-569.

²⁴⁷ על הפלת מסוק חיל האוויר ראה: פעילות חיל האוויר בשל"ג, עמ' 150. נראה שהמסוק נפגע מאש "כוח טומי" (שם, עמ' 567. השווה סיכום אוגדה 162, עמ' 105 (מפקד טייסת 190), 170 (אל"ם טרן). ראה יומן חפ"ק 162, שעה 09:46 [11 ביוני]: "מסוק פגוע בתיסומן 78' [צ"ל: 48], הטייסים שבמסוק הפגוע – בסדר"; מידע זה לקוי בחסר: המסוק, מסוג "להטוט", פעל מקרבת "כוח דייר" באזור "סילבאנוס" 46, וכאשר נפגע, נחת סמוך לכוח. הטייסים פונו במסוק "סייפן" של חפ"ק האוגדה. מסוק "ייסעור" פינה את ה"להטוט" הפגוע (רס"ן דני שניידר מטייסת 190 בסיכום אוגדה 162, עמ' 104-105; הסגן, שם, עמ' 17-18; ריאיון עם אשכנזי; מידע משלים מענף תולדות ח"א).

²⁴⁸ "שלום הגלילי" – תחקיר, עמ' 17.

²⁴⁹ רשת "כתר", שעה 08:25 בערך, עמ' 43; שעה 08:45, עמ' 45.

בשעה 30: 11 בערך טרם הושלמה היערכות הכוחות. ואילו בגזרת "טומי" עלו שני כלים על מוקשים ונתקבל מידע מעודכן על האויב בעין דארה.²⁵⁰

העצירה טרם התנועה

ענה נכוננו הגלגלים לנוע, אולם בשעה 53: 11 בערך נעצרו בהוראה: "נסיך מוסר: 12: 00 הפסקת-אש, הפסקה ל-15 דקות, אם האויב ימשיך לירות, נתקדם".²⁵¹ המאו"ג עוד ניסה "להזיז" את הכוחות ואת הדרגים שמעליו, ודיווח שהוא מתכוון להגיע ל"תיסומן" 58 ל"שליטה על הכביש", ורוצה לנוע ב-30: 12, אם הסורים ימשיכו לירות. לכוחות הורדו פקודות להיכון לנוע.²⁵² בשעה 15: 12 אף דיווחה האוגדה על ירי ארטילרי סורי ועל הוראה שניתנה לאגד הארטילרי להשיב אש. בשעה 45: 12 דיווח המאו"ג לסגנו שהוא "מעלה עכשיו את אחד [כוח מח"ט 500] ומתחיל להוציא אותו להתקפה, וליטומי אישר לפתוח באש על הכלים שממול, בנכונות לנוע כעבור דקות מספר. אלא שבשעה 00: 13 ניתנה הוראת 'נסיך': 'שלילי'.²⁵³

למעשה, ההתקדמות נמנעה כאשר הכוחות הקדמיים ניצבים (ממזרח למערב): "דייר" ב"סילבאנוס" 44, גדוד נח"ל 932 בני"ג 1237 (דר אל-מצר) ממזרח לאל-עזוניה, וחסימה מוצבת באזור "בורגלן" אל-מריגית, בציר "ביינהיים", כלפי כוחות אם יגיעו ממערב, מצפון לנהר א-צפא.²⁵⁴

האם שוב חסרו לאוגדה רק אותן שעות קצרות אחרונות? לאחר מעשה ניתן להעיר ששעות הבוקר, מעלות השחר, לא נוצלו בתחושה שאכן "הזמן קצר והמלאכה מרובה". אחרי ההפוגה של ליל 10–11 ביוני אפשר היה לצפות לפעולה מזורזת בשני הצירים, אך זאת נשתתה. בשעת מעשה העיקה העייפות, כדברי המאו"ג, אך מתברר שהרהר בכך לאחר מעשה. בסיכום אוגדתי לאחר מעשה סיפר על תביעתו מן הפיקוד לאשר את המשך

²⁵⁰ על אוגדה 36 רשת "כתר", שעה 10: 00, עמ' 53, 57, 60. על יציאת חטיבה 500, שעה 11: 00, עמ' 61; על האויב ב"בוטוין", שעה 11: 30 בערך, עמ' 66. בשעה 11: 35 הודיעה חטיבה 500 שטרם נערך כוח על "אדום" 1113, מדרום-מערב לעין דארה (שם, עמ' 67). על ייקוש בגזרת "טומי" – שם, שעה 11: 07, עמ' 62.

²⁵¹ שם, שעה 11: 53, עמ' 71; 162, סגן, עמ' 11.

²⁵² שם, שעה 11: 55–12: 00, עמ' 74–72.

²⁵³ שם, שעה 12: 45–12: 47, עמ' 82; שעה 13: 08, עמ' 86.

²⁵⁴ שם, שעה 14: 05 בערך, עמ' 95.

הפעולה לכמה שעות ועל הבטחת מפקד הפיקוד "תקבל אותן". אולם על פי הידוע, לא פעל הפיקוד העליון להזיז את הממשלה מהשעה שנקבעה.²⁵⁵

בהיפסק האש

כאשר נדמו התותחים והמקלעים, היו הכוחות הקדמיים ערוכים להתקדמות, אולם משהוברר שהפסקת האש נשמרת ומתחילה להתייצב, עלה הצורך לשפר את ההיערכות להגנת "הקווים" המסתמנים. לפי מגמה זו, גם הוחזרו כוחות קדמיים והועברו לתוואי הגנתי. היערכות זו הושלמה בגזרת האוגדה תוך זמן קצר יחסית, וכן הוחזרו השדרות הגדודיות לחניונים מאובטחים.²⁵⁶

לנוכח הצורך הדחוף לשפר את ההספקה אחרי הפעילות המאומצת הורה מח"ט 500 לקצין התחזוקה לחבור לחטיבה מן המפקדה העיקרית האוגדתית. נקבעה נקודת מפגש, קצין התחזוקה יצא בערב קדימה בגיפ עם עוזרו ועם קצין ההספקה, אך מסיבה שלא הובררה חלפו שלושת הקצינים על פני הטנק שניצב על הכביש, אל מעבר לקו הקדמי, נכנסו לשטח סורי, ובהיתקלות נהרגו שניים. כשנודעה ההיתקלות למח"ט, ב-30:19 בערך, החליט לצאת בעצמו קדימה רגלית כדי לנסות לחלץ. כאשר שכבו חילופי הירי, הצליח עוזר קצין התחזוקה לחזור אל הגיפ, וחמק אחורה.

המח"ט, שתפס מחסה בהיפתח האש, המתין עד שתיפסק. היעלמותו הכתה גלים: המאו"ג דיווח לפיקוד בשעה 20:37, והרמטכ"ל עדכן את שר הביטחון. האוגדה הכינה כוח חילוץ פלוגתי, ובינתיים חזר המח"ט לקראת 00:22. כוח החילוץ יצא והצליח לפנות את גופות הקצינים שנהרגו.²⁵⁷

השבוע הראשון לפעולת האוגדה, שהושתתה, כאמור, בעיקר על חטיבה 500, היה "טבילת אש" למפקדים שפעלו בתפקידיהם אלה בדרג האוגדתי והחטיבתי, ואף האירוע

²⁵⁵ דברי המאו"ג בסקירות מפקדים באוגדה 162 בשל"ג, עמ' 11-12. על החלטת הממשלה ראו: נאור, ממשלה במלחמה, עמ' 82-83.

²⁵⁶ אפריאט, לחימת אוגדה 162, עמ' 65; תחקירי קרבות בשל"ג, עמ' 68.

²⁵⁷ אפריאט, לחימת אוגדה 162, עמ' 65; יומן חפ"ק 162, עמ' 12-13 (קטעי מידע משעה 19:47 עד 21:47); מחברת צוות היסטוריה 7-8, שעה 20:37-20:40, עמ' 77. המקרה לא נדון בדיונים מסכמים ולא בלוגיטיקה בהתקפה. על הגרסה הסורית ראו: טלאס, הפלישה הישראלית ללבנון, עמ' 160. ב-3 במאי 1996 בידיעות אחרונות פרסם מרדכי אלון את הכתבה "היום בו נעלם האלוף דורון רובין". לפי כתבה זו, אמור היה הכוח הקדמי להניח מחסום אבנים על הכביש. למעשה הוצב טנק, אבל לא הונח מחסום. מכל מקום, הגיפ עבר את הרק"ם הקדמי והמשיך (אלון, שם, עמ' 13; ריאיון עם רובין).

האחרון שלאחר הפסקת האש אולי יכול להמחיש את רצונו של מפקד חדש בחטיבה לזכות באמון אנשיו.²⁵⁸

לאחר כשבוע הוטלה על האוגדה המשימה להגיע לכביש ביירות-דמשק בציר הררי עוקף, בתהליך מדיני-צבאי שזכה לכינוי "זחילה".²⁵⁹ באותו שבוע שלישי ללחימה המחישו המפקדים והלוחמים שאכן הפיקו לקח מהמסע בשבוע הראשון, והללו נעו, נעצרו ונעו עד שנעצרו לפני הזינוק האחרון אל היעד.

²⁵⁸ המח"ט, בריאיון למרדכי אלון, אמר שתחילה רצה לדעת מה קרה לקציניו, ולדבריו: "זה היה אינסטינקט בלתי נשלט". שם, עמ' 14. המאוי"ג זכר ש"כעס מאד" על המח"ט, אך גרס שהאירוע "תרם להערכה הרבה" של חיילי החטיבה למפקדם (שם, עמ' 18).

²⁵⁹ תוה"ד-היסטוריה, הזחילות לכביש ביירות-דמשק (20-25 ביוני 1982), כתב יד של סא"ל שמעון גולן, בהכנה.

פרק ז' לאחר מעשה

המטרות והתוצאות

ישראל

המסע אל מעבר דהר אל-ביידר במרום הר לבנון נועד להכריע את מבצע "שלום הגליל". מעבר כוח שיתבסס בכביש ביירות-דמשק, ינתק את ביירות ויאיים לרדת מזרחה לתוך בקעת הלבנון, נראה כדרך טובה להשגת מטרות המבצע בלבנון. בתוך כך יתאפשר לכוח לסכל ניסיון התערבות סורי ממערב לבקעה, ללחוץ על הכוח הסורי שבביירות להתפנות משם (צפונה או צפון-מזרח) ולאיים מהאגף על כוחות סוריים שייערכו בבקעה כלפי כוח ישראלי המתקדם בה מדרום.

בתכנון לפני המלחמה נשקלה הנחתת כוח מוטס, עם מסע מהיר בגזרת ההר המרכזי, כדי לחבור בהקדם לכוח המונחת. גם לאחר ביטולן של ההנחות ייחסה התוכנית חשיבות למסע המהיר של אוגדה 162 המוקטנת.

המתכננים ביקשו להפתיע את הפיקוד הסורי בבחירת ציר מסע שלא "יסגיר" כוונות, עד שהכוח האוגדתי יעמיד את הסורים בפני עובדה, מאוחר מכדי להגיב ביעילות. מנחם בגין, ראש הממשלה, נלהב מהרעיון המבצעי עד כדי כך שתיאר "תכסיס של חניבעל"²⁶⁰.

אבל מפרוץ המלחמה כורסמו הסיכויים להשגת המטרה המוגדרת כי מדי פעם נעצרה האוגדה במסע התקדמותה. כפי שראינו, נבע העיכוב מהחלטות בדרג המדיני על קידום האוגדה מעבר לקווים מסוימים צפונה, כגון מעבר האוולי בליל 7-8 ביוני והעלייה על ה"אוטוסטרדה" בצהרי 8 בו. אולם אז עדיין שאף הפיקוד העליון להגיע אל הכביש, ואם לא עד דהר אל-ביידר – לפחות לצומת אל-מדירג'.

אולם מטרה ראשונה זאת נזנחה למעשה מאז ההיתקלות בעין זחלתא, אשר אירעה, כאמור, אחרי ההתקפה הישראלית על המערך הסורי בג'זין, התקפה שהעתיקה את המאמצים מזרחה. הפיקוד הבכיר ביטא את שינוי הדגשים כלפי הגזרה האוגדתית בדבריהם של סגן הרמטכ"ל ושל מפקד הפיקוד למאו"ג ב-9 ביוני. אז טרם פרצה האוגדה

²⁶⁰ נאור, ממשלה במלחמה, עמ' 57; שם, הערה 18, עמ' 60; השווה זאב שיף ואהוד יערי, מלחמת שולל, ירושלים ותל אביב: שוקן, 1984, עמ' 145.

את הדרך אל גשר א-צפא, אבל גם אחרי שהצליחה בכך ב-10 בחודש בערב, לא ראה הפיקוד הבכיר בהתקדמותה צפונה אלא מאמץ משני, והורה לאוגדה אך "לנסות" להתקדם אל הכביש, ובלבד שתישמר מאבדות כבודות.

מההיבט האוגדתי כשלעצמו, ניתן להרהר אם דבקה במשימתה המקורית ודחפה קדימה עד ההיתקלות ב-8 ביוני בלילה, ובאיזו מידה פעלה כך. מאז ואילך נהגו המאו"ג ומפקדי הכוחות כפי שציפה וכפי שהורה הפיקוד הבכיר. ראינו שב-11 בחודש בבוקר השתתתה האוגדה בהכנות לתזוזה, אך לא ראינו שהפיקוד הבכיר דרבן או "דחף" אותה. ספק אפוא אם ראוי המאו"ג לביקורת על איטיות באותן שעות אחרונות, אף כי הביע ביקורת עצמית על "ההחמצה".

בסיכום, בשבוע הראשון לא ביצעה אוגדה 162 את המשימה שהוגדרה לה בפרוץ המלחמה, ומליל 8–9 ביוני לא הייתה זאת עוד משימתה למעשה, ואף לפי נוסח ההוראות שניתנו לה. ההישג המערכתי שלה ניתן להסתכם בחציית נהר א-צפא ובהשתלטות על צירי הרוחב הנמשכים מצפון לגדת הנהר מערבה. הישג זה פתח לאוגדה אפשרויות מבצעיות למערכת "הזחילה" צפונה בשבוע השלישי למלחמה, כאשר הגיעה לכביש בגזרת בחמדון.

סוריה

מהלכי הפתיחה של מבצע "שלום הגליל" הותירו את הסורים תוהים על היקף המבצעים ועל מטרתיהם, ובכל אופן לא מיהר הפיקוד הסורי להסיק שצה"ל אמור לפעול נגדו. נראה שגם ההיתקלויות הראשונות בכוחות הסוריים הקדמיים ממזרח לליטני ובהר לבנון ב-7 בחודש עוד לא הביאו את הפיקוד הסורי להערכה חד-משמעית.

המהלכים האיטיים ממזרח לליטני אולי התפרשו כנועדים לפגוע במחבלים בלבד. אם הבחינו בכוחות צה"ל בגזרה המרכזית, ראו אותם פונים מערבה, ואת התגבור הסורי של מערך ג'זין אפשר להבין כאמצעי הגנתי בעיקרו. אך דומה שהספקות הסוריים נעלמו, כאשר כוח ישראלי פנה לתקוף את ג'זין בצהרי 8 בחודש.

כמעט באותו זמן גילה כוח מח"ט 500 את השיירה המנהלתית הסורית שחמקה מג'זין בציר "צוק", ופתח עליה באש. לאחר מכן בצה"ל נטו להעריך שתקרית ה"מטווח" גילתה את נוכחותו של הכוח המשוריין הישראלי בגזרה המרכזית, וגילוי זה גרר תגובות

סוריות – תקיפת מסק"רים באזור מסעף "אוגוסט" – "תיסומן" ושיגור כוח של קומנדו ושל שריון לעין זחלתא.

מצטפא טלאס, שר המלחמה של סוריה, ועורך הספר "הפלישה הישראלית ללבנון", מציג גרסה שונה עד כדי להפתיע. ההיתקלויות בציר "טיין" ב-7 בחודש מתקשרות אצלו רק למערכה על ג'זין. לעומת זאת הוא כורך את המהלכים בציר "תיסומן" עם פעולת הכוחות שנחתו מן הים מצפון לצידון. בין השאר, הוא מונה את כיבוש העיירה בית א-דין ("גרודניה", במסעף "טריקולור" – "תיסומן"), "כדי לנתק את היחידות הסוריות בג'זין ממפקדתן בבחמדון".²⁶¹ ובכן, לדבריו, היו אלה כוחות שנחתו מצפון לצידון ובאזור דאמור, והללו הגיעו ל"אוטוסטרדה":

הנחיתה מהים באה כדי לסייע להתקדמותם המהירה של כוחות שריון וחרמ"ש ישראלים, שנעו במהירות בציר החוף... מגמתם להגיע לכביש הבינלאומי דמשק – ביירות, בצומת אלמדירג'... כוחות אלה פנו מזרחה באזור דאמור, וחלוצי הכוח הגיעו לבית אל-דין ב-8 ביוני, בשעה 15:00.²⁶²

נגד כוחות אלה שוגרה יחידה סורית קלה, התפתח קרב עם הישראלים בשעות אחר הצהריים, תגבורת טנקים הגיעה בשעה 17:30, ומשימת הכוח הייתה "למנוע בכל מחיר את הגעתו של האויב לכביש הבינלאומי".²⁶³

אם גרסה זאת אכן משקפת את מה שידע הפיקוד הסורי, ניתן להסיק שמסע האוגדה נתפס כאיום לסורים רק משהגיעו כוחותיה ל"אוטוסטרדה", וכי יחידות הקומנדו והטנקים שלהם הגיעו לעין זחלתא אך שעות מספר לפני החוד של חטיבה 500. אם כך, יש כאן עוד הארה למשקלם של העיכובים במסע האוגדה עד ההיתקלות. מכל מקום, הסורים הם שהקדימו ונערכו בחופזה, והם שהשיגו את מטרותם, עד הפסקת האש ב-11 בחודש. ראוי לציין שהצליחו, אף כי לא פוצצו את בורות הייקוש שבעין זחלתא. יתר על כן, אוגדה 162 לא פתחה את הציר העוקף "גהצן".

²⁶¹ הכותרת של פרק ה' היא: "הפלישה לג'זין והקרבות בהר". הפסקה הראשונה היא: "הקרב על ג'זין" (טלאס, הפלישה הישראלית ללבנון, עמ' 143). על כיבוש בית א-דין ראו: שם, עמ' 149.

²⁶² שם, עמ' 150.

²⁶³ שם, עמ' 152. גרסת טלאס מובאת גם אצל ראובן אבי-רן, מלחמת לבנון, מסמכים ומקורות ערביים, כרך ב – המלחמה, תל אביב: מערכות, 1997.

אבדות כוח אדם וציוד לחימה במערכה היבשתית

צה"ל

על פי סיכומי האוגדה על אבדות כוח אדם, במסע האוגדתי נהרגו 28 לוחמים (ועוד 11 בחטיבה 211 שפעלה בציר החוף) ובשני הצירים נפצעו 264.179²⁶⁴ בסקירת קרבות עין זחלתא צוין כי 11 נהרגו, וחמישים נפצעו, אולם נראה שכאן נמנו רק חיילי חטיבה 500, ובכללם גדודי החיר"ם והנח"ל.²⁶⁵ לאלה יש להוסיף את גדוד שדה חה"ן 601 – שבעה הרוגים, ו-11 פצועים;²⁶⁶ בכוח סמח"ט 1 – לפחות שמונה הרוגים, ועשרה פצועים.²⁶⁷

אבדות רק"ם

מהטנקים של חטיבה 500 שנפגעו או שיצאו משימוש, הוחזרו לשירות כמעט כולם. אבדו שניים – טנק שנשרף מפגיעת מסק"ר ב"תיסומן" 45, וטנק שרוף בעין זחלתא על מעביר המים (הטנק שהתהפך והידרדר במדרון, הוחזר לשימוש).²⁶⁸ נראה שצריך להוסיף אבדות רק"ם ביחידות שמחוץ לחטיבה, כגון גדוד 532, ונגמ"שים שנפגעו ממסק"רים בכוחות "דייר" ו"טומי". לסיכום, נראה כי אבדות כוח אדם נאמדות בכ-30 הרוגים וכן 70–80 פצועים.

אבדות רק"ם: שני טנקים ומספר נגמ"שים שהושמדו, ורק"ם שנפגעו או התקלקלו והוחזרו לשימוש. יצוין שנגרמו אך מעט אבדות מפגיעות הדדיות של כוחותינו.²⁶⁹ ייתכן שהדבר נבע מהמיומנות של כוחות שעיקרם סדיר.

האויב

אין מידע מדויק על מחבלים שנהרגו במסע האוגדה. אשר לסורים ממקורות מודיעין נוכל לציין אבדות בחטיבות שיחידותיהן היו מעורבות בקרבות עם אוגדה 162. אולם יש לפקפק בנתונים מטעמים אלה:

1. לא הבחינו בין אבדות בשבוע הראשון ובין אבדות מאוחרות יותר.
2. לא הבחינו בין יחידות שפעלו במגע עם אוגדה 162 ובין יחידות אחרות.

²⁶⁴ דברי המאוי"ג, אוגדה 162 בשל"ג, עמ' 14. עשרה נהרגו מחטיבה 500, אין נעדרים (סקירות מפקדים, מח"ט 500, שם, עמ' 5).

²⁶⁵ תחקירי קרבות בשל"ג, עמ' 69.

²⁶⁶ סקירות מפקדים באוגדה 162 בשל"ג, עמ' 8.

²⁶⁷ ריאיון עם סמח"ט 1, עמ' 31, 33.

²⁶⁸ סקירות מפקדים, מח"ט 500, באוגדה 162 בשל"ג, עמ' 5.

²⁶⁹ לעומת מיעוט אבדות מאש כוחותינו באוגדה – למשל אצל: אורן, גיס 446, פרק 7, פסקה 2.

3. אין נתוני מודיעין על אבדות לוחמי החי"ר ("קומנדו").

לפי הנתונים, חטיבה 85 איבדה ארבעים טנקים וספגה כ-250 הרוגים ופצועים, וחטיבה 62 איבדה כשלושים טנקים, וספגה עשרות פצועים והרוגים.²⁷⁰ באשר לעין זחלתא: עשרות הרוגים; רק"ם – שלושים טנקים, חמישה-שישה נגמ"שי בן-אם-פלי²⁷¹.1-

בהערכת אבדות הרק"ם יש להבחין בין פגיעות והשמדה, ואין לנו נתונים על כלים שהוחזרו לשימוש.

מתצפיות ומהאזנה התקבלה תמונת אבדות בכוח הסורי, עד כדי כך שהתקשה להחזיק מעמד, אחרי שנהדף מהמדרגה העליונה של הכפר ב-9 ביוני לפני הצהריים, ונראה שהוצאת הרק"ם מרכס אעי'מיד לביל 9–10 מנעה אבדות רבות יותר לרק"ם הסורי. מכל מקום, כיוון שהצטוו לעמוד "בכל מחיר", אכן סבלו הסורים אבדות של ממש.

עניינים לעיון

הלחימה בציר הררי

זמן קצר לפני פרוץ מלחמת שלום הגליל נסקר כיבוש סוריה ולבנון בידי הבריטים במלחמת העולם השנייה, ב-1941. הסקירה נכללה בחוברת עיונית שנושאה לוחמה בשטח הררי.²⁷² בעקבות המערכות של קיץ 1982 היה מי שתמה: "עד מתי נמציא מחדש את הגלגל?" והזכיר שוב את הלקחים מניסיון הבריטים.²⁷³ הנופים ההרריים משתנים יותר לאט מאשר אמצעי הלחימה, וכאשר הכוחות הלוחמים עברו משימוש ברגליהם של בני אדם ושל בהמות רכיבה ומשא אל רכב גלגלי ואל רק"ם זחלי, אל כנפי מטוסים ואל להבי מסוקים – עדיין חייבים אנשי צבא, וקודם כול סגל הקבע, ללמוד מהניסיון העדכני בלוחמה בנופים ובאקלימים המזומנים להם.²⁷⁴

²⁷⁰ שלום הגליל – סיכום ראשוני של מערך המודיעין בפיקוד הצפון, יולי 1982, עמ' 36.

²⁷¹ תחקירי קרבות בשלי"ג, עמ' 69.

²⁷² חוברת צקלון 8 – לוחמה בשטח הררי, מאי 1981. בדבר כיבוש סוריה ולבנון ב-1941 ראו המאמר "מבצע 'אקספורטר'", עמ' 47–67, ולנושא מחקרנו בעיקר עמ' 54–55, 56, 61.

²⁷³ סא"ל אורי דרומי, הרהורים וערעורים, 5 מאי 1984, עמ' 5–9.

²⁷⁴ בהקשר זה מוצע לעיין גם בניסיון מלחמת קוריאה בשנות ה-50. ראו קפטן ראסל גיוגלר, קרבות בקוראה (בלי שם המתרגם), תל-אביב, 1956. למשל ראה פרקים 5, 15.

המטרות והמשימות

כאשר נכפתה הפסקת האש, בצבא רווחה הטענה ש"חסרו רק כמה שעות". לאחר עיון במטרות המבצע ובמשימות שהוטלו על העוצבות, ניתן להעלות טיעון הפוך: השעות, ואולי היממות, שחסרו לביצוע המשימות, לא חסרו בסוף המבצע, אלא לפני פתיחתו. לא ניתן די זמן אף לסדירים להתכנס, ועל אחת כמה לא התאפשר למילואים להשלים את ההתגייסות, את ההצטיידות ואת ההתכנסות. אם מדובר באוגדה הסדירה 162, הדברים נכונים לגבי מרכיביה בסדיר ולהשלמות במילואים. אלה שחסרו בדרג המסתער בשעת ה"ש" "רצו" להשיג את האוגדה, וחלקים מהדרג המסייע והמשרת עשו את רוב ימי השבוע הראשון ב"רדיפה" מתסכלת בצירים הסתומים אחרי הכוחות שהגיעו הרחק קדימה.

ידוע שאילוצים מדיניים גרמו לקיצור ולקיצוץ בלוח הזמנים להתארגנות ולהתגייסות לקראת המבצע. לעומת זאת נראה שדווקא במבצע יזום יש לעשות ככל האפשר להשלמת ההכנות ונוהל הקרב בטרם אש.

האם דבקה האוגדה במשימה? האם "משכה" ו"דחפה" קדימה? מסקירתנו עולות שאלות אלו: האם בשעת המעשה גרסו בדרגים הבכירים שהאוגדה משתהית או איטית מדי? מי "מלמעלה" דחק באוגדה? ומתי? התשובה עשויה להפתיע: נראה שרק פעם אחת הופעל לחץ על המאוי"ג, אחר הצהריים ב-8 בחודש, ואז למעשה זה היה כבר מאוחר מדי. אם האוגדה נתבעה ל"מרוץ נגד הזמן", לא האיצו בה הדרגים הבכירים אלא האטו בליל 6-7 ביוני, בליל 7-8 בו ובצהרי 8 בו. מאז ההיתקלות בליל 8-9 בחודש לאוגדה ניתנו רק הוראות משהות ומזהירות.

באוגדה עצמה ובכוחות המשנה שלה פעלו במידת זהירות, שעמדה בהתאמה להנחיות ולהוראות שקיבלו. מח"ט 500 בוודאי דחק באנשיו יותר ממפקד "כוח טומי", אבל בדרג הגדודי תורגמו ההוראות למהלכים "מחושבים".²⁷⁵

הדבקות במשימה במבצע "שלום הגליל" הושפעה מרגישות יתר לאבדות. מן ההוראות המפורשות שהורדו מלמעלה, ומהתחושות שפשוטו, "חלחלה" רגישות זאת ככר מהשלב הראשון של המבצע.

²⁷⁵ גיס 446 נקט נוסח פיקודי תובעני, ומפקדים "נלחצו". נגרמו פעולות לא שקולות או התעלמות. אורן, גיס 446, פרק 4, פסקה 2; שם, פרק 7, פסקה 3, סעיפים: משמעת מבצעית וגיס בלחימה – עיונים מערכתיים.

כזכור, כבר בליל 6–7 בחודש הורה שר הביטחון להזהיר את מפקדי העוצבות מפני אבדות. למאוי"ג נאמרו דברים של ממש ברוח זאת ב-9 בחודש, ובדרגים הבכירים נשנתה נימה זו בליל 10–11 בחודש, לפני המהלכים האחרונים.²⁷⁶ מכל מקום, מצהרי 9 ביוני פעלה האוגדה על פי רוח זו, והדברים הומחשו היטב בפעולות הרגליות ב-10 בחודש ובמהלכי ההכנה ב-11 בו.

הדרגים הבכירים הם ששינו וצמצמו את המטרות, וצמצומים אלה גזרו על צמצום המשימות המערכתיות.

התוכניות ולוחות הזמנים

עמדנו על החשיבות שייחסו לגורם הזמן בתכנון שבטרם מלחמה והצבענו על סיבות להערכת לוחות הזמנים כאופטימיים, כאשר הפקודות הקציבו 48 שעות, ואף 34 שעות בלבד, כדי להגיע לכביש ביירות–דמשק. בעת המבצע עברו 48 שעות עד הגעת האוגדה למסעף "אוגוסט"–"תיסומן" ("האוטוסטרדה" – הכביש מדרום לעין זחלתא). שינויים בתוכניות, עיכובים מוכתבים ו"חיכוך" פנימי בכוחות (במשמעות שייחס קלאוזביץ למושג) חברו יחד כדי להאט את הביצוע. דרוש אפוא עיון חוזר במכלול הנתונים המבצעיים והמנהלתיים המסתכמים בהערכות המצב המוקדמות – במסקנות על "זמן ומרחב".

המודיעין

במפקדות הסדירות למדו את נתוני הזירה והאויב, ויישמו את הנלמד בתכנון המבצעי שבטרם מלחמה. אולם הושם לב שבנתונים אלה לא פורט המרקם העדתי המסובך של לבנון, כפי שהוא השתקף בתפרוסת היישובית. ככל שהתמשכה הלחימה, הובררה חשיבותו של מידע זה. אבל לעומת ההכנה המודיעינית שבטרם מלחמה נראה שתוך כדי המסע דמתה מפקדת האוגדה לאותו תלמיד ש"נשתכח תלמודו" דווקא בעת הבחינה, ואולי בגלל העייפות המצטברת שכרסמה בערנות ביממות של ההכנות ושל הדשדוש בצירים.

האיחור בהגעת מרכיב המילואים של פלס"ר חטיבה 500 גרע, כמובן, מיכולתו של הפלס"ר לפעול בימי התנועה לעומק.

²⁷⁶ להשפעת האזהרות מפני אבדות ראה: שם, פרק 4, פסקה 3.

ב-7 בחודש נשתכחה האפשרות לנוע בצירים היורדים מ"טיך" מערבה לאזור ביסור, ומשם בציר "אדמונדס" לאן ולגשר בסרי – אפשרות שהוכחה כמעשית במסע גדוד 12. די בכך שזוכיר כי תנועה כזאת מערבה לא הייתה כרוכה ב"חיכוך" עם ג'זין. בדומה לכך אפשר היה לצפות ליתר דבקות במאמץ לנוע ב"גהצן" כציר חלופי למקרה שהסורים יפעילו את בורות הייקוש בעין זחלתא. האוגדה לא ניסתה להכשיר את "גהצן" למעבר רק"ם, והסורים לא פוצצו את בורות הייקוש, אבל החשוב לעיון הוא שהמודיעין המוקדם לא השפיע על מה שנעשה.

במהלכים עצמם אירעו תקלות ניווט, ולבסוף אירעה ההיתקלות הלילית של כוח הטנקים המוביל.

שוב התעוררה השאלה מה תפקידן של יחידות סיור בכוחות שריון. בריאיון על אודות המסע לעין זחלתא ועל אודות ההיתקלות נשאל מח"ט 500 מדוע לא שלח קדימה "אלמנט סיור, כמה גיפים", וזה ענה שאם מדובר ביצירת מגע, מוטב לפעול בנגמ"שים מבגיפים. לדבריו, הגיפים של הפלס"ר דרושים כדי "לנתב או לחפש צירים עוקפים".²⁷⁷ לא מצאנו בסקירת האירועים מידע על התפעול היעיל של פלס"ר לצרכים כפי שתוארו, כגון סיור קדמי ו"ניתוב" או ניווט וסימון בנקודות הדרושות. להפך, מצאנו מפקדים העוסקים בניווט ושוגים, בגלל עיסוקם הקרבי כנהוג ביחידותיהם.

גם שעות ההמתנה שנגזרו על הכוחות בהוראה מגבוה לא נוצלו לסיורים מכינים בצירים ובמכשולים צפויים ולהצבת מרכיבי סיור קדמיים במעברים. סיורים מקדימים לא נערכו לקראת מעבר האווילי בגשר בסרי ולקראת תנועה בציר "גהצן".

נראה שסוגיית הסיור זקוקה לריענון תורתי ומעשי, בייחוד, לאור זכיית המודיעין באמצעי תצפית ובחיישנים אופטיים ואלקטרוניים משוכללים, הניתנים להפעלה מהקרקע ומהאוויר.²⁷⁸

²⁷⁷ תחקיר מח"ט 500 באוגדה 162 בשל"ג, עמ' 12.

²⁷⁸ הסיור והמודיעין בעוצבות השריון נדונו מדי פעם ממלחמת לבנון. למשל, ראו: סא"ל רוני כתרי וסא"ל בני מיכלסון, "המודיעין באוגדה – גישה שונה", הרהורים וערעורים, חוברת 5 (מאי 1984), עמ' 49–54; שלמה מלר, "הסיור הקרבי בצה"ל – הסיבות לכשל", שם, חוברת 7 (ינואר 1987), עמ' 49–60; על ניתוח צורכי המודיעין הקרבי ופירוט אמצעים חדשים ראו: אלי"ם (מיל') יעקב צור ואלי"ם (מיל') בני בית-אור, "צורכי המודיעין ברמה הטקטית בצבא מתקדם", חלק א', מערכות 334 (ינואר–פברואר 1994), עמ' 42–50; שם, חלק ב', מערכות 335 (מאי 1994), עמ' 26–31.

מפקדות העוצבה

במשך השבוע הראשון נותקו הכוחות מהמפקדות העורפיות, שנתרו בשטחי הריכוז באצבע הגליל. המפקדות אוחדו שוב רק לקראת סוף השבוע, אחרי ש"נחלצו" הפקקים בצירים. אז חברו העורפיות לעיקריות ב"אוגוסט" 60. האוגדה הוציאה חפ"ק ב-9 בחודש ל"טריג" 1335, ממערב ל"תיסומן" 48 (מדרום לעין זחלתא), ומשם פקדה על המהלכים ההתקפיים מ-10 בחודש. תקלות שבנתק בין העיקריות והעורפיות נבעו, כאמור, בעיקר מעומס היתר בצירים. נראה שהנתק החמיר את הקשיים בקידום ההספקה. אם אירעו תקלות בעבודת המטה האג"מית והמודיעינית, לא מצאנו בנתק גורם ישיר לכך. הפקודות המקדימות

מח"ט 500 אמר לאחר זמן שיעילות הפעולה נפגעה מהיעדר פקודות מקדימות, כאשר כוחותיו נמצאו ממתנינים מאונס, כגון בליל 6-7 ממערב לנבטייה ובליל 7-8 מדרום למעבר בסרי.²⁷⁹ כמובן, הסוגייה רחבה יותר וייתכן שלא הוצאו פקודות מקדימות מלמעלה למטה בגלל ההמתנות להחלטות בדרג העליון. פקודות מקדימות יכלו לדרבן יוזמות בדרגים הקדמיים ועקב כך ליעל את הפעילות הטקטית ולחסוך בזמן. השלמות מילואים לעוצבות סדירות הדחף לפעול מייד ולקצר את זמן ההכנות הסדורות גרם לאיחורן של השלמות המילואים על רכבן הייעודי ול"רדיפה" של רכבי מילואים בצירים נסתמים אחרי הכוח העיקרי. דרושה הערכת הזמנים להתגייסות, להכנות ולתוצאות הנגרמות מקיצוץ בזמנים.

הכוחות ואיגודם

סדר הכוחות האוגדתי היה קרוב יותר לזה של חטיבה מוגברת משל אוגדה מוקטנת, ולא עוד אלא שמתקבל רושם שמנהיגותם של מפקדים בדרג הגדודי הוגבלה בגלל מעורבות יתר של המאוי"ג ושל מפקדי הכוחות החטיבתיים. האם סבלה האוגדה ממיעוט כוחות? ניתוח האירועים הקרביים מראה שכוחות הטנקים הוגבלו בפעולתם בגלל קשיי הפריסה לאורך הצירים ובגלל מיעוט הצירים.

²⁷⁹ ריאיון עם רובין.

בנסיבות אלה דומה שעוצמת השריון לא באה לידי ביטוי. לעומת זאת שררה תחושת מחסור בחי"ר ובחרמ"ש שנדרשו הן לפעולה ברגל והן לאבטחת הרק"ם בחינונים. תרומת גדודי החיר"ם והנח"ל בלטה, בייחוד, מן ההיתקלות בעין זחלתא ואילך. ניתוח זה עשוי להצביע על ליקוי בעוצמה היחסית של השריון ושל החי"ר בהרכב הכוחות. ליקוי חמור אולי עוד יותר הוא הדלות בציווד מכני הנדסי (צמ"ה). דלות זאת בלטה בגלל מיעוט הטנקים המצוידים בערכות לפינוי מכשולים, כגון להב דחפור, "נוכרי" ו"דחף". ניסיונו של "כוח דייר" בדרכי ההר המיוערות הראה שיש לשקול מתקון לסילוק מכשולים גם בנגמ"שים "קלים" מסוג אַם-113. (ערכות הנדסה מותקנו על נגמ"שי "אכזרית").

האוגדה הייתה מעורבת בשינויי איגוד, שנבעו בעיקר מהטלת חטיבה 460 למערכת גזין. כן ראינו בלבול ובזבוז זמן בשליפת גדוד 12 מציר "טין". במקרים אלה, התובעים שיתוף פעולה בין-עוצבתי, נגרמו אובדן זמן ועומס ברשתות הקשר עקב אי-החלטיות בדרגים הפוקדים ועקב ליקויים בעבודת המטה.²⁸⁰ הלחימה

בפעולות האוגדה נקבעו תוצאות אירועים, לא מעט לזכותו של מי ש"הגיע ראשון". האוגדה השתבחה בכך שעברה בקלות את האוּלִי, לעומת קשייה במעבר הזהראני. הסורים הקדימו והציבו "רגל על הקרקע" בעין זחלתא. מתבקשים עיונים בשאלות שנידונו לפני המבצע ובמהלכו, בכללן הנחתה או הצנחה בנקודות מפתח, שימוש בצירים מקבילים וחלופיים ושיגור כוחות סיור קדמיים.

ההיתקלויות של האוגדה במסע ההתקדמות מחייבות לעיין שוב בסוגיית התנועה המאובטחת, ובעיקר – לבדוק את הארגון ואת התפעול של משמר קדמי על ציר עוצבתי. משמר קדמי יפיק תועלת ממודיעין משופר, על מכלול אמצעיו בדרגים הטקטיים והמערכתיים.

באוגדה רווחה שביעות רצון מהסיוע הארטילרי, אולם מוצע לבדוק אם הסתייעו בנשק המסייע הגדודי, בעיקר במרגמות, ובאיזו מידה. כן נראה שחינוי לשפר את נוהלי הסיוע האווירי הקרוב, בייחוד לייעל את התיאום עם מסק"רים. המנהלה והקשר

²⁸⁰ למשל, ראה ה"משא ומתן" בדבר גדוד 532 ב-8 ביוני ברשת "כתר", עמ' 280 ואילך.

התברר שהאוגדה בכללה, והמפקדים בעיקר, סבלו מהיעדר משמעת בצירים. נהגים ומפקדים "נפלו מהרגליים" מעייפות בגלל נסיעת פגוש אחרי פגוש בצירים סתומים, במקום לנהוג בשיטת "חנה וסע" בצירים שהתנועה בהם מוסדרת ומבוקרת. מעבר לעייפות ולבזבוז שעות מנוע ודלק, התוצאות המבצעיות של עייפות ושל חוסר ערנות ברורות. מה שאירע באוגדה 162, אירע גם בגיס 446 ומשקף תקלה חוזרת ומתמשכת.²⁸¹ העיון ברשתות קשר חשף לא רק ליקויים רגילים, אלא נטייה לארכנות ואף לפטפטנות, שגרמה לעומס ולסתמים ברשתות. בהקשר זה יש להעיר על קטעים חסרים ברשימות, ולעיתים של שעות גדושות אירועים, ועל קטעים חסרים או פגומים בכתב ובכתיב של יומני המבצעים של האוגדה.

²⁸¹ למשל: אורן, גיס 446, פרק 7, פסקה 3, סעיף "תעבורה וקשר".

סיכום

הליקויים שצוינו כאן, חלקם היו בבחינת "שכר לימוד", שהאוגדה נתבעה לשלם בשבוע הראשון לחימתה. המחיר עלול להיות יקר מדי, ולעיתים לא ייתכן לתקן קלקלות בעוד מועד. העניינים לעיון נועדו לסייע ליישום הלקחים בהדרכה, בתרגילים ובתמרונים לקראת לחימה, אם תגיע שעתה.

נספח א' - השלבים בתוכנית האגודה "של"ג", 24 במאי 1982²⁸²

השלבים:

1. שלב א', מ"ש" עד "ש" ועוד 6 – מעבר "קו כחול" והשתלטות על המרחב מצפון עד ערב סלים.
2. שלב ב', מ"ש ועוד 6 עד "ש" ועוד 14 – תנועה וחבירה לכוחות המונחתים בבסרי.
3. שלב ג', מ"ש" ועוד 14 עד "ש" ועוד 34 – התייצבות במרחב צופר-דהר אל-ביידר.
4. שלב ד', מ"ש" ועוד 43 עד "ש" ועוד 60 – התארגנות ותנועה לחבירה לנוצרים ב"גיוניה" מצפון לביירות, כוננות לתנועה מזרחה להשמדת כס"ב במרחב הבקע.

נספח ב' - סגל הפיקוד – מג"דים ומעלה (חלקי)

שמות המפקדים בדרג המסתער והמסייע (בחת"ם – חלקית) וקציני האג"ם בדרג האגודה והחטיבה

מפקדת אוגדה 162

מאוי"ג – תא"ל מנחם עינן

סמאוי"ג – אלי"ם דני בנדל

קצין האג"ם – סא"ל שמי עטר

חטיבה 500

מח"ט – אלי"ם דורון רובין (מתחילת יוני)

סמח"ט – סא"ל אהרן באומוול

ראש המטה – סא"ל עמי זילכה

קצין האג"ם – רס"ן שמעון בן-מימון

"כוח טומי"

מפקד הכוח – אלי"ם בני טרן (מח"ט 500 עד תחילת יוני)

²⁸² פריים 162, עמ' 58.

מג"די טנקים

מג"ד 195 – רס"ן עמיחי אבן

מג"ד 430 – סא"ל יוסי אבירם

מג"ד 433 – סא"ל בני "בנגה" בית-אור, נפצע ב-7 ביוני. מחליפו: סמג"ד 433 – סרן רמי

אלדר

מג"ד 532 מחטיבה 460 – סא"ל אריה וייסמן

מג"די רגלים

מג"ד חיר"ם 9263 – סא"ל משה סלע

מג"ד נח"ל 932 – רס"ן סנדר בן-ארי, נפצע ביוני. מחליפו: רס"ן מרדכי מוסקל

"כוח דייר"

מפקד הכוח – סא"ל גבריאל "גבי" אשכנזי, סמח"ט 1

אגד ארטילרי 215

מפקד האגד – אלי"ם אליהו ברק

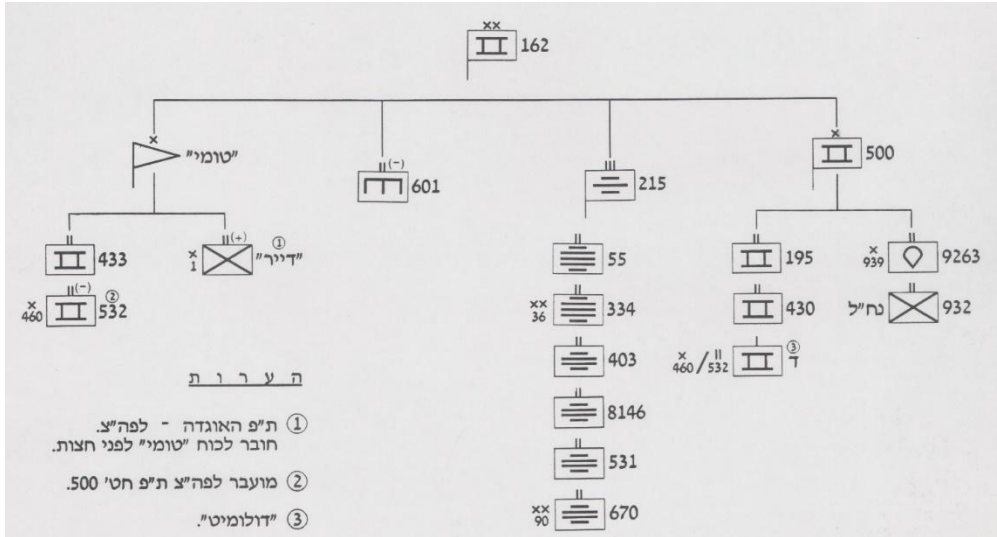
גדוד שדה חה"ן 601

מג"ד – רס"ן פנחס "פיני" דגן

אגד תחזוקה 851

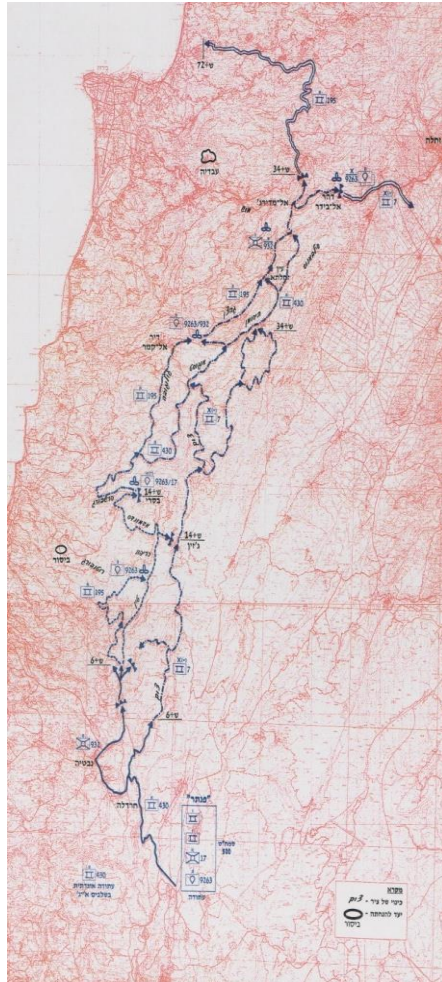
מפקד האגד – אלי"ם נתן פרי

איור 1 : אוגדה 162 – הסד"כ העיקרי, 10 ביוני 1982

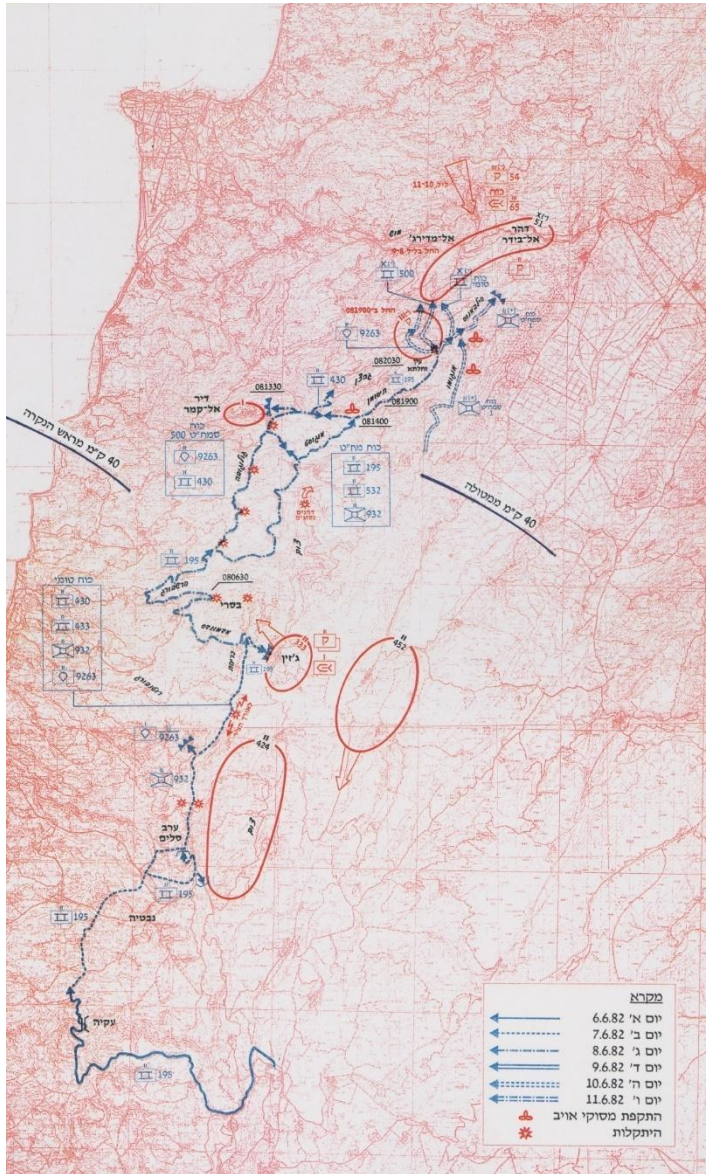
איור 2: תוכנית אוגדה 162

איור 2: תכנון

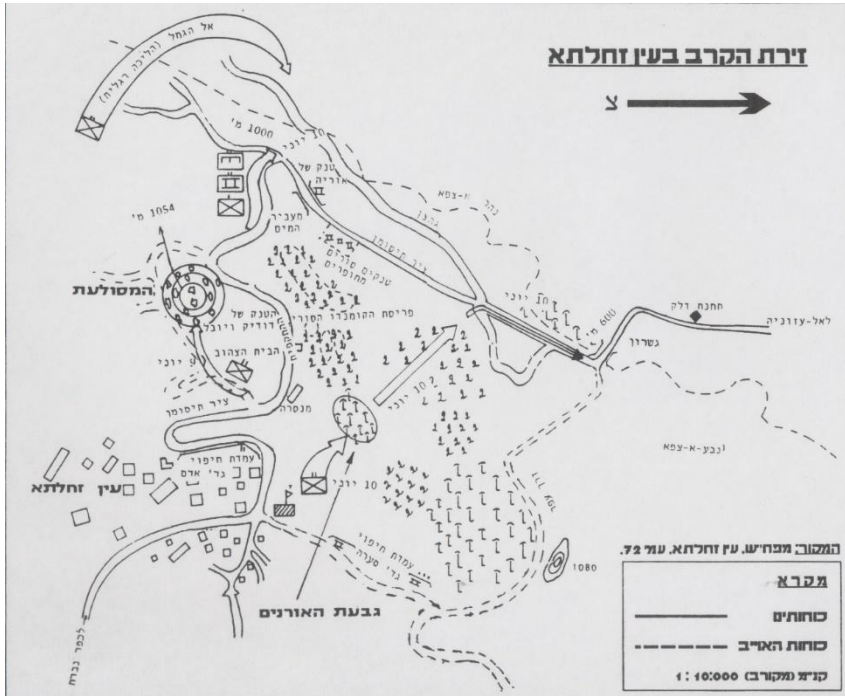
מקור: בלאו, לחימת אוג' 162

איור 3 : מרשם קרב

מקור : בלאו, לחימת אוג' 162, בתוספת כינויי צירים

איור 4: הקרב בעין זחלתא

רשימת המקורות

ספרים

1. אבי-רון, ראובן, מלחמת לבנון – מסמכים ומקורות ערביים, כרך ב' – המלחמה, תל אביב: מערכות, 1997.
2. אשלי לאונרד, רוג'ר, "על המלחמה" – מדריך קצר לקלאוזביץ (תרגום: עמנואל לוטם), תל-אביב, 1977.
3. טלאס, מצטפא (עורך), הפלישה הישראלית ללבנון, מערכות, 1988.
4. לב, וילהלם פון, הגנה (תרגום: אלחנן אורן), תל-אביב, 1993.
5. לידל הארט, ב. ה., מחשבות על המלחמה (תרגום: יהודה ואלך), תל-אביב: מערכות, 1989.
6. נאור, אריה, ממשלה במלחמה, תיפקוד ממשלת ישראל במלחמת לבנון 1982, ידיעות אחרונות, 1986.
7. קהלני, אביגדור, דרך לוחם, תל אביב: סטימצקי, 1989.
8. שיף, זאב ואהוד יערי, מלחמת שולל, ירושלים ותל אביב: שוקן, 1984.

מאמרים

1. דרומי, אורי, "עד מתי נמציא מחדש את הגלגל", הרהורים וערעורים 5, מאי 1984.
2. מיכלסון, בני, "מלחמת 'שלוש הגליל' – המהלכים הצבאיים העיקריים", מערכות 284, ספטמבר 1982.
3. צקלון, חוברת מס' 8, מערכות, מאי 1981.

ראיונות

1. סא"ל גבי אשכנזי, סמח"ט 1, 26 אוגוסט 1982.
2. אלוף אמיר דרורי (עם שמעון גולן), 1 במארס 1993.
3. אל"ם (במיל') יוסי אבירם, 28 בפברואר 1995.
4. אלוף (במיל') מנחם עינן, 28 נובמבר 1995.
5. סא"ל עמי אבן, 4 בספטמבר 1996.
6. סא"ל שמעון בן-מימון, 4 בספטמבר 1996.

7. אלי"ם אייל שביט, 4 בספטמבר 1996.

8. אלי"ם בני ("בנגה") בית-אור, 16 באוקטובר 1996.

9. אלוף גבי אשכנזי, 12 במארס 1997.

10. אלוף (במיל') דורון רובין, 6 באפריל 1997.

מקורות מסווגים

1. אג"ם-מה"ד, השתלמות מח"טים – לוגיסטיקה בהתקפה, ניתוח לוגיסטיקה אוג' 162 בשל"ג, פברואר 1984.
2. אג"ם-מה"ד-מחלקת היסטוריה, לחימת הלילה של צה"ל בבקאע ובהר-הלבנון במלחמת של"ג (6-11 ליוני 1982), אפריל 1990.
3. אוגדה 36-אג"ם, מבצע "שלום-הגליל", סיכום לקחים ראשוני, יולי 82.
4. אוגדה 162 בשל"ג, תיק השתלמות מפקדי אוגדות, מחזור ב', ינואר 1987.
5. אורן, אלחנן, גיס 446 בלחימה בגזרה המזרחית במבצע "של"ג, "6-11 ביוני 1982, אג"ם-תוה"ד-מחלקת היסטוריה, יוני 1995.
6. אפריאט, אילן, לחימת אוגדה 162 בשל"ג (רקע נתונים וארועים), עבודת חניך פו"ם, המכללה הבין זרועית לפיקוד ולמטה, אוג' 89.
7. בטלהיים, אבי (עורך), גולני ב"שלום הגליל", מיפקדת חטיבת גולני, חינוך, בסיוע קצין חינוך ראשי/ענף תורת הדרכה באמצעות משרד הביטחון, אוקטובר 1982.
8. בלאו, אריה, לחימת אוג' 162 במבצע של"ג, 6-11 ביוני 1982, אוגדה 162 בשל"ג, מחזור א', המכללה הבין זרועית לפיקוד ולמטה, ינואר 1985.
9. בן-יצחק, שמיר, מבצע "שלום הגליל", ניהול המלחמה ברמה האסטרטגית והאופרטיבית, 6-7 יוני 1982, מחלקת היסטוריה-חקר הרמה האסטרטגית, 7 בנובמבר 1992.
10. גולן, שמעון, התגבשות התכנית המבצעית לקראת מבצע של"ג (טיוטה להערות), מה"ד היסטוריה-ענף חקר הרמה האסטרטגית, 31 באוקטובר 1988.
11. _____, מבצע שלום הגליל, ניהול המלחמה בדרג האסטרטגי, 8 ביוני 1982, תוה"ד-היסטוריה-ענף חקר הרמה האסטרטגית, יוני 1991.
12. _____, מבצע שלום הגליל, ניהול המלחמה בדרג האסטרטגי, 9 ביוני 1982, תוה"ד-היסטוריה-ענף חקר הרמה האסטרטגית, אוגוסט 1991.

13. _____, מבצע שלום הגליל, ניהול המלחמה בדרג האסטרטגי, 10 ביוני 1982, תוה"ד-היסטוריה-ענף חקר הרמה האסטרטגית, ספטמבר 1992.
14. _____, מבצע שלום הגליל, כרך א – הרקע למבצע, מה"ד-היסטוריה, נובמבר 1992.
15. המכללה לפו"ם, גיס 446 בשל"ג, השתלמות מח"טים. 1983, ,
16. הסבר סא"ל שמי עטר, קצין אג"ם אוגדתי, לצוות היסטוריה, שעה 060330.
17. הקלטת רמ"ט פצ"ן, חוליית מצפ"ע, תיק 6, שעה 080050-080020.
18. השתלמות מפקדי-אוגדה, אוגדה 162 בשל"ג, ינואר 1985.
19. יומן חפ"ק אוגדה 162, מחברת 15180.
20. יקר, רפאל, המערכה על מערך גיזין והמסע לגיבל ברוך, 6-10 ביוני 1982, במלחמת "שלום הגליל", אג"ם-מה"ד-מחלקת היסטוריה-ענף חקר הקרבות, אפריל 1990.
21. לשכת הרמטכ"ל-מזכירות הפיקוד העליון, היפגעות כוחותינו ע"י כוחותינו בשל"ג, 26 בינואר 1983.
22. מה"ד-היסטוריה, מחברות צוות היסטוריה במפקדת פיקוד הצפון, בתאריכים 10.6.82-6.
23. מה"ד-היסטוריה-ענף סיקור צה"ל, "שלום הגליל" – תחקיר אגד ארטילרי 215 אוגדה 162, 19 במאי 1983.
24. מפקדת חיל האוויר-הענף לתולדות חיל האוויר, פעילות חיל האוויר במלחמת "שלום הגליל", יוני 1984.
25. מפקדת חילות השדה-תו"פ לשכה, מבצע של"ג – תחקירי קרבות, דצמבר 1986.
26. מקהני"ר, עוצבת "כפיר" [חט' 500] במערכת שלום הגליל, ללא תאריך.
27. משה סלע, תיאור מהלכי הגדוד [גדוד 9263], חטיבה 939-אג"ם, 7 יולי 1982.
28. סיכום אוגדה 162 – מבצע של"ג (עד 11 יוני 82), סטנוגרמה מהסיכום שנערך בעלי ב-2 אוגוסט 1982.
29. קבוצת פקודות באוגדה 162, גבעת האם, שעה 060800.
30. תחקיר רס"ן רחמים בוסי, מס"ח חט' 500, הודפס 28 פבר' 83.
31. תחקיר מ"פ ב, גדוד 532.
32. תחקיר עם אל"ם דני בנדל, סמאוי"ג 162, נערך ביולי 1982, הודפס ב-3 ביולי 1984.
33. תחקיר עם א"א 215, נערך ב-19 ביוני 1982, הודפס במאי 1983.
34. תחקיר קה"ן אוגדה 162, 17 ביוני 1982.

35. תעודות, לפי הדרג והעוצבה, לרבות סיכומים, תחקירים וראיונות פצ"ן 4.

רשתות קשר

1. "ברד" – רשת המבצעים של חטיבה 500.
2. "כתר" – רשת המבצעים של אוגדה 162.
3. "נסיד" – רשת המבצעים של פיקוד הצפון.